

SUPER

SOCIAAL

**Concept verkiezingsprogramma
van de **Socialistische Partij**
voor de Tweede Kamerverkiezingen
van 29 oktober 2025**

SP.

De programmacommissie:

Sebastiaan van den Hout (voorzitter), Jimmy Dijk, Lieke van Rossum, Gerrie Elfrink, Daan Brandenburg, Maurits Hondmann, Anne Cramer, Sander van Hasselt, Yurre Wieken, Marc van Caldenberg

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
1 Ons plan voor solidariteit en tegen ongelijkheid	6
2 Welvaart begint met wonen	9
3 Gezondheid boven winst	12
4 Investeren in een moderne sterke economie	15
5 Voor werk dat loont	18
6 Internationale inzet op vrede	21
7 Eerlijke migratie, succesvolle integratie	25
8 Het fundament van onderwijs, cultuur en wetenschap	29
9 Onze jongeren, onze toekomst!	33
10 Een sociale klimaatrevolutie	35
11 Bereikbaar en schoon Nederland	38
12 Onze toekomst in balans met natuur	42
13 Vertrouwen herstellen in overheid en democratie	46
14 Een rechtvaardig en veilig land	49
15 Democratie ook digitaal	52
16 Gezonde samenleving, gezonde financiën	54

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60

Voorwoord

De Tweede Kamerverkiezingen op 29 oktober 2025 zijn cruciaal voor Nederland. Het is een grote kans om ons land menselijker en socialer te maken. In dit verkiezingsprogramma staan onze alternatieven. Onze alternatieven vragen niet om een onsje meer of minder sociaal. De problemen in ons land zijn dermate groot, dat dit om grote veranderingen vraagt. Wij gaan voor **SUPERSOCIAAL**.

Dit verkiezingsprogramma is gericht op sociale keuzes vóór de werkende klasse. Op iedereen die voor zijn inkomen moet werken, een uitkering nodig heeft om rond te kunnen komen en zijn of haar hele leven heeft gewerkt en nu AOW en/of pensioen ontvangt.

Als het gaat om problemen van gewone mensen oplossen, dan hebben de rechtse ruziemakers PVV, VVD, NSC en BBB de afgelopen jaren niets voor elkaar gekregen. Beloften zoals het afschaffen van het eigen risico, het verlagen van de huren en goedkopere boodschappen zijn allemaal gebroken. De wooncrisis is vergroot, de zorg is verder vermarkt en de armoede en onzekerheid zijn verdiept.

Tegelijkertijd hebben aandeelhouders, vastgoedbezitters en villabewoners wél cadeautjes gekregen. Zoals belastingkortingen op aandelen en vermogen en de verruiming van de hypotheekrenteaftrek voor villabezitters. Er heeft dus een omgekeerde solidariteit plaatsgevonden. Van gewone mensen naar de miljonairs, aandeelhouders en vastgoedbezitters.

Gewone mensen verdienen meer dan dat. Daarom verhogen wij de lonen en het sociaal minimum, verhogen we de belastingen op de grootste vermogens en winsten en voeren we een sociaal maximum in. Met een miljonairstaks van vijf procent voor vermogens boven de vijf miljoen euro, kunnen we 12,5 miljard euro in onze samenleving investeren. Daarnaast voeren wij een vermogensplafond in voor vermogens boven de 50 miljoen euro.

Want het is niet normaal dat kinderen in auto's en garageboxen slapen, één op de vijf gezinnen in een huis met vocht en schimmel leeft, één op de vijf mensen door de hoge kosten de zorg mijdt, 20 duizend ouderen op de wachtlijst voor het verpleeghuis staan, één op de drie werkenden een onzeker contract en inkomen heeft en 500 duizend mensen in voedselnood verkeren.

De SP wil dat Nederland een socialer land wordt. Een land waar het normaal is dat iedereen een betaalbaar huis heeft, menselijke zorg krijgt en voldoende, gezond en goed eten kan betalen. Daarvoor heeft de SP sociale alternatieven uitgewerkt zoals het SP-woonplan 'Wonen zonder Winst', een Nationaal ZorgFonds zonder eigen risico en betaalbare boodschappen door de prijzen te blokkeren en de btw te verlagen.

Deze verkiezingen zijn een kans om sociale keuzes te maken. Sociale keuzes voor de toekomst van onze kinderen en jongeren. Zodat zij kunnen opgroeien en leven in een land met solidariteit in plaats van tweedeling. In een wereld zonder oorlog en met vrede en veiligheid. Dat vraagt om een stop op de steeds verdergaande militarisering en wapenwedloop.

Partijleiders van Timmermans tot en met Wilders hebben zich gecommitteerd aan de Trump-norm van vijf procent. Het gaat hierbij om het astronomische bedrag van 35 miljard euro per jaar extra. Dit leidt nu al en zal nog meer leiden tot bezuinigingen op onze zorg, onderwijs en sociale zekerheid. Partijen die anders beweren, houden de mensen in het land voor de gek. Zo zien we hoe, in slechts enkele maanden, onze welvaartsstaat wordt omgebouwd tot een oorlogsmachine. Het maakt onze wereld niet veiliger, het verzwakt onze economie en beschadigt onze samenleving. We zullen er alles aan moeten doen om dit te stoppen.

Deze verkiezingen zijn een kans om de sociaalste keuzes te maken. Onze alternatieven vragen niet om een onsje meer of minder sociaal. De problemen in ons land zijn dermate groot, dat dit om grote veranderingen vraagt. Dat vraagt om een politiek die de sociaalste keuzes maakt en niet naar het midden schuift voor de macht.

De keuzes voor de komende verkiezingen zijn simpel. Wordt het weer ieder-voor-zich en het recht van de sterksten met VVD en PVV? Wordt het weer de afbraakpolitiek van de VVD met spijt van de PvdA in Rutte II? Wordt het weer asociaal? Óf maken we Nederland sociaal?

**Wij willen een sociaal Nederland.
Wij werken aan sociale veranderingen.
Wij hebben de sociaalste alternatieven.
Wij gaan voor Supersociaal!**

Jimmy Dijk
Lijsttrekker SP

1 Ons plan voor solidariteit en tegen ongelijkheid

Werken moet lonen

Nederland verdient een plan voor de toekomst. Een plan dat onze mensen verbindt, een einde maakt aan armoede en werken laat lonen. De afgelopen jaren zijn gekenmerkt door bedrijven die zich een steeds groter deel van de winst hebben toegeëigend en miljonairs die profiteerden van lagere belastingen. Daardoor hebben werkenden minder verdiend aan hun werk en betaalden zij bovendien een hogere belasting over hun loon. Deze spiraal van ongelijkheid gaan we breken. Waar anderen kiezen voor de enkeling, kiezen wij voor de velen. Wij kiezen voor de belangen van de werkende klasse: de grote meerderheid van Nederland die hun inkomen verdient uit arbeid, uitkering of pensioen. Wij kiezen voor een einde aan armoede, want iedereen zou in rijkdom moeten leven. Hieronder lees je de belangrijkste voorstellen van ons plan voor solidariteit en tegen ongelijkheid op economisch gebied. In de rest van het verkiezingsprogramma zijn deze punten verder uitgewerkt en aangevuld.

- **Werken moet lonen, belasting moet omlaag.** We verlagen de inkomstenbelasting fors zodat je meer overhoudt van het geld dat jij verdient. Ook verlagen we de btw op basisproducten. Door het minimumloon te verhogen en het minimumjeugdloon af te schaffen zorgen we ervoor dat iedereen die werkt een inkomen krijgt waar je goed van kunt leven. Met werknemerszeggenschap zorgen we ervoor dat de vakmensen die het werk doen ook zeggenschap krijgen over het bedrijf.
- **Maximumprijzen voor basisproducten.** Te lang hebben bedrijven van de inflatie gebruikgemaakt om enorme prijsverhogingen door te voeren en gigantische winsten te maken. Daarom moeten we de prijzen van basisproducten, zoals gezond eten, medicijnen, energie en internet, gaan controleren, reguleren en blokkeren. In goede samenwerking met de verkopers als het kan of met regulering als het moet. Wij laten gewone mensen niet in de steek.
- **Geén kind en volwassene meer in armoede.** We accepteren als samenleving niet dat er mensen in armoede moeten leven door politieke keuzes. In de Grondwet staan sociale grondrechten: het recht op een woning, het recht op zorg, het recht op maatschappelijke en culturele ontplooiing en het recht op bestaanszekerheid. Deze rechten worden juridisch afdwingbaar en de overheid krijgt de taak om deze rechten te garanderen.
- **Publieke basisvoorzieningen waar je op kunt vertrouwen.** Goede zorg, trotse volkshuisvesting, openbaar vervoer, collectieve energievoorziening, verheffend onderwijs; dit zijn zaken die we samen beter, goedkoper en betrouwbaarder kunnen organiseren dan een markt die vooral winst voor enkelen nastreeft. Door dit collectief te organiseren en gratis aan te bieden besparen we kosten, bestrijden we logge bureaucratie en garanderen we de basis voor een goed leven.
- **Iedereen een huis. Elk mens heeft recht op een thuis.** In een fijne buurt, zonder schimmel en met een betaalbare huur. Met het *Grote Woonplan* garanderen we voor iedereen een betaalbaar en goed huis. Door een *Nationaal Woonfonds* op te richten kunnen we één miljoen extra huurwoningen beschikbaar maken via nieuwbouw, het ombouwen van leegstaande panden en het terugkopen van te dure huurwoningen.
- **Niemand zonder zorg.** We investeren in goede zorg dicht in de buurt en zonder lange wachttijden. We schaffen het eigen risico af en maken de zorgpremie inkomensafhankelijk, zodat je gezondheid niet langer afhangt van de dikte van je portemonnee. Door inzet op preventie voorkomen we leed voor mensen en kosten voor de samenleving.
- **Gratis openbaar vervoer.** Openbaar vervoer wordt weer écht openbaar: collectief geregeld, toegankelijk voor iedereen en altijd dichtbij. Met vrij toegankelijk openbaar vervoer voorkomen we eenzaamheid, armoede, sociale uitsluiting, vergroten we baankansen en verlagen we de kosten voor ons allemaal. Het is bovendien ook nog eens goed voor het klimaat. Zo zorgen we dat iedereen mee kan doen in onze samenleving.
- **Bestaanszekerheid is een recht.** Als je niet of tijdelijk niet meer kunt werken, dan heb je recht op een goed inkomen. We garanderen een leefbaar inkomen door uitkeringen mee te laten stijgen met de verhoging van het minimumloon en de bijstand op een menswaardig niveau te brengen. Ook de AOW verhogen we hiermee, zodat iedereen een goede oude dag tegemoet kan zien. Iedereen die deels of volledig kan werken gaan we helpen een goede baan te vinden en garanderen we werk met een basisbaan.
- **Van klimaatcrisis naar sociale rechtvaardigheid.** We gaan de klimaatcrisis te lijf met collectief beleid waar iedereen voordeel bij heeft. Geen individuele verantwoordelijkheid, maar gezamenlijk georganiseerde en gefinancierde maatregelen zoals zonnepanelen op alle geschikte daken, het verduurzamen van woningen, circulair grondstoffen-gebruik en schonere productie. Deze klimaatrechtvaardigheid is goed voor je portemonnee, je gezondheid, de natuur en ons klimaat.
- **Stop de subsidie voor miljardairs.** In een rijk land als Nederland bestaan armoede en afbrokkelende publieke voorzieningen omdat enkelen zich te veel toe-eigenen. Op dit moment komt 80 procent van de belastinginkomsten van de overheid uit inkomstenbelasting en belasting op consumptie, zoals btw. Tegelijkertijd maken bedrijven historisch hoge winsten - van meer dan 400 miljard euro - en bezitten de miljonairs en miljardairs de helft van ons vermogen.

Deze winsten en vermogens worden amper belast of zelfs gesubsidieerd. Daarom verhogen we de belasting voor kapitaal naar het niveau van de inkomstenbelasting, voeren we een miljonairsbelasting in voor vermogens boven 5 miljoen euro en stoppen we met subsidies voor miljardairs. Zo kunnen we de plannen voor vooruitgang betalen, publieke voorzieningen versterken, de lonen verhogen en de inkomstenbelasting verlagen.

- **Vanaf 50 miljoen bijdragen aan onze toekomst.** Nederland is een land dat kansen biedt. Geen enkele miljardair of multimiljonair had zijn fortuin kunnen opbouwen zonder onze goede infrastructuur, ons sterke onderwijs, onze gezonde samenleving en het harde werk van miljoenen anderen. Dit land heeft veel gegeven. En wie het meeste heeft gekregen, heeft dan ook de plicht om toekomstige generaties net zulke kansen te bieden. Daarom voeren we de **vermogensplafonds** in. De allerrijksten gaan hun vermogen boven de 50 miljoen euro verplicht gebruiken om onze economie en samenleving te versterken. We investeren gezamenlijk in beter onderwijs, onderzoek, infrastructuur, zorg, politie en al die andere zaken waarmee we Nederland en Nederlanders tot de top van de wereld laten behoren. Voor de superrijken die 50 miljoen euro's niet genoeg vinden en dreigen ons land aan haar lot over te laten door met de buit te vertrekken, voeren we een **vertrekbelasting** in. Daarmee kan het geld dat ze dankzij onze sterke samenleving hebben verdiend niet verloren gaan in belastingparadijzen. Zo kunnen we investeren in de kansen van de volgende generatie, zodat ook zij kunnen bouwen aan een toekomst in een land dat voor iedereen werkt.

Verdeel de welvaart, niet de mensen

Op dit moment worden er politieke spelletjes gespeeld met het volk van Nederland: politici jagen mensen angst aan voor landgenoten met een andere afkomst, geaardheid, geloof, woonplek, geslacht of huidskleur dan zichzelf. Daarmee leiden ze af van het feit dat juist deze politici zelf de problemen in het land veroorzaken, aanwakkeren of negeren. De ongelijkheid die zij veroorzaken en de voorzieningen die zij afbreken zijn een voedingsbodem voor wantrouwen tussen mensen. Door mensen juist te verbinden in buurten, verenigingen en scholen kunnen we samen leven. Met respect voor elkaar kunnen we breken met de verdeeldheid die politici bewust zaaien. Hieronder lees je de belangrijkste voorstellen van ons plan voor solidariteit en tegen ongelijkheid. In de rest van het verkiezingsprogramma staan deze punten verder uitgewerkt en aangevuld.

- **Respect voor artikel 1 van de grondwet.** We gaan tweedeling tegen en accepteren geen enkele vorm van discriminatie, door niemand. Discriminatie bestrijden we altijd en overal, op basis van klasse, kleur, gender, religie, seksuele voorkeur, leeftijd, handicap of wat ook.
- **Verbinding in wijken faciliteren.** Wij zorgen voor goede voorzieningen in alle wijken. Met buurthuizen om samen te komen en woningen voor mensen met verschillende inkomens. We ondersteunen iedereen die hulp nodig heeft en accepteren niet dat villawijken ontstaan waar delen van de bevolking zich afzonderen van de rest van de samenleving. Door samen te leven leren we elkaar kennen en begrijpen.
- **Mensen verenigen met verenigingen.** In een bruisende samenleving ontmoeten mensen elkaar in verenigingen. Sportclubs, buurtverenigingen, carnavalsverenigingen, straatfeesten, boekenclubs en nog zoveel meer brengen mensen samen en helpen ons om de verschillen te overbruggen. Daarom draaien we de bezuinigingen van de afgelopen decennia terug en gaan we investeren in deze verenigingen. We maken hun oprichting makkelijker door regels aan te pakken en zorgen we voor goede locaties waar mensen samen kunnen komen zoals moderne buurthuizen, publieke verenigingslocaties en goede sporthallen en -velden.
- **Segregatie in scholen bestrijden.** Nederlandse scholen behoren tot de meest gesegregeerde scholen in de wereld. Zowel op klasse als op etniciteit groeien kinderen op in verschillende en ongelijke werelden. Door alle scholen goed te financieren en met beleid te zorgen voor goede, kleine en gemengde klassen komt onze toekomst elkaar weer tegen.
- **Discriminatie voorkomen door gedeelde kennis.** Kennis en begrip over het verleden helpt mee in het bestrijden van alle vormen van discriminatie in het heden. We gaan op scholen, in musea, online en op televisie meer aandacht besteden aan de zwarte bladzijden van het verleden, zoals de holocaust, het kolonialisme, het slavernijverleden en de uitbuiting van de werkende klasse. Door te leren van het verleden kunnen we werk maken van een gedeelde toekomst.
- **Gelijke kansen ongeacht achtergrond.** We maken werk van de aanpak van alle vormen van discriminatie op de arbeidsmarkt, woningmarkt, onderwijs en andere plekken. Door bewustwording kunnen we een deel voorkomen en door sterkere inspecties met handhavingsbevoegdheden willen we overtredingen aanpakken.
- **Recht op gelijk loon voor gelijk werk.** Dat betekent dat er een gelijke beloning voor het werk van mannen en vrouwen moet zijn. Maar het betekent ook dat mensen die niet in Nederland zijn geboren niet minder betaald mogen worden of onder slechtere arbeids- en leefomstandigheden moeten werken. De arbeidsinspectie krijgt daarom meer mogelijkheden en middelen om discriminatie en misstanden aan te pakken. We benoemen en veroordelen bedrijven die aantoonbaar discrimineren. Zij verliezen bovendien subsidies en komen niet meer in aanmerking voor overheidsopdrachten.
- **Recht en rechtvaardigheid voor iedereen.** Iedereen moet zijn recht kunnen halen. Maar op dit moment maak je geen kans als je de machtige overheid of grote bedrijven tegenover je hebt. Door in elke stad een **Huis van het Recht** te openen krijgt iedereen toegang tot gratis juridisch advies en bijstand. We versterken de sociaal advocatuur en bestrijden klassenjustitie in al haar vormen. Ook maken we een einde aan de doorgeschooten fraudejacht, die keer op keer mensen in armere wijken treft en onschuldige mensen tot slachtoffer maakt.

2 Welvaart begint met wonen

Iedereen een thuis

Stel je voor: een land waar iedereen een goed en betaalbaar huis heeft. Waar jonge mensen een plek kunnen vinden om hun leven op te bouwen, ouderen prettig oud worden in hun eigen buurt en niemand hoeft te kiezen tussen huur betalen of boodschappen doen. Die toekomst is mogelijk als we kiezen voor mensen in plaats van voor de markt. We laten het oude systeem achter ons, waarin beleggers de dienst uitmaken en betaalbaarheid verdwijnt. In plaats daarvan bouwen we aan eerlijke volkshuisvesting die werkt voor iedereen. Wij bouwen één miljoen betaalbare huurwoningen, bevriezen de huren en geven bewoners weer zeggenschap over hun huis en hun buurt. Want huizen zijn niet voor winst, maar voor mensen om in te wonen.

- **Een miljoen nieuwe woningen.** We zorgen voor één miljoen extra betaalbare huurwoningen, met een maximale huur van 800 euro. Dat doen we via nieuwbouw, het ombouwen van leegstaande panden, splitsen, optoppen, het terugkopen van te dure huurwoningen en door sloop te voorkomen. De droom van betaalbaar wonen maken wij zo realiteit.
- **Meer zeggenschap voor huurders.** Huurders krijgen meer macht over hun huis en buurt. Of het nu gaat om renovatie, verduurzaming, verkoop of sloop – huurders moeten kunnen meebeslissen. Nu hebben zij vaak het nakijken, terwijl woonwinstmakers beslissingen nemen over hun woning. Dat verandert. We maken van woningcorporaties weer verenigingen, met een bestuur dat verantwoording aflegt aan de huurders. Zo zorgen we dat bewoners samen beslissen over investeringen, onderhoud en toekomstige plannen.
- **Gerichte investeringen, echte oplossingen.** Wij richten een **Nationaal Woonfonds** op en investeren 30 miljard euro in volkshuisvesting. Dit komt bovenop de al bestaande investeringen en dit doen we door de staatsschuld iets op te laten lopen. Momenteel heeft ons land de laagste staatsschuld in 50 jaar, terwijl veel mensen nu geen betaalbare woningen kunnen vinden. Het is een investering in mens en samenleving om hier nu geld beschikbaar voor te stellen. Zo zorgen we ervoor dat mensen wel een betaalbare woning kunnen vinden. Ook toekomstige generaties hebben hier baat bij. Met dit geld bouwen we honderdduizenden betaalbare, duurzame huurwoningen van hoge kwaliteit, zonder winst oogmerk. Voor starters, gezinnen en ouderen in buurten waar je prettig woont en graag blijft. Niet alleen betaalbaar, maar ook om trots op te zijn. We ondersteunen woonverenigingen, verduurzamen bestaande woningen en geven bewoners meer zeggenschap. De opbrengsten uit afbouw van de hypotheekrenteaftrek en het belasten van grondspeculatie vloeien terug in het Nationaal Woonfonds.
- **Goed wonen voor velen.** Wij doorbreken het hardnekkige idee dat sociale huur alleen zou moeten bestaan voor de allerlaagste inkomens. Wonen is een recht, geen gunst. Daarom maken we sociale huur weer toegankelijk voor een brede groep mensen. Ook voor middeninkomens. In landen als Oostenrijk is dit al jaren de norm: in Wenen komt iedereen in aanmerking voor sociale huur, behalve de hoogste 25 procent van de inkomens. Dat werkt en dat willen wij ook in Nederland. We draaien de inperkingen van minister Blok terug en herstellen het recht op betaalbaar wonen voor velen. Zo zorgen we ervoor dat politieagenten, leraren, zorgverleners en andere mensen met een normaal inkomen niet langer vastzitten aan torenhoge huren op de vrije markt. We bouwen met kwaliteit en ambitie aan sociale en mooie huisvesting. De beste architecten ontwerpen straks weer de beste woningen – duurzaam, ruim en met oog voor de buurt. Wonen wordt weer een bron van zekerheid en trots.
- **Je inkomen vooruit, je huur onder controle.** De woonlasten zijn jarenlang harder gestegen dan de inkomens. Dat drijft mensen uit hun buurt en zet levens op pauze. Om het tij te keren bevriezen wij daarom de huren. Zo houden mensen meer over om te leven, niet alleen om te overleven. Dikwijls horen we dat huurbevriezing niet zou kunnen, omdat corporaties dan niet kunnen bouwen en verbeteren. Maar juist in het woonwallehalla van Europa, Wenen, betalen mensen gemiddeld maar 18 procent van hun inkomen aan huur én worden prachtige nieuwe wooncomplexen gebouwd. Het is mogelijk en de SP gaat dat op een verantwoorde manier regelen.
- **Geld van huurders, naar huurders.** Woonverenigingen moeten weer kunnen investeren in betaalbare huurwoningen, renovatie en verduurzaming in plaats van miljarden af te dragen aan winstbelasting. Wij schaffen de oneerlijke winstbelasting en zogenaamde ATAD-heffing voor woonverenigingen af. Dat is geld van huurders en moet ook ten goede komen aan huurders, niet aan de staat. Zo bestrijden we de wooncrisis met middelen die daar ook echt voor bedoeld zijn.
- **Alle huurwoningen ondergebracht bij verenigingen.** Bewoners en toekomstige bewoners moeten meer zeggenschap krijgen over hun huis en buurt. We leven te veel langs elkaar heen. Zeggenschap over je eigen huis en buurt brengt mensen samen. We maken van corporaties weer verenigingen op een schaal die past bij de huurders.
- **Leve de wooncoöperatie!** Steeds meer bewoners richten hun eigen wooncoöperatie op om samen woningen te bouwen of te beheren. Dit is geen nieuw idee. In 1901 was ongeveer de helft van de woningbouwverenigingen een coöperatie, vaak opgericht door arbeiders. Lange tijd was het lastig om zo'n vereniging op te richten, maar nu kan het weer. Toch is het nog steeds ingewikkeld. Wij maken het makkelijker. Met een nieuwe wet zorgen we ervoor dat groepen mensen eenvoudig een eigen wooncoöperatie kunnen starten. Zo geven we bewoners meer zeggenschap over hun woningen en woonomgeving, en bouwen we samen aan sterke en betrokken buurten.

- **Vrij om te wonen.** De overheid en woonverenigingen nemen het heft weer in eigen handen. We stoppen met bouwen voor de winst van beleggers en beginnen met bouwen voor de samenleving. Wij ondersteunen gemeenten financieel om woningen te realiseren en geven ze meer bevoegdheden om de markt opzij te zetten, zodat mensen weer op één komen te staan.

Fijne huizen, leefbare buurten

Een betaalbaar en goed huis in een fijne buurt is de basis voor alles: gezondheid, onderwijs, werk en welzijn. Toch betalen mensen steeds meer voor steeds minder. De SP zorgt ervoor dat de buurt weer een stabiele basis wordt. Dat geeft ruimte om vooruit te komen in het leven. Zo bouwen we aan een samenleving waarin iedereen een kans krijgt op een goed leven.

- **Mooie wijken.** Iedereen verdient een fijne en mooie buurt om in te wonen. Te vaak worden betaalbare wijken neergezet zonder oog voor schoonheid, samenhang of leefbaarheid. Wij kiezen voor woonwijken die niet alleen betaalbaar en functioneel zijn, maar ook esthetisch aantrekkelijk. Met goede architectuur, doordachte inrichting en volop ruimte voor groen. Elke nieuwe wijk krijgt een stedenbouwkundige visie met aandacht voor duurzaamheid, kwaliteit en de menselijke maat. Arbeiderswijken verdienen net zo goed goede architectuur als villawijken. Zo bouwen we wijken waar mensen trots op kunnen zijn. Met waardigheid, schoonheid en verbondenheid als fundament.
- **Woonkwaliteit omhoog, kosten omlaag.** Wij zetten in op een grootschalig verduurzamingsoffensief dat woonlasten verlaagt en wooncomfort verbetert. Geen schimmelwoningen of tochtige kamers meer, maar gezonde, goed onderhouden huizen voor iedereen. We stellen heldere normen voor ventilatie, onderhoud en leefbaarheid en zorgen ervoor dat huurders deze ook kunnen afdwingen. Zo maken we van verduurzaming geen kostenpost, maar een besparing. Iedereen verdient een veilig, gezond en energiezuinig thuis.
- **Een leefbare buurt.** We investeren in buurten met scholen, zorg, openbaar vervoer, politie en groen. De buurt is niet alleen een plek om te wonen, maar om te leven. We herstellen wat kapot is gegaan: publieke voorzieningen en sociale samenhang. Onder andere via investeringen in deze voorzieningen, via het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid en via gemeenten zorgen we ervoor dat hier werk van gemaakt kan worden.
- **Een thuis voor starters, jongeren en ouderen.** Iedereen moet kunnen wonen in zijn of haar eigen buurt. We bouwen extra woningen voor jongeren en starters, realiseren toegankelijke ouderenwoningen en zorgen voor betaalbaar begeleid wonen voor wie dat nodig heeft. Niemand valt buiten de boot.
- **Woonzekerheid.** Een huis huren betekent ook kunnen blijven. Tijdelijke huurcontracten zorgen voor stress, onzekerheid en uitsluiting. Wij schaffen ze af en maken van wonen weer een duurzaam recht.
- **Buurten waar kinderen kunnen spelen.** Kinderen moeten kunnen buitenspelen voor hun gezondheid, hun sociale ontwikkeling en hun plezier. Daarom maken we van elke buurt een plek waar je kunt spelen, sporten en samenkomen. Ook kinderen met een handicap moeten mee kunnen doen. We investeren in buurtcentra en buurtwerk, zodat elke wijk leeft en ieder kind ruimte krijgt om goed en veilig op te groeien.
- **Zon op elk dak.** We stimuleren zonne-energie op alle geschikte daken van woningen en gebouwen. Door dit grootschalig en collectief aan te pakken via woonverenigingen, woningcorporaties en energiecoöperaties, zorgen we dat ook huurders en mensen met een klein inkomen profiteren van lagere energiekosten en verduurzaming. Zonnepanelen moeten blijven lonen. De salderingsregeling was een belangrijk middel om duurzame energie toegankelijk te maken, maar is geen heilige graal. Als we overstappen op een nieuw systeem, dan moet dat eerlijk en toekomstgericht zijn. Daarom zorgen wij voor een rechtvaardige compensatie voor huurders en kopers die nu de dupe dreigen te worden van het afschaffen van salderen. Juist de mensen die eerder gestimuleerd zijn om te verduurzamen, mogen daar niet voor gestraft worden. We laten zien dat de klimaattransitie voor iedereen werkt, niet alleen voor wie het al kan betalen. Zo maken we van zon op elk dak niet alleen een belofte, maar ook een collectieve stap vooruit.
- **Meer macht voor huurders bij verduurzaming.** Huurders krijgen het recht om verduurzaming van hun woning af te dwingen. Als een verhuurder niet in actie komt, moeten huurders zelf verbeteringen kunnen voorstellen en laten uitvoeren. Zo zorgen we ervoor dat niemand hoeft vast te zitten in een tochtige woning met een hoge energierekening. Met dit recht geven we huurders grip op hun woonlasten en versnellen we de verduurzaming van de bestaande woningvoorraad.

We pakken regie terug

De wooncrisis is geen natuurverschijnsel, maar het gevolg van politieke keuzes. Door grip te krijgen op wat wonen onbetaalbaar maakt – van grondspeculatie tot leegstand – maken we ruimte voor oplossingen die wel werken en zetten we de markt buiten spel. Met duidelijke regels, publieke regie en oog voor leefbaarheid pakken wij de markt aan om een einde te maken aan de crisis.

- Weg met prijsopdrijving, investeren in starterswoningen. Hoe meer belastingvoordeel je krijgt bij het kopen van een huis, hoe meer mensen kunnen lenen en hoe harder de huizenprijzen stijgen. Dat is precies wat de hypotheekrenteaftrek doet: ze maakt huizen niet goedkoper, maar juist duurder. En ondertussen kost het de samenleving miljarden per jaar. Wij garanderen deze regeling voor woningen tot 600 duizend euro, maar boven dit bedrag

1 bouwen we de hypotheekrenteaftrek versneld af. Zo houden we de markt betaalbaarder en komt er jaarlijks 5 tot 6
2 miljard euro vrij. Dat geld investeren we in betaalbare huurwoningen, wooncoöperaties en huisvesting voor starters.
3 Zodat iedereen weer een kans krijgt op een goede en betaalbare woning.

- 4 • **Weg met het grondslot op bouwen.** In Nederland wordt de prijs van een huis vaak vooral bepaald door de waarde
5 van de grond eronder, soms wel 60 procent van de nieuwbouwwaarde. Terwijl de woningnood groeit, profiteren
6 grondbezitters en speculanten hiervan met megawinsten, zonder ook maar één huis te bouwen. Wij pakken deze
7 scheve situatie aan. Grondeigenaren die grond vasthouden om winst te maken belasten we zwaarder. Speculanten
8 die onnodig wachten met bouwen en hun belang boven die van de samenleving zetten zullen wij onteigenen.
9 Gemeenten en woningbouwverenigingen krijgen weer toegang tot betaalbare grond zodat zij betaalbare woningen
10 kunnen bouwen. Het belang van bouwen voor iedereen gaat voor op winst voor de enkele speculant. Dus als we
11 grond nodig hebben om te bouwen moet de overheid die in alle gevallen voor een redelijk bedrag kunnen verkrijgen.
12 Daarnaast versterken we de zeggenschap van bewoners en gemeenten over de ontwikkeling van bouwprojecten.
13 Lokale gemeenschappen krijgen meer inspraak en beslissingsrecht, zodat plannen aansluiten bij de behoeften van
14 de buurt en sociale woningen niet verloren gaan aan commerciële belangen. Zo maken we bouwen weer betaalbaar
15 en bereikbaar voor mensen, niet voor marges. Dat is eerlijk, nodig en haalbaar.
- 16 • **Wij pakken de leegstand aan.** Terwijl tienduizenden jongeren geen woning kunnen vinden, staan in Nederland
17 64 duizend woningen langer dan een jaar leeg. Daarnaast is er maar liefst 16 miljoen vierkante meter aan leegstaande
18 kantoren en andere gebouwen verspreid over 226 duizend panden. Daar liggen kansen. Wij maken een einde aan
19 langdurige leegstand. Leegstaande panden worden extra belast, zodat speculatie niet langer loont. Als eigenaren
20 geen plannen hebben om de panden te gebruiken of geschikt te maken voor bewoning, kunnen gemeenten deze
21 onteigenen. We zetten leegstand om in woonruimte. Gebouwen die nu leegstaan, worden zo snel mogelijk bewoonbaar
22 gemaakt voor jongeren, starters, dak- en thuisloze mensen en andere woningzoekenden. Daarmee pakken we direct
23 de woningnood aan, zonder te hoeven wachten op nieuwbouw. Wonen is belangrijker dan winst. Elk pand telt.
- 24 • **Huizen zijn om in te wonen.** Woningen zijn er voor mensen, niet voor beleggers. We voeren een landelijke woonplicht
25 in. Zo zullen huizen gebruikt worden waarvoor ze bedoeld zijn: als thuis. Beleggers gaan meer overdrachtsbelasting
26 betalen vanaf hun tweede huis. Ook stoppen we grondspeculatie door duidelijke voorwaarden te stellen aan
27 ontwikkelaars. Tot slot heffen we het kraakverbod op, zodat leegstaande panden weer bewoond kunnen worden.
- 28 • **Dakloosheid voorbij.** Niemand kiest ervoor om op straat te slapen. Toch raken nog altijd tienduizenden mensen
29 in Nederland dakloos door een scheiding, schulden, het wegvallen van zorg of simpelweg een gebrek aan betaalbare
30 woonruimte. Wij accepteren dat niet. Wonen is een mensenrecht. Dakloosheid is geen individueel falen, maar
31 het gevolg van politieke keuzes. Wij kiezen wel voor een rechtvaardig en doortastend beleid met één helder doel:
32 dakloosheid uitbannen voor 2030. We nemen het Housing First-principe als uitgangspunt: mensen krijgen éérs
33 een woning en daarna passende begeleiding als dat nodig is. Dakloosheid kent veel gezichten: niet alleen mensen
34 die buiten slapen of in de opvang verblijven, maar ook mensen die noodgedwongen op de bank bij vrienden blijven,
35 in auto's overnachten of tussen instellingen en tijdelijke plekken zwerven. Voor al deze mensen geldt: een dak is nu
36 nodig. We maken daarom wettelijk mogelijk dat alle dakloze mensen, ongeacht hun situatie, voorrang krijgen bij de
37 toewijzing van sociale huurwoningen. Want zolang je geen stabiele woonplek hebt, kun je ook geen werk vinden,
38 geen zorg ontvangen, geen bestaan opbouwen. Daarnaast zorgen we voor betere preventie: we verbieden huisuitzet-
39 tingen zonder alternatief, schaffen de kostendelersnorm en het zelfredzaamheidscriterium af en zorgen ervoor dat
40 niemand vastloopt door kleine schulden of gebrek aan een briefadres. Zo krijgt iedereen een thuis.
- 41 • **Jongeren verdienen een goede start.** Een fijne en betaalbare woning is de basis om te kunnen studeren, te werken
42 en je eigen leven op te bouwen. Daarom investeren we in betaalbare woonruimte voor jongeren. Of ze nu studeren,
43 een opleiding volgen of aan het werk zijn. We bouwen er duizenden jongerenwoningen bij, op campussen, in steden en
44 dorpen.
- 45 • **Veilig wonen voor kwetsbare jongeren.** We zorgen ervoor dat kwetsbare jongeren, zoals weeskinderen, altijd begeleid
46 kunnen wonen met ondersteuning. Wonen is ook veiligheid, rust en zorg.
- 47 • **Huisjesmelkers pakken we aan.** We stellen een vergunningplicht in voor verhuurders, gekoppeld aan duidelijke
48 kwaliteitseisen. Bij misstanden moeten gemeenten direct ingrijpen. Huisjesmelkers verliezen hun vergunning. Geen
49 woekerwinst meer over de rug van huurders.
- 50 • **Elke regio verdient gelijke woonkansen.** Iedereen in Nederland moet kunnen rekenen op goede voorzieningen
51 en bereikbaarheid, waar je ook woont. We verkleinen de economische verschillen en het tekort aan voorzieningen
52 tussen regio's door overheidsinstanties beter te spreiden en te investeren in nieuwe industrieën. Lokale bestuurders
53 krijgen meer ruimte om zelf oplossingen te bedenken voor hun eigen gebied.
- 54 • **Meer woonruimte voor ouderen.** In de buurt en op maat. Veel ouderen willen graag zelfstandig blijven wonen,
55 maar de woningen die daarbij passen zijn er vaak niet. Daarom bouwen we meer betaalbare, toegankelijke en
56 passende woningen voor ouderen. Gelijkvloers, in de buurt van voorzieningen en met zorg dichtbij als dat nodig is.
57 We stimuleren nieuwe woonvormen waar mensen zelfstandig wonen, maar toch verbonden zijn met anderen, zoals
58 hofjes, gemeenschappelijke woonprojecten of zorgbuurthuizen in de wijk.

3 Gezondheid boven winst

Zorg is een recht, geen verdienenmodel

De zorg is geen markt. Dat wat van ons allemaal is, horen we niet over te laten aan commerciële cowboys. Door de markt uit de zorg te halen kunnen we de behoeften van mensen weer centraal zetten. In plaats van te bezuinigen gaan we weer investeren in een zorgstelsel wat van ons allemaal is en waar we samen zeggenschap over hebben. We breken de macht van bedrijven en leggen de zeggenschap weer waar hij hoort: bij de zorgverleners en de mensen die zorg nodig hebben. Niet winstcijfers en bureaucratie, maar kwaliteit en toegankelijkheid komen centraal te staan. We verhogen de lonen en verlagen de werkdruk. Zo geven we zorgverleners het respect dat zij verdienen, een passende beloning en maken we dit onmisbare vak weer aantrekkelijk. Door te investeren maken we zorg beschikbaar in elke regio, zonder wachtlijsten, dichtgetimmerde loketten of verdwenen voorzieningen. Door collectief te organiseren en bekostigen, zorgen we dat zieke mensen zich kunnen richten op beter worden in plaats van rekeningen betalen. Zorg is van ons allemaal en moet weer dichtbij, betaalbaar en publiek worden.

- **De zorg wordt weer publiek.** We organiseren de zorg samen, zonder markt. Zo garanderen we goede kwaliteit en wordt het goedkoper. We stoppen met aanbestedingen, verbieden budgetplafonds, verbieden winstuitkering in de zorg en halen financiële belangen van bestuurders uit zorginstellingen. Zorgbestuurders verdienen nooit meer dan de minister-president. Geld voor zorg gaat naar mensen en niet naar winsten, consultants of vastgoedtrucs. Dat betekent meer zorg en minder verspillig, omdat gezondheid altijd voor winstbejag moet gaan.
- **Iedere regio heeft recht op zorg.** Ziekenhuizen, huisartsenposten en spoedeisende hulpafdelingen blijven behouden, óók in krimpregio's. Waar zorg verdween, brengen we die terug. Specialististen gaan in loondienst en ziekenhuizen worden gefinancierd op basis van zorgbehoefte, niet per verrichting. We zorgen dat kraamzorg behouden blijft en schaffen de eigen bijdrage voor kraamzorg af.
- **We waarderen zorgverleners.** Daarom zorgen we voor een beter salaris en geven we zorgverleners meer zeggenschap over hun eigen werk. We investeren in de opleidingen voor zorgverleners en pakken de hoge werkdruk, managementlagen en bureaucratie aan, zodat zij hierdoor niet weggejaagd worden.
- **Er komt een totaalverbod op private equity in de zorg.** Commerciële bedrijven die zorgorganisaties opkopen en kaalbezuinigen terwijl aandeelhouders er met de winst vandoor gaan horen niet thuis in onze gezondheidszorg. We laten niet toe dat onze zorg en zorgverleners worden overgeleverd aan deze praktijken. Door dit soort Amerikaanse praktijken sluiten huisartsenposten, raken mensen hun vaste arts kwijt en wordt de zorg slechter en minder toegankelijk. We hebben juist huisartsen nodig die toegankelijk en onderdeel van een gemeenschap zijn.
- **De huisarts is en blijft de poortwachter van de zorg.** We versterken de huisartsenzorg structureel. Dat betekent investeren in de opleiding tot huisarts, financiële steun voor jonge artsen die praktijkhouder willen worden en extra middelen voor regio's met een huisartsentekort. De bureaucratische druk en bemoeienis van zorgverzekeraars verdwijnen. Huisartsen krijgen weer de ruimte om te doen wat nodig is. Daarom wordt de overheid weer verantwoordelijk voor de praktijkruimte, zodat de huisarts zich kan concentreren op zorgverlening. We zorgen voor meer praktijkruimtes in iedere wijk en ondersteunen huisartsencollectieven.
- **De ggz hoort in de buurt.** In elke regio zorgen we voor voldoende ggz-opnameplekken en ambulante teams. Bij een crisis komt er altijd professionele opvang, niet gelijk de politie. De wachttijden worden aangepakt en er komt structurele versterking van personeel en voorzieningen. We maken van ggz-ondersteuning een vast onderdeel van de zorg in de buurt. Met voldoende behandelcapaciteit en aandacht voor kinderen, jongeren en mensen met complexe problematiek.
- **Iedereen recht op passende ondersteuning.** Gemeenten krijgen voldoende geld om zorg te bieden aan ouderen, mensen met een beperking en mantelzorgers. De eigen bijdrage schaffen we af. Er komt een gemeentelijk basispakket voor huishoudelijke hulp, begeleiding, dagbesteding en respijtzorg. De specialistische jeugdzorg wordt weer landelijk gefinancierd, zodat kinderen overal de zorg krijgen die nodig is. We investeren in goede en passende gehandicaptenzorg voor iedereen die dit nodig heeft.
- **Stabiele en betrouwbare jeugdzorg.** Uithuisplaatsingen worden zoveel mogelijk voorkomen, door gezinnen eerder passende hulp te bieden. Kinderen die toch (tijdelijk) niet thuis kunnen wonen horen een stabiele en veilige plek te krijgen. We gaan de enorme hoeveelheid doorplaatsingen daarom tegen, door onder andere te zorgen voor stabiele financiering van gezinshuizen en woonvoorzieningen. Daarmee voorkomen we dat jongeren om financiële redenen moeten verhuizen en zorgen we bovendien voor stabielere teams.
- **We zetten ons in voor liefdevolle jeugdzorg.** Veel mensen in de jeugdzorg zetten zich vol liefde in voor jongeren en gezinnen. Zij horen hier respect, ondersteuning en een goed salaris voor terug te krijgen en daar gaan we voor zorgen. Ook gaan we de jeugdzorg anders organiseren om misstanden te voorkomen waar ouders, kinderen en soms ook personeel de dupe van zijn. Er moet beter geluisterd worden naar jongeren en ouders. We pakken ook het probleem aan dat jongeren nu vaak hun zorg en onderdak verliezen wanneer zij 18 worden. Jongeren moeten daarom hulp kunnen blijven krijgen totdat de Big 5 op orde is: wonen, een netwerk, werk of onderwijs, inkomen en welzijn.

- **De ouderenzorg organiseren we dichtbij huis.** Niet ouderwets groot en massaal maar lokaal en kleinschalig. Met het SP-initiatief voor zorgbuurthuizen hebben we laten zien dat dit kan en goed werkt voor personeel en ouderen. We zorgen ervoor dat mensen die ouderenzorg nodig hebben eerder terecht kunnen in een verpleeghuis of zorgbuurthuis. De sluiting van verzorgingshuizen in een tijd dat ze juist nodig zijn is schandalig en draaien we daarom weer terug.
- **Vrouwen hebben recht op goede zorg.** We zetten ons in om de gezondheidszorg voor vrouwen flink te verbeteren. We zorgen ervoor dat de medische wetenschap meer op vrouwen wordt gericht, want die is nu nog vooral op mannen gericht. Zo zorgen we ervoor dat aandoeningen bij vrouwen vaker en sneller herkend worden en behandelingen beter worden afgestemd op het vrouwenlichaam.
- **Transrechten zijn mensenrechten.** Mensen die in transitie gaan krijgen de juiste erkenning en ondersteuning. Autonomie en zeggenschap over het eigen lichaam is daarbij het uitgangspunt. De gewenste (mentale) zorg wordt beter beschikbaar gemaakt en vergoed en we pakken de wachtlijsten aan.
- **We laten niemand in de steek.** We verbeteren de zorg voor slachtoffers van seksueel geweld door hier meer in te investeren. We bieden hen ook meer mentale ondersteuning om te voorkomen dat zij op lange wachtlijsten in de ggz belanden. Mensen die seksueel geweld hebben meegemaakt mogen ook nóóit een rekening gepresenteerd krijgen als zij daardoor zorg nodig hebben. We zorgen voor genoeg financiering en plekken bij de vrouwenopvang.
- **Erken medische fouten en leer ervan.** We introduceren een medisch letselschadefonds dat patiënten snel compenseert bij fouten en medische missers. Het schadebedrag wordt vervolgens verhaald bij de specialist, het ziekenhuis of de zorginstelling. Zo worden jarenlange juridische procedures overbodig. Er komt een vergunningstelsel voor alle zorginstellingen en privéklinieken. We zorgen voor goede financiering en het oprichten van expertisecentra voor long COVID, Q-koorts en eventuele toekomstige zoönosen.

Sociaaleconomische verschillen bestrijden

Iedereen heeft recht op een goed en gezond leven. Wij accepteren niet dat mensen met een lager inkomen gemiddeld zeven jaar korter leven en vijftien jaar korter in goede gezondheid verkeren dan rijkere mensen. Gezondheid wordt bepaald door je woonwijk, je werk, je inkomen en dus door je klasse. Het is dan ook geen toeval dat deze sociaaleconomische gezondheidsverschillen bestaan. Dit is het gevolg van politieke keuzes. Keuzes voor marktwerking, hoge kosten, sluiten van ziekenhuizen en bezuinigen op onmisbare zorg. We breken met dit marktdenken en zetten mensen centraal. Daarmee bouwen we een gezondheidszorg zonder klassenverschillen, waarbij iedereen een gezond leven kan leiden.

- **We maken de zorg weer collectief, eerlijk en toegankelijk.** Het eigen risico schaffen we af, zodat zorg gratis is op het moment dat je hiervan gebruikmaakt. Er komt een nationaal zorgfonds, waarin ook de tandarts, de fysiotherapeut en de ggz zijn opgenomen. Dit vervangt de huidige commerciële zorgverzekeraars, zodat zorgverleners met minder bureaucratie te maken hebben. De zorgpremies worden inkomensafhankelijk waardoor 80 procent van Nederland erop vooruit gaat. Mensen met een laag en middeninkomen betalen daardoor minder en hoeven daarom ook geen zorgtoeslag meer aan te vragen.
- **Preventie komt in het basispakket.** Voorkomen is beter dan genezen. Omdat preventie werkt maken we het toegankelijk voor iedereen. We investeren in gezondheid voordat er zorg nodig is. Alle bewezen preventieve zorg, zoals controles bij de tandarts, stoppen-met-rokenprogramma's en leefstijlbegeleiding, wordt volledig vergoed. We organiseren de mondzorg voor kinderen actief, bijvoorbeeld via scholen en jeugdgezondheidszorg. Met een gezond schoolontbijt en lunch, nul btw op groente en fruit en het blokkeren van de prijzen van basisproducten zorgen we ervoor dat een gezonde maaltijd voor iedereen toegankelijk is.
- **We garanderen gelijke kansen op gezondheid.** In elke wijk moet er voldoende zorg zijn. Toch zijn vaak de wijken van de werkende klasse, de mensen die hun inkomen verdienen uit arbeid, uitkering, of pensioen, waar kil bezuinigd wordt op voorzieningen. Terwijl juist hier meer mensen wonen met zwaar werk, onregelmatige uren en andere systemische oorzaken van gezondheidsproblemen. In wijken waar gezondheidsproblemen zich opstapelen, investeren we extra in wijkverpleegkundigen, huisartsen, buurtzorg en jeugdzorg. Zo brengen we de zorg naar de mensen toe en niet andersom.
- **We breken de macht van de farmaceutische industrie.** De beschikbaarheid van medicijnen mag niet afhangen van het winstbelang van multinationals en medicijntekorten mogen niet meer voorkomen. Daarom richten we een nationaal onderzoeksfonds op voor de ontwikkeling van geneesmiddelen in publieke handen. Er komt een centraal inkoopstelsel voor medicijnen en hulpmiddelen en we bouwen een strategische voorraad op. Europa en Nederland moeten de medicijnproductie weer in eigen hand nemen, zodat we niet langer afhankelijk zijn van buitenlandse markten en schimmige deals. Patenten die de toegankelijkheid van belangrijke medicijnen in de weg zitten nemen we af.
- **We ondersteunen mantelzorgers.** In elke gemeente komt een mantelzorgpunt waar mantelzorgers terecht kunnen met vragen en hulp. Werkende mantelzorgers krijgen de mogelijkheid om betaald zorgverlof op te nemen.
- **De spoedzorg blijft van hoge kwaliteit.** Van de ambulancezorg maken we een publieke dienst, zonder marktwerking of aanbestedingen. Waar nodig komen extra ambulances beschikbaar. We sluiten geen spoedeisende hulpdiensten.

- **Voedsel is een basisrecht.** Gezond eten moet betaalbaar en bereikbaar zijn voor iedereen. Daarom bouwen we aan een publieke voedselvoorziening. Goede volkskeukens in de wijk, voor verbinding tussen mensen en betaalbare voorziening van gezond eten. Gezonde school- en ziekenhuismaaltijden, zodat je op de belangrijke momenten een goede maaltijd kunt hebben. En basisproducten in de supermarkt tegen lage prijzen, zodat iedereen dagelijks toegang heeft tot gezonde voeding.
- **Toegankelijke voorbehoedsmiddelen.** Anticonceptie zoals de pil, het spiraaltje en condooms komen in het basispakket. Dat voorkomt dat de rekening hiervoor alleen bij vrouwen komt te liggen en helpt om soa's, HIV en ongewenste zwangerschappen te voorkomen.
- **Zorg voor onverzekerden.** Iedereen in Nederland heeft recht op zorg, ook als mensen geen zorgverzekering hebben doordat ze bijvoorbeeld dakloos zijn. Totdat armoede en dakloosheid volledig zijn verholpen, zetten we ons in om zo snel mogelijk te zorgen dat iedereen verzekerd is. Mensen die (nog) geen verzekering hebben krijgen recht op de zorg die zij nodig hebben.

Ziekte voorkomen, winst verbieden

Ziekte voorkomen is beter dan genezen. En goedkoper ook. Maar zolang bedrijven mogen verdienen aan het ziek maken van mensen, blijven we dwelen met de kraan open. Nergens wordt dat zo zichtbaar als in de supermarkt: bijna 80 procent van het aanbod is ongezond. De voedingsindustrie speelt met verslavende samenstellingen en agressieve marketing in op onze kwetsbaarheden en maakt daar miljardenwinsten mee. En daarna maakt de geneesmiddelen-industrie ons weer 'beter' met bijvoorbeeld hormoonpillen en -spuiten om af te vallen. Daarmee heeft de vrije markt een dubbel verdienmodel op onze gezondheid. En de overheid kijkt toe. Net als bij de tabaksindustrie blijven winsten belangrijker dan volksgezondheid.

- **Gezond eten wordt goedkoper.** We schrappen de btw op gezonde producten (volgens de Schijf van Vijf), zodat gezond eten voor iedereen bereikbaar blijft. Ook voor mensen met een klein inkomen.
- **Eten wordt gezonder.** We stellen wettelijke maxima in voor suiker, vet, zout en andere schadelijke toevoegingen in bewerkt voedsel. Daarmee doorbreken we de marktmacht van voedselproducenten die bepalen wat er in ons eten zit. Denk daarbij ook aan ultrabewerkte additieven, kunstmatige zoetstoffen of omstreden E-nummers. We kijken bij bestrijdingsmiddelen niet alleen naar het effect op de gezondheid van ieder middel afzonderlijk, maar ook naar het effect van meerdere middelen samen.
- **Reclame voor ongezond voedsel wordt verboden.** We pakken de reclames voor ongezond voedsel aan, zeker waar die gericht is op kinderen. Lucratieve plaatsingsdeals in supermarkten verdwijnen. Ook verpakkingen die kinderen verleiden worden aan banden gelegd.
- **We pakken de rookindustrie aan.** Onze kinderen worden verleid met ongezonde vapes, daarom beperken we het aantal verkooppunten drastisch en maken een eind aan het verdienmodel van de vape-industrie. Er komt een algeheel verbod op tabaksreclame en verleiding richting jongeren wordt keihard aangepakt. We versterken de handhaving op illegaal aanbod en houden nieuwe verslavende producten buiten de deur.
- **Voorkomen is beter dan genezen.** Daarom moet er niet bezuinigd worden op preventieve zorg die wordt gegeven vanuit de GGD, maar moet er worden geïnvesteerd. De inzet die door hen wordt gedaan op het gebied van voorlichting over vaccinaties, pandemische paraatheid en seksuele gezondheid bespaart ook een hoop kosten op de lange termijn.
- **We investeren in de gezondheid van toekomstige generaties.** Goede levens starten bij de geboorte. Daarom investeren we in begeleiding van zwangere vrouwen, goede geboortezorg, kraamzorg en ondersteuning voor jonge ouders om het kind een kansrijke start te geven.
- **Tijdig onderzoek redt levens.** De leeftijd van deelname aan bevolkingsonderzoek naar baarmoederhalskanker, prostaatkanker, borstkanker en darmkanker wordt vervroegd. Dit redt jaarlijks duizenden levens, voorkomt veel leed en bespaart honderden miljoenen aan zorgkosten.
- **E-Health is een goede aanvulling, geen vervanging.** Nieuwe technologische mogelijkheden kunnen de zorg verbeteren, maar onderlinge steun en menselijk contact blijven een voorwaarde voor goede zorg. De menselijke maat blijft leidend.

Bewegen is gezond, sport is van iedereen

Bewegen en sporten houden ons gezond, zorgen voor plezier en brengen mensen samen. Toch is sport nog te vaak iets voor mensen die het kunnen betalen. Wij zorgen dat sport en beweging toegankelijk zijn voor iedereen.

- **We investeren in sport en bewegen voor iedereen.** Sport mag geen luxe zijn. Daarom ondersteunen we sportverenigingen, zorgen we dat gemeenten voldoende geld hebben voor goede sportaccommodaties en maken we sport betaalbaar. Er komt in iedere gemeente een sportpas voor kinderen en jongeren tot 23 jaar, zodat niemand hoeft af te haken vanwege de kosten. Op sportschoolabonnementen wordt geen btw geheven. Daarmee maken we sport ook voor volwassenen en ouderen betaalbaarder.
- **Kinderen krijgen de ruimte om te bewegen.** Ieder kind op de basisschool krijgt minstens drie uur gymles per week van een vakdocent. Schoolzwemmen wordt weer ingevoerd, zodat elk kind met een zwemdiploma opgroeit. Bij de inrichting van wijken zorgen we voor veilige speelplekken en sportvoorzieningen, ook voor kinderen met een beperking.

- **Sport is niet alleen gezond, maar ook sociaal.** Sportverenigingen en buurtcentra zijn plekken waar mensen elkaar ontmoeten en samenleven wordt versterkt. We investeren in buurtwerk, jongerenwerk en laagdrempelige sportmogelijkheden in de wijk. Ook komen er meer locaties waar jongeren hun eigen plek hebben om samen te komen.
- **Sport is veilig en eerlijk.** Misstanden in de sport, zoals racisme op en langs het veld, seksueel misbruik, doping en matchfixing, worden krachtig bestreden. Sport heeft een voorbeeldfunctie voor de hele samenleving.

4 Investeren in een moderne sterke economie

Investeren om weer te groeien

De SP kiest voor forse investeringen en moderne politieke keuzes om onze economie weer sterker te maken. Jaren van falende politiek hebben ervoor gezorgd dat strategische industrieën ons land verlaten en cruciale investeringen in de woningbouw, de energievoorziening en het spoor achterblijven. We zijn een doorvoerland geworden van producten met beperkte toegevoegde waarde die vooral werk opleveren voor goedkope arbeidsmigranten die we hier naartoe moeten halen om het werk te doen. De afwezige overheid heeft de economie te veel aan de markt overgelaten en daarmee is ons land te kwetsbaar en afhankelijk gemaakt van internationale ontwikkelingen. We pakken de regie terug en investeren in onze mensen, bedrijven en voorzieningen. Zo werken we aan een moderne en sterke economie.

- **Een investeringskabinet voor onze toekomst.** Nederland heeft een regering nodig die fors en duurzaam gaat investeren in cruciale infrastructuur, volkshuisvesting, onderwijs en innovatie. En zo de economie en de positie van werknemers structureel versterkt. Dit doen we onder andere via de rijksbegroting, een Nationale Investeringsbank en een **Investeringsfonds voor Vooruitgang**.
- **Deze tijd vraagt om een groot investeringsplan.** We voeren een groot infrastructureel investeringsplan door. Dit investeringsplan versnelt procedures en de bouw van woningen, de energievoorziening, het spoor en de drinkwatervoorziening, waarmee structureel de toekomstige economie van het moderne Nederland wordt versterkt. Het biedt duidelijkheid aan werknemers en bedrijven, zorgt voor een overgang naar een duurzame schone productie voor ons klimaat, met oog voor regionale werkgelegenheid en draagvlak.
- **Schone industrie in eigen hand en eigen land.** Industrie moet blijven in Nederland. Voor investeringen zijn cruciale sectoren nodig. Denk hierbij aan de productie van staal, chemie, de winning van schaarse grondstoffen en de opwekking van energie. We investeren in een sterke, innovatieve en schonere economie. Dit doen we onder andere bij Tata Steel in IJmuiden, bedrijven op Chemelot in Limburg of in de Rotterdamse Haven. Ook schept de overheid goede randvoorwaarden en heldere regels. Natuurlijk staat hier zeggenschap voor Nederland tegenover.
- **Strategische autonomie versterken, geen steun zonder zeggenschap.** Om vrij te zijn van dictatoriale regimes en minder vatbaar te zijn voor handelsoorlogen moeten we onafhankelijke industrie hebben voor producten en diensten waar we als land niet zonder kunnen. Onze industrie en medicijn- en voedselproductie zijn onmisbaar. In ruil voor het steunen van cruciale sectoren krijgen wij zeggenschap. Hierdoor hebben we directe invloed op de prijzen en stellen we voorwaarden aan arbeidsomstandigheden en verduurzaming. Zo kunnen we tekorten en woekerwinsten voorkomen en vervuiling tegengaan.
- **Stabiel beleid boven privatiseringen.** Een sterke economie is gebaat bij een overheid die een stabiel beleid voert voor de lange termijn, zodat burgers en bedrijven die investeringen doen de zekerheid hebben dat ze deze op termijn kunnen terugverdienen. We accepteren daarom geen privatiseringen. Die maken op de lange termijn de veiligheid en leveringszekerheid van cruciale producten en diensten onzeker, waardoor de schokbestendigheid van onze economie onder druk komt te staan. Waar nodig pakken we zeggenschap weer terug. Zo zorgen we voor een stabiele economie waar je op kunt rekenen. Nu en in de toekomst.
- **Maximeer de prijzen voor basisproducten.** De producenten van voedsel en andere basisproducten kunnen door een monopoliepositie de hoge prijzen dicteren, terwijl steeds meer mensen moeite hebben om de boodschappen te betalen. We gaan de prijzen van basisproducten, zoals gezond eten, medicijnen, energie en internet, controleren, reguleren en blokkeren. In goede samenwerking met de verkopers als het kan, of met overheidsingrijpen als het moet. Wij laten mensen niet in de steek.
- **Een sterke waakhond tegen marktmacht.** Er moet een eerlijk speelveld zijn, met ruimte voor innovatieve en nieuwe bedrijven. Op dit moment zorgt steeds verdere concentratie van marktmacht in handen van een paar grote spelers en digitale platforms ervoor dat innovatie wordt tegengehouden, de prijzen worden opgedreven en de keuzevrijheid beknot wordt voor consumenten en voor het mkb. Daarom versterken we de Autoriteit Consument en Markt (ACM) en geven dit instituut meer bevoegdheden en plichten om op te treden. Ook worden andere toezichthouders versterkt om misstanden aan te pakken, zodat de goeden niet onder de kwaden lijden.
- **Geen privileges voor buitenlandse bedrijven in handelsverdragen.** Wij zetten ons in voor eerlijke internationale handel en blijven ons verzetten tegen handelsverdragen met exclusieve privileges voor grote buitenlandse bedrijven. Het is oneerlijk om van onze boeren en bedrijven te eisen dat ze verduurzamen, terwijl de grenzen openstaan voor niet-duurzame producten uit het buitenland. Zo kunnen we bovendien ook uitbuiting van arme landen helpen voorkomen.
- **Geen geheime voordeeltjes voor multinationals.** De allergrootste multinationals gaan, net zoals alle andere burgers en bedrijven, bijdragen aan onze samenleving en eerlijk belasting betalen. We schaffen geheime afspraken en belastingkortingen af. De bestuurders van bedrijven die belasting ontduiken worden strafrechtelijk vervolgd.

- **We verbieden private equity in de publieke sector.** Cruciale en publieke sectoren zoals de zorg, farmacie, kinderopvang, volkshuisvesting, energie, openbaar vervoer en ons onderwijs moeten beschermd worden tegen overnames van private equitybeleggers. Omdat zij dit vaak met geleend geld doen en op korte termijn hoge rendementen en winsten nastreven, zorgt dit voor grote risico's op faillissementen, met grote gevolgen voor werknemers.
- **Een Nationaal Onderzoeksfonds Geneesmiddelen oprichten.** We richten een Nationaal Onderzoeksfonds Geneesmiddelen op. De medicijnen die daar worden ontwikkeld, blijven in publieke handen. Ook leggen we een strategische voorraad aan voor beschermingsmiddelen en cruciale medicijnen. In Europa werken we samen om de productie zo veel mogelijk in Europa te laten plaatsvinden. Zo zorgen we ervoor dat onze medicijnen weer in de apotheek te krijgen zijn en we minder afhankelijk zijn van de farmaceutische industrie in het buitenland.
- **Een publieke spaar- en betaalkbank.** We richten een Nationale Spaar- en Betaalkbank op, een publieke bank waar ons spaargeld en betaalverkeer veilig zijn en waar niet met ons geld wordt gespeculeerd. Mensen die toch liever sparen bij een commerciële bank krijgen het recht om te weten wat er met hun spaargeld gefinancierd wordt. Ook moeten mensen hun rekeningnummer kunnen meenemen wanneer zij van bank wisselen. Betaalgegevens van klanten mogen niet commercieel worden gebruikt. Er komt een acceptatieplicht voor contant geld. We zien niets in een digitale euro, die de macht van bankiers onaangetast laat.
- **Financiële bedrijven moeten de reële economie dienen.** De logica van de financiële markten domineert bedrijven en onze economie. Deze papieren werkelijkheid van financialisering heeft talloze sectoren in de echte economie verstoord. Deze ziekte kent vele symptomen: bedrijven die gericht zijn op de korte termijn in plaats van duurzaam ondernemen, een gebrek aan investeringen, een uitdijende schaduwbanksector en een toenemende financiële instabiliteit. Om er een paar te noemen. Door deze financiële logica te doorbreken en de sector te reguleren maken we de financiële wereld weer dienstbaar aan de reële economie.

Investeren in de werkende klasse

De groei van de Nederlandse economie neemt al jaren af, terwijl we meer werken dan ooit. De werkloosheid is historisch laag en het aantal openstaande vacatures is groter dan de hoeveelheid mensen die een baan zoekt. Tegelijkertijd blijft de loonontwikkeling van werknemers achter bij de groei van vermogens en gaat een steeds groter deel van de winst naar kapitaal in plaats van arbeid. Het gevolg is toenemende ongelijkheid en een concentratie van economische en politieke macht. De afgelopen jaren verhoogden regeringen de pensioenleeftijd en maakten zij arbeid steeds onzekerder. Dit beleid is structureel onhoudbaar voor de werkende klasse. De economie van ons land vraagt volgens de SP om frisse, nieuwe en eerlijke politieke keuzes die de arbeidsproductiviteit van ons land en de positie van de werkende klasse structureel verbeteren.

- **Dood geld werkt niet, werknemers wel.** Zonder de werkende klasse, de grote meerderheid van Nederland die hun inkomen verdient uit arbeid, uitkering, of pensioen, zou er niets gedaan worden in Nederland. Toch wordt het voor steeds meer mensen moeilijker om rond te komen. We kiezen ervoor om de lonen te verhogen, belasting op arbeid te verlagen en dit te betalen door de vermogens van de allerrijksten te belasten. Ook winstdeling en het democratiseren van werkplekken zijn hierin belangrijke stappen. We jagen hiermee de bestedingen van de werkende klasse aan en stimuleren private en overheidsinvesteringen in ons land. Dat is goed voor de economie en vermindert de ongelijkheid.
- **Een innovatiewet voor een sterke economie.** Nederlanders werken heel veel, zowel vergeleken met eerdere jaren, als met de ons omringende landen. Het verder verhogen van de arbeidsparticipatie door ouderen langer te laten werken of arbeidsmigranten van ver te halen, is onwenselijk. Voor een sterkere economie ligt de oplossing dan ook niet in méér uren of méér mensen, maar in slimmer werken. Met een Innovatiewet zetten we in op onderzoek, onderwijs en vakopleidingen, AI, automatisering en robotisering voor zwaar en repeterend werk. Zo verhogen we de arbeidsproductiviteit en stappen we op de sneltrein naar de economie van de toekomst.
- **We voeren een 4-daagse werkweek in.** We leven niet om te werken. We werken om te leven. Een echte vierdaagse werkweek maakt een einde aan de doorgeslagen werkdruk. We stoppen met burnouts en onproductieve uren en starten met gefocust werk, productiviteit en meer vrije tijd. Het salaris blijft gelijk en deeltijders krijgen naar verhouding een salarisverhoging. Zo hebben we meer tijd voor elkaar en voorkomen we gezondheidsproblemen door werk.
- **Gratis kinderopvang.** Alle kinderen hebben recht om een goede en sociale basis mee te krijgen op de kinderopvang. En ouders moeten de ruimte hebben voor werk, zorg en elkaar. Daarom maken we de kinderopvang gratis. Zo versterken we de arbeidsproductiviteit, geven we ruimte voor mantelzorg, creëren we tijd voor partners en steunen we de positie van vrouwen op de arbeidsmarkt. Ook kunnen we daardoor af van het ingewikkelde en gevaarlijke toeslagenstelsel. Het werk in de kinderopvang moet aantrekkelijk gemaakt worden, met betere lonen en lagere werkdruk.
- **Investeer in goede opleidingen, scholing en vakmanschap.** We willen meer waardering voor vakmanschap en voor de voortdurende kennisontwikkeling van werknemers die nodig is om bij de tijd te blijven. We zien dat vakopleidingen het moeilijk hebben of zelfs verdwijnen, waardoor er een groot tekort aan vakmensen bestaat. Waar andere landen hun vakmanschap goed beschermen, loopt Nederland achter. Daarom investeren we in het versterken van vakopleidingen. Ook stimuleren we omscholing: als de ontslagvergoeding wordt ingezet voor (om)scholing, verdubbelt de overheid dat bedrag.

Investeren in het mkb

Het midden- en kleinbedrijf en de mensen die hier werken zijn ontzettend belangrijk voor onze economie. Ondernemers en zelfstandigen met een klein bedrijf zijn betrokken bij hun zaak. Ze leveren een belangrijke bijdrage aan innovatie en kunnen vakwerk op maat leveren. Daarnaast spelen ze een belangrijke rol in de samenleving en leefbaarheid van onze dorpen, buurten en wijken. De SP wil dat er structurele maatregelen worden genomen om kleine ondernemers te ondersteunen.

- **Een investeringbank voor het mkb.** Met een Nationale Investeringsbank voor het mkb kunnen kleine en startende bedrijven, evenals bedrijven die hun succesvolle diensten willen opschalen gemakkelijker lenen. Een goede mkb-bank ondersteunt ondernemers bij het opbouwen van hun zaak en stimuleert vernieuwing en innovatie. Deze bank kan niet alleen zelf financieren waar de financiële sector tekortschiet, ze kan ook mogelijkheden voor ondernemers samenbrengen, bijvoorbeeld waar het gaat om Europese fondsen en kredieten. Uiteraard verwachten we hier goede sociale- en duurzaamheidsprestaties voor terug.
- **Regels simpeler en hulp bij toepassing.** De regels en bureaucratie voor kleine bedrijven moeten versimpeld worden. Dit doen we zonder afbreuk te doen aan de doelstellingen hiervan. De Rijksoverheid moet zorgen voor Ondernemershelpdesks waar kleine ondernemers geholpen worden om de regels te begrijpen en hieraan te voldoen. Ook komt er een (juridisch) adviesloket om kleine bedrijven te helpen met complexe, maar belangrijke regelgeving rondom het bieden van een veilige en gezonde werkplek, re-integratieverplichtingen, het arbeidsrecht en andere nieuwe wet- en regelgeving.
- **Sterke economie en een einde aan netcongestie.** We zorgen voor een goed functionerende infrastructuur en een sterke economie. We investeren in zaken als het energienet om congestie aan te pakken en ruimte te scheppen voor de economie. Tegelijkertijd zal onze aanpak van armoede en ongelijkheid ervoor zorgen dat mensen meer te besteden hebben. Dat is goed voor het mkb.
- **Hulp bij doorbetaling van zieke werknemers.** Langdurige ziekte is voor een werknemer een persoonlijk drama en zij verdienen alle steun en medeleven. Tegelijkertijd is het voor kleine ondernemers lastig om lange tijd zonder deze vakkracht te zitten en de financiële lasten hiervan te dragen. Daarom zorgen we ervoor dat kleine bedrijven minder lang het loon door hoeven te betalen bij ziekte, zonder dat de werknemer zijn rechten verliest. Het tweede ziektejaar bij kleine werkgevers betalen we gezamenlijk uit premiegeld via het UWV.
- **Aanbestedingen ook voor mkb.** De huidige manier van aanbesteden door de overheid werkt niet goed. Daarom passen we de regels aan, zodat ook kleinere bedrijven beter kunnen meedoen. Dit doen we onder andere door grote opdrachten op te knippen en de procedures te versimpelen en te verduidelijken. We willen af van het verplichte Europese aanbesteden. Op termijn moet het hele aanbestedingsstelsel grondig op de schop.
- **De overheid betaalt netjes op tijd.** Rekeningen aan de overheid moeten op tijd worden betaald, dat wil zeggen binnen dertig dagen. Het geven van het goede voorbeeld geldt voor alle overheden, van het Rijk tot aan de gemeenten. Dit voorkomt faillissementen en financiële problemen in het mkb.
- **Een aantrekkelijke binnenstad zonder leegstand.** In veel steden is er sprake van leegstand. Door te investeren in stadscentra en een aantrekkelijke mix van wonen, dienstverlening, cultuur en horeca te bieden, blijven onze binnensteden bruisende plekken waar mensen graag samen komen.
- **Een eerlijke digitale winkelstraat.** Winkelen vindt steeds vaker online plaats, via online platforms. Dat is snel en makkelijk. Maar het maakt winkeliers en kleine producenten ook steeds afhankelijker van deze grote en machtige online platforms. Zij vragen enorme bedragen aan ondernemers om daarop hun producten te mogen verkopen. Daarom wil de SP dat het toezicht hierop wordt verscherpt en de macht van deze platforms wordt beperkt. Een eerste stap is daarbij is dat platforms hun eigen producten niet bevoordelen op hun platform.
- **Criminaliteit pakken we aan.** Veel ondernemers doen geen aangifte van criminaliteit omdat er te weinig met die aangifte gebeurt. We willen investeren in preventie, politie, opsporing, armoedebestrijding. Zo nemen we de oorzaken van criminaliteit weg, zorgen we dat aangiftes opvolging krijgen en pakken we criminaliteit aan.
- **De huurbescherming van zelfstandigen wordt verbeterd.** De rechten voor winkeliers in een huurpand worden in de wet versterkt. Dit moet leiden tot een goede schadevergoedingsregeling en betere huurbescherming. De rechter wordt voortaan bevoegd om ook het belang van de huurder mee te wegen.
- **Helpen met verduurzamen.** Het is belangrijk dat ook het mkb mee kan doen aan de verduurzaming van Nederland. We zorgen ervoor dat kleine ondernemers niet klem komen te zitten in complexe regels en we helpen hen bij de toepassing van deze regels. We zorgen ervoor dat in de regelgeving rekening wordt gehouden met de uitvoerbaarheid en financiering voor kleine ondernemers in verschillende sectoren. Dit doen we onder andere door kennis te delen, ondersteuning te bieden, passende overgangstermijnen te hanteren en regelingen in te voeren die de overstap op schonere productiemiddelen en vervoersmiddelen stimuleren.

5 Voor werk dat loont

Goed werk verdient beter!

We willen een innovatieve economie met goede banen, goede lonen en goede arbeidsomstandigheden. Dat lijkt vanzelfsprekend, maar moet nog elke dag hard bevochten worden door werkenden en vakbonden. Hun positie moet daarom versterkt worden. Zonder de dagelijkse inzet van onze werkenden zou heel Nederland tot stilstand komen. Dat verdient erkenning in de vorm van een eerlijke beloning. Ook wie niet of tijdelijk niet kan werken, verdient een inkomen waar je goed van kunt leven. Zo bouwen we aan een economie waar werken loont en aan een solidair land voor iedereen.

- **Vast werk is de norm.** Flexwerk is alleen voor piek en ziek. Vaste krachten zorgen voor behoud en opbouw van kennis en vakmanschap. Dit zorgt voor meer innovatie en arbeidsproductiviteitsgroei. Schijnzelfstandigen komen in loondienst. We stoppen bovendien met de uitbuiting van werknemers door een einde te maken aan alle constructies die leiden tot onzeker werk.
- **Betere banen worden de norm.** Een vast contract na zes maanden moet de norm zijn. Er komt meer bescherming tegen onterecht ontslag door een ontslagvergoeding van minimaal één maandsalaris per gewerkt jaar. Als de ontslagvergoeding wordt gebruikt voor (om)scholing, verdubbelt de overheid het bedrag.
- **Het wettelijk minimumloon moet omhoog.** Een verhoging van het minimumloon leidt ook tot de verhoging van alle salarissen boven het minimumloon. Dit zal zorgen voor meer economische activiteit, meer innovatie, minder armoede en minder afhankelijkheid van export. We verhogen het minimumloon direct naar 18 euro per uur en er komt een wettelijke ondergrens van 60 procent van het mediane loon van voltijds werkenden. Alle gekoppelde uitkeringen stijgen mee.
- **De uitkeringen stijgen mee.** Uitkeringen die gekoppeld zijn aan het minimumloon, zoals WIA, Wajong, bijstand en AOW stijgen mee met de verhoging van het minimumloon. Zo krijgen gepensioneerden meer te besteden en zorgen we voor een bijstand waarmee niemand in armoede hoeft te leven. Het AOW-gat voor zzp'ers en voor Surinaams-Nederlandse ouderen moet gedicht worden.
- **Het stelsel van toeslagen maken we overbodig.** Door alle inkomens te verhogen en publieke taken weer publiek te organiseren, maken we het toeslagenstelsel overbodig. Als zorg, het openbaar vervoer, onderwijs en de kinderopvang voortaan gratis zijn en basisbehoeften als wonen en energie betaalbaar zijn, dan hoeven we geen ingewikkelde toeslagen meer te verstrekken. Zo stoppen we met het zinloos rondpompen van geld, verminderen we de bureaucratie en voorkomen we dat mensen ten onrechte van fraude worden beschuldigd.
- **Het minimumjeugdloon op de schop.** Gelijk werk verdient gelijk loon, daarom schaffen we het minimumjeugdloon voor volwassenen vanaf 18 jaar af. De lonen voor jongeren stijgen naar verhouding mee per leeftijdsgroep, waardoor een vijftienjarige nooit minder dan driekwart van het minimumloon verdient. Stagiairs krijgen een eerlijke vergoeding en worden niet misbruikt als goedkope arbeidskrachten.
- **Recht op gelijk loon voor gelijk werk.** Dat betekent dat er een gelijke beloning voor het werk van mannen en vrouwen moet zijn. Er moet geen onderscheid zijn tussen het loon van mensen met verschillende achtergronden die hetzelfde werk doen. Maar het betekent ook dat mensen die niet in Nederland zijn geboren niet minder betaald mogen worden of slechtere arbeids- en leefomstandigheden mogen hebben. De arbeidsinspectie en politie krijgen meer mogelijkheden en middelen om discriminatie en misstanden aan te pakken. We benoemen en veroordelen bedrijven die aantoonbaar discrimineren, hun bestuurders moeten hiervoor verantwoordelijk gehouden worden. Zij verliezen bovendien subsidies en komen niet meer in aanmerking voor overheidsopdrachten.
- **Meer verlof voor mooie en moeilijke tijden.** Na het krijgen van een kind worden de eerste drie maanden volledig doorbetaald en krijgen ouders gezamenlijk 12 maanden ouderschapsverlof. Dit kunnen ze naar eigen inzicht verdelen met gedeeltelijke doorbetaling, met oog voor de grens van het minimumloon. Werkende mantelzorgers krijgen de mogelijkheid op betaald zorgverlof en er komt een wettelijk rouwverlof van twee weken.
- **We maken een nieuwe en veel eerlijkere pensioenwet.** Na afloop van je werkende leven moet je kunnen genieten van een goed pensioen. Daarom draaien we de casinopensioenwet zoveel mogelijk terug. De AOW stijgt een-op-een mee met het minimumloon. Zo zorgen we dat gepensioneerden flink meer te besteden krijgen.
- **We verlagen de AOW-leeftijd naar 65 jaar.** Iedereen moet het recht hebben om te kunnen stoppen met werken vanaf 65 jaar. Werknemers krijgen het recht om ook na hun 65ste (in deeltijd) door te kunnen werken, als ze daar zelf bewust voor kiezen. De regeling voor mensen met zware beroepen moet blijven bestaan en versterkt worden, zodat mensen kunnen stoppen na 40 jaar werken.
- **Zzp'ers hebben recht op pensioen en arbeidsongeschiktheidsuitkering.** We moeten goed zorgen voor onze zzp'ers. Daarom gaan we collectief en publiek zorgen voor een oplossing, zodat zij zich kunnen verzekeren voor arbeidsongeschiktheid en voor hun pensioen. Zo geven we zzp'ers de zekerheid dat zij niet in armoede hoeven te leven.
- **We versterken toezicht en handhaving.** Schijnconstructies, gedwongen zelfstandigheid en uitbuiting pakken we aan. Voor structureel werk komt er een verbod op het inzetten van uitzendkrachten of andere flexibele constructies.

- In sectoren zoals de vleessector, distributie en transport komt er direct een volledig verbod op het inzetten van flexwerkers omdat de misstanden daar anders niet op te lossen zijn.
- **Schulden mogen geen verdienmodel zijn.** We schelden 3 miljard euro aan problematische schulden van mensen vrij en er komt een landelijk aanvalsplan om schulden te voorkomen en te bestrijden. Zo verminderen we de jaarlijkse kosten voor de samenleving, spelen we ontzettend veel hulpverleners vrij om problemen op te lossen en helpen we mensen weer grip op de toekomst te krijgen. We verbieden de verdienmodellen die achter de commerciële schuldenindustrie zitten.
 - **Van gefaalde Participatiewet naar sociale zekerheid.** Dwangmaatregelen helpen mensen niet. Mensen met een arbeidsbeperking krijgen recht op begeleiding naar werk via een werkontwikkelbedrijf (voorheen: sociale werkplaats) met een volwaardig loon en een goede cao. Jonggehandicapten kunnen rekenen op een nieuwe en hogere Wajong-uitkering. Jonggehandicapten die niet in hun eigen inkomen kunnen voorzien, worden daardoor niet meer verwezen naar de bijstand. Het herstellen van de fouten die het UWV heeft gemaakt heeft prioriteit. Met daarbij de garantie dat fouten die het UWV heeft gemaakt nooit mogen leiden tot (financieel) nadeel voor uitkeringsgerechtigden. De arbeidsongeschiktheidsverzekering (WIA) maken we beter. Vanaf 15 procent arbeidsongeschiktheid krijg je recht op een WIA-uitkering, moeilijk objectieveerbare aandoeningen worden erkend en het schattingsbesluit passen we aan zodat lagere inkomens niet langer gediscrimineerd worden.
 - **Iedereen krijgt recht op een baan en begeleiding.** We zorgen voor een sociaal ontwikkelbedrijf met een volwaardig loon en goede cao. We investeren in werkontwikkelbedrijven waarmee we zorgen voor minimaal 40 duizend extra banen binnen deze bedrijven. Ieder werk moet lonen, daarom komt er een nieuwe cao voor mensen op een beschutte werkplek.
 - **Iedereen hoort erbij.** Mensen met een beperking moeten volledig mee kunnen doen in de samenleving. Daarom moet er bij alle nieuwe wetten en regels gekeken worden of ze in lijn zijn met het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap.
 - **Arbeidstekorten lossen we op.** Veel belangrijk werk in de publieke sector blijft liggen door tekorten aan zorgverleners, onderwijzers en agenten. Door meer waardering voor deze beroepen, een betere beloning, schrappen in bureaucratie en papierwerk en door waar gewenst te investeren in automatisering kunnen veel van deze tekorten opgelost worden. Ook in de private sector moeten tekorten opgelost worden, onder andere door meer waardering voor onmisbare beroepen, de lonen te verhogen en onderwijs en vakopleidingen te verbeteren. Ook zullen we keuzes moeten maken over welk werk in Nederland past, bijdraagt aan onze economie en aan ons welzijn.
 - **We juichen vrijwilligerswerk van harte toe.** De vele vrijwilligers in ons land doen geweldig werk voor onze samenleving en hun medemensen. We steunen dit en danken hen hiervoor. Tegelijkertijd moeten we waakzaam blijven dat vrijwilligerswerk ook echt vrijwillig is en dat regulier werk wordt beloond met een salaris. We stoppen dus direct met de verplichte 'tegenprestatie' in de bijstand en garanderen mensen werk. Iedereen die wil werken krijgt zo het recht op werk en een passend inkomen. Laagdrempelige ondersteuning en advisering over werk en (om)scholing in de buurt komt beschikbaar voor iedereen die dat wil. Werken zonder loon staan we niet toe.

Democratie op de werkvloer

In de huidige wereld vindt er een toenemende gevaarlijke concentratie van economische en politieke macht plaats. Voorbeelden hiervan zijn de Big-Techmiljardairs, multinationals en mediabedrijven die steeds meer van het verdiende geld toeëigenen en steeds meer onze democratie beïnvloeden. Deze toename heeft groeiende ongelijkheid, kortetermijndenken, eigenbelang en uitholling van de samenleving als gevolg. Korte termijn beurskoersen sturen onze economie in plaats van de belangen, veiligheid en toekomstige welvaart van mensen, dieren en de aarde. Daarmee wordt ook onze productie verplaatst naar het buitenland, wat onze economie en samenleving afhankelijk maakt en voor uitbuiting in andere landen zorgt. We zorgen ervoor dat de mensen die het werk doen de zeggenschap krijgen over hun werkplek en hun eerlijke deel van de winst krijgen. Zo zorgen we voor een eerlijke verdeling van de macht en welvaart.

- **Werknemers krijgen recht op een deel van de winst.** Zonder werkende mensen is er immers geen winst. Niet alleen bestuurders en aandeelhouders, maar ook alle medewerkers krijgen voortaan recht op een deel van de winst. Zo profiteren alle werknemers collectief op het moment dat dividend wordt uitgekeerd aan aandeelhouders. Dit komt bovenop het reguliere salaris. Het minimale percentage van deze winstdeling leggen we vast in een wet. Per cao kunnen er aanvullende afspraken gemaakt worden.
- **Meer zeggenschap, minder bureaucratie.** Zeggenschap op de werkvloer maakt een einde aan de uitholling die plaatsvindt door zzp-constructies, flexcontracten en bullshitbanen. Zeggenschap maakt ook een einde aan de verstikkende bureaucratie in de zorg en het onderwijs, die ertoe leidt dat veel starters in het begin van hun carrière stoppen of dat mensen die wel onderwijsbevoegd zijn uiteindelijk niet meer in het onderwijs werken. Zeggenschap gaat tegen dat je collega's je concurrent zijn, maar zorgt ervoor dat je hen als bondgenoot gaat zien. Zo zorgen we ervoor dat kwaliteit en vakmanschap weer centraal komen te staan en verminderen we bureaucratie en overbodig management.
- **We democratiseren bedrijven.** Als eerste stap richting democratische bedrijven stellen we vast dat in het bestuur van een bedrijf altijd ten minste één bestuurder moet zitten die is verkozen door de werknemers die aan hen verantwoording moet afleggen. Werknemers krijgen in bedrijven met meer dan honderd werknemers allemaal één stem

1 waarmee ze de raad van commissarissen mogen kiezen. Werknemers mogen de ene helft kiezen, de andere helft van
2 de commissarissen wordt gekozen door de aandeelhouders. Op deze manier worden de belangen van werknemers
3 beter vertegenwoordigd en is er meer oog voor de lange termijn. In het geval van bedrijven met veel negatieve externe
4 effecten (zoals vervuiling, geluid, geur, etc.) wordt een derde door de werknemers, een derde door omwonenden en
5 een derde door aandeelhouders gekozen. Een eerste stap hierin kan een enkele 'werknemerscommissaris' in de raad
6 van commissarissen zijn die door de werknemers is gekozen en aan hen verantwoording aflegt.

- 7 • **Werknemers krijgen een gouden aandeel in het bedrijf waar zij werken.** Dit betekent dat zij een beslissende stem
8 krijgen bij strategisch cruciale beslissingen zoals sluiting, verplaatsing en fusies. Dit zorgt er ook voor dat (grote)
9 bedrijven onze democratie niet meer kunnen gijzelen door te stellen dat ze bij hogere belastingen het land zullen
10 verlaten. We versterken en ondersteunen verschillende juridische inrichtingen van bedrijven, de zogenoemde gover-
11 nance-vormen zoals coöperaties, die niet puur winstgedreven zijn, maar ook het belang van werknemers, consu-
12 menten en de gemeenschap dienen.
- 13 • **We versterken vakbonden.** We sluiten een akkoord met de vakbonden en de werkgevers om de loonachterstand
14 van de afgelopen decennia voor alle werknemers in te halen, onder andere door winstdeling. We voeren de automa-
15 tische prijscompensatie weer in voor het behoud van de koopkracht van werkende mensen. Alleen onafhankelijke
16 vakbonden mogen een cao afsluiten. De vakbond moet het wettelijke recht krijgen op toegang tot de werkplek,
17 contact met werknemers en het organiseren van bijeenkomsten binnen het bedrijf. Zo kunnen zij de werknemers
18 verenigen voor hun gezamenlijke belang.
- 19 • **Alleen onafhankelijke vakbonden mogen een cao afsluiten.** Er zijn steeds vaker nepvakbonden, de zogenaamde
20 gele bonden, die nauwelijks leden hebben of zelfs zijn opgericht door de werkgever. Zij tekenen vaak voor achter-
21 uitgang in ruil voor geld van de werkgevers. We nemen in het parlement het initiatief om ervoor te zorgen dat
22 cao-afspraken alleen namens werknemers gemaakt kunnen worden in een vakbond met inkomsten die voor meer
23 dan 40 procent uit contributie afkomstig zijn. Zo sluiten we gele bonden uit en versterken we de macht van de werkende
24 klasse. Ook komen wij met een voorstel waardoor een cao alleen algemeen verbindend kan worden verklaard
25 wanneer de betrokken vakbond(en) alleen of gezamenlijk minimaal 25 procent van de bij een vakbond aangesloten
26 leden in de sector vertegenwoordigen. Zo wordt voorkomen dat erg kleine vakbonden beslissen wat er in een hele
27 sector wordt afgesproken ten koste van grotere vakbonden die voor een hogere eis gaan.
- 28 • **We brengen een einde aan de graaicultuur.** Salarissen van topbestuurders in het bedrijfsleven worden onder een
29 cao gebracht en getemperd. Salarissen, bonussen en overige beloningen van alle bestuurders mogen opgeteld nooit
30 méér zijn dan tien keer de beloning van de laagstbetaalde werknemer.

6 Internationale inzet op vrede

Bouwen aan vrede en een rechtvaardige wereldorde

Vrede en veiligheid komt niet uit de loop van een geweer, maar door internationale samenwerking en solidariteit. Onze veiligheid wordt nu te veel gebaseerd op meer wapens en dreiging, terwijl echte veiligheid begint bij vrede en samenwerking. Wij kiezen voor een defensiebeleid dat mensen beschermt door diplomatie, ontwapening en rechtvaardige internationale samenwerking.

- **Veiligheid door vrede.** We moeten er alles aan doen om te voorkomen dat oorlogen beginnen of dat bestaande oorlogen escaleren. Bij alle conflicten moet de Nederlandse inzet gericht zijn op diplomatie en het vinden van een pad naar vrede. Militaire inzet is alleen een laatste redmiddel en moet altijd met diplomatieke inspanningen gepaard gaan.
- **Een sterke internationale rechtsorde.** Wij willen geen wereld waarin alleen het recht van de sterkste geldt. Het enige alternatief daarop is een sterke internationale rechtsorde. Westerse landen, waaronder Nederland, moeten stoppen met het selectief toepassen van internationaal recht als het ze uitkomt. Het internationaal recht moet de leidraad zijn van ons buitenlandbeleid. Schendingen van het internationaal recht en oorlogsmisdaden moeten altijd worden bestraft, ongeacht wie de pleger ervan is. Het internationaal recht, en daarmee ook het Internationaal Strafhof en het Gerechtshof, moet worden ondersteund en beschermd.
- **Een sterkere en rechtvaardige VN.** Om de internationale rechtsorde te versterken, is een hervorming van de VN nodig. De samenstelling van de Veiligheidsraad is een overblijfsel uit de vorige eeuw en het vetorecht verlamt de slagvaardigheid. Andere landen uit het Mondiale Zuiden moeten ook een permanente zetel in de Veiligheidsraad krijgen. Daarnaast moet de Algemene Vergadering meer bevoegdheden krijgen zodat impasses in de Veiligheidsraad kunnen worden doorbroken.
- **Een leger voor onze verdediging.** De SP wil een krijgsmacht die in staat is het eigen grondgebied te verdedigen en in staat is op basis van VN-mandaat bondgenoten te verdedigen en vrede taken uit te voeren. Nederland had nooit mee mogen doen met de illegale en roekeloze oorlogen in Irak en Afghanistan die niets dan chaos en ellende hebben opgeleverd. Zulke oorlogen schaden de geloofwaardigheid van de internationale rechtsorde en leiden tot veel leed. Wij blijven ons hiertegen verzetten, zoals we dat altijd hebben gedaan. Ook gaan wij niet mee in de oorlogshitserij richting landen als China.
- **Geen Trump-norm.** De SP is tegen de nieuwe NAVO-norm voor defensie-uitgaven waarbij de Amerikaanse president Trump van ons eist dat wij 5% van alles wat we samen in Nederland verdienen uitgeven aan wapens. Dit leidt tot een wereldwijde wapenwedloop en komt vooral de Amerikaanse wapenindustrie ten goede. Bovendien zijn voorstanders van deze norm niet eerlijk over de bekostiging ervan. Om deze extra defensie-uitgaven te doen zullen onze publieke en sociale voorzieningen worden kapotbezuinigd, belastingen verhoogd worden en zullen onze economie en innovatie worden geremd. Een partij die het belang van mensen dient gaat nooit akkoord met deze afbraaknorm.
- **Dienstplicht is onnodig.** Politici en media willen ons laten geloven dat Nederland op het punt staat binnengevallen te worden. Het hoofd van de NAVO raadde zelfs mensen aan om Russisch te leren. Deze verhalen zijn niet op feiten gebaseerd. Bovendien zorgen ze ook nog eens voor veel onrust en angst in de samenleving. Dat is gevaarlijk. Het invoeren van de dienstplicht is dan ook onnodig. We hoeven onze jongeren niet onvrijwillig weg te sleuren uit hun leven, hun werk en hun opleiding. Dit schaadt levens, de economie en bovendien kampt Nederland met grote arbeidstekorten die hiermee verslechteren.
- **Europese militaire samenwerking.** Gezamenlijk zijn de Europese NAVO-landen een militaire grootmacht. Zo hebben we bijvoorbeeld veel hogere defensie-uitgaven en een groter leger dan omringende landen, zoals Rusland. Goede samenwerking en betere afstemming tussen de Europese landen maakt dat wij onze afhankelijkheid van de VS kunnen afbouwen. Er moet dan ook worden gewerkt aan een Europese veiligheidsarchitectuur waar de NAVO onderdeel van wordt, zodat de NAVO kan worden opgeheven. Deze veiligheidsarchitectuur moet militair onafhankelijk zijn van de VS en ingebed worden in het internationaal recht en gericht zijn op internationale samenwerking. Tot het zover is moet de NAVO zich richten op haar eigen taak, namelijk het verdedigen van het eigen grondgebied van bondgenoten. Dat betekent geen operaties buiten het eigen grondgebied, geen operaties zonder VN-mandaat en geen uitbreiding met nieuwe NAVO-landen.
- **Eigen wapens zonder winst.** Europa moet onafhankelijk zijn van de Amerikaanse wapenindustrie. Wij hebben tal van alternatieven binnen de grenzen van de EU, goed opgeleide vakmensen en onderzoekers waarmee wij zelf wapens voor onze verdediging kunnen maken. Daarmee hoeven we ons niet meer over te leveren aan de winsthonger en voorwaarden waarmee Amerikaanse bedrijven ons confronteren. We investeren in onze eigen defensie-industrie die wapens maakt voor onze verdediging. Publieke investeringen moeten altijd gepaard gaan met publieke zeggenschap in de bedrijven. Het algemeen belang en de veiligheid moeten centraal staan, niet de winstmaximalisatie van wapenbedrijven. Overproductie van wapens wordt voorkomen. Er moet geïnvesteerd worden in de verdediging tegen asymmetrische oorlogsvoering, zoals cyberaanvallen, desinformatiecampagnes en aanvallen op kritieke infrastructuur, zoals energie en watervoorziening.

- **Geen verboden wapens.** De militarisering van de wereld gaat gepaard met de terugkeer van verboden wapens, zoals landmijnen, chemische wapens en clustermunities. Deze ontwikkeling is gevaarlijk en kortzichtig. Nederland dient zich strikt te houden aan de internationale verdragen rondom verboden wapens, ook in wapenexport en -steun. Nederland moet een voortrekkersrol pakken in wereldwijde nucleaire ontwapening. En we verlangen dit ook van andere landen. We ondertekenen het VN-verdrag voor het verbod op kernwapens. Wij verwijderen de Amerikaanse kernwapens van de Nederlandse bodem.
- **Wapens zijn geen handelswaar.** We verkopen geen wapens aan landen waar mensenrechten worden geschonden. De zeggenschap over wapenexport moet in democratische handen blijven. We stappen dus niet in het wapenexportverdrag met Frankrijk, Duitsland en Spanje, die de voorwaarden voor wapenhandel versoepelen. We kunnen geen gemeenschappelijk wapenexportbeleid voeren met landen die verboden wapens produceren of verhandelen.

Internationale veiligheid en solidariteit

De wereldorde van vandaag is gebouwd op macht en rijkdom voor enkelen, terwijl miljoenen mensen achterblijven. Wij kiezen voor een andere weg: een buitenlandbeleid dat draait om vrede, gelijkwaardigheid en solidariteit. We zetten in op respect voor de rechten van mensen en volken, gelijkwaardigheid in het economisch systeem en samenwerking op ontwikkelingsgebied.

- **Stop de genocide.** Het steunen van de Israëlische regering en het weggijken van oorlogsmisdaden moet nu stoppen. Wij pleiten voor een onmiddellijk staakt-het-vuren. Om Israël onder druk te zetten willen wij een volledig wapenembargo en een opschorting van het EU-associatieakkoord met Israël. Het gelijkstellen van terechte kritiek op Israël's beleid aan antisemitisme is onacceptabel en verwerpelijk. Degenen die verantwoordelijk zijn voor genocide in Gaza moeten zich voor het internationaal gerecht verantwoorden.
- **Tegen bezetting en apartheid.** De illegale bezetting van Palestijns land en het apartheidsbeleid moet worden gestopt. De SP pleit voor een beleid van Boycott, Desinvesteren en Sanctioneren (BDS) om de medeplichtigheid aan de bezetting te beëindigen. Dat betekent dat goederen uit illegale nederzettingen ons land niet meer binnenkomen en bedrijven die profiteren van de bezetting worden aangepakt met sancties. Wij erkennen Palestina als onafhankelijke staat en staan pal voor het recht van het Palestijnse volk op zelfbeschikking.
- **Rechtvaardige vrede in Oekraïne.** Wij steunen de verdediging van Oekraïne tegen de agressie van Rusland als voorwaarde voor diplomatieke oplossingen. Door Oekraïne te blijven steunen helpen wij in het bemiddelen van een rechtvaardige vrede. We zetten ons in tegen escalatie en voor onderhandelingen en een staakt-het-vuren om een permanente oorlog te voorkomen. Nederland zal civiel blijven bijdragen aan de wederopbouw en toekomst van Oekraïne en haar mensen, ook na de beëindiging van de oorlog.
- **Stop de Westerse steun aan oorlogen.** Naast Gaza en Oekraïne vinden er meer vreselijke oorlogen en conflicten plaats waar veel te weinig aandacht voor is. Onder andere de vreselijke oorlog in Soedan moet zo snel mogelijk worden gestopt. Nederland en Europa moeten stoppen met het leveren van wapens aan de staten die zich roeren in dit conflict en de strijdende partijen in Soedan onder druk zetten om tot vrede te komen. Ook de Europese steun aan Rwanda, de aanjager van de verschrikkelijke oorlog in de Democratische Republiek Congo, moet stoppen. Dat betekent dat het akkoord tussen de EU en Rwanda moet worden opgezegd.
- **Ontwikkelingssamenwerking en noodhulp.** Ontwikkelingssamenwerking is een kwestie van internationale solidariteit. Daar moeten welvarende landen als Nederland hun eerlijke steentje aan bijdragen. Daarom moet Nederland minstens 0,7 procent van het BNI uitgeven aan ontwikkelingssamenwerking. Ontwikkelingssamenwerking moet ten goede komen aan mensen in ontwikkelingslanden: voor democratisering en vredesopbouw, voor het ondersteunen van de werkende klasse, voor mensen- en vrouwenrechten, voor het ondersteunen van mensen met een beperking, voor onderwijs, voor zorg, voor infrastructuur en een eerlijke economie. Daarmee worden tevens de armoede en de migratie teruggedrongen. We bieden noodhulp en humanitaire hulp waar en wanneer dat nodig is. Humanitaire hulpverleners moeten worden beschermd en geweld tegen hulpverleners moet worden bestreden en aangepakt.
- **Eerlijke handel.** Mondiale vrijhandel is gericht op winstmaximalisatie van multinationals en het achtergesteld houden van het Mondiale Zuiden. Dit gaat ten koste van de rechten van mensen, werknemers, dieren en het milieu. Vrijhandelsverdragen zoals CETA en MERCOSUR stellen de rechten van bedrijven centraal. Wij verzetten ons tegen deze handelsverdragen. Ons handelsbeleid moet gericht zijn op het vergroten van de welvaart van alle mensen en het versterken van ieders rechten.
- **Eigen productie tegen handelsoorlog.** Handelstarieven en subsidies zijn een legitiem middel voor een actieve industriepolitiek, maar worden nu door sommige landen als machtsmiddel ingezet. Handelstarievenoorlogen vergroten de onzekerheid en conflicten in de wereld terwijl elites zich hiermee verrijken. Daarom moeten we onze strategische afhankelijkheid verminderen door cruciale productie en diensten dichtbij te organiseren en de kennis hiervoor zelf op te bouwen. Het liefst in Nederland en anders in EU-verband. Je kunt als land niet alles zelf organiseren, bijvoorbeeld door gebrek aan grondstoffen. Daarom blijven we ons inzetten voor gelijkwaardige handel en samenwerking die goed is voor mens, dier en milieu.
- **Leg het internationale kapitaal aan banden.** De economische wereldorde is gebaseerd op neokoloniale en neoliberale principes. Dit geeft multinationals ruim baan, ten koste van veel landen en mensen met name in het Mondiale Zuiden.

Dit moet anders. Het IMF en de Wereldbank moeten worden hervormd zodat zij de ontwikkeling van landen steunen, zonder neoliberale bezuinigingspolitiek op te dringen. Internationaal werken we samen om belastingontwijking tegen te gaan, een minimumbelasting voor multinationals en een minimumbelasting voor miljardairs in te voeren.	1 2 3 4
• Stop het weggijken bij misstanden. Er moet wetgeving komen die grote bedrijven verantwoordelijk maakt voor ernstige misstanden in hun toeleveringsketen. Schendingen van mensen- en arbeidsrechten en milieuverontreiniging mogen niet getolereerd worden. Uitbuiting van kinderen en kinderarbeid moet worden uitgebannen. De huidige Europese wetgeving (CSDDD) voldoet niet en moet worden aangescherpt. Tot die tijd moet er nationale antiweggijk-wetgeving (IMVO) komen.	5 6 7 8 9
• Mensenrechtenbeleid. Mensenrechten staan wereldwijd onder druk. Radicaalrechtse en conservatieve groeperingen voeren een mondiale campagne tegen vrouwenrechten, seksuele rechten, de rechten van LHBTIQ+-personen, de rechten van de werkende klasse en hun vertegenwoordigers. Nederland en Europa moeten zich vol inzetten voor de emancipatie van gemarginaliseerde groepen. De geldstromen binnen de antirechtenbeweging moeten worden blootgelegd en de organisaties die hierachter zitten moeten worden bestreden. Emancipatie en het bevorderen van mensenrechten moeten centraal staan in ons beleid, ook het buitenlandbeleid.	10 11 12 13 14 15
• Fascisme moet bestreden worden. We zien op verschillende plekken in de wereld de opkomst van organisaties en bewegingen die fascistische kenmerken hebben. De hedendaagse verschijningsvormen zijn soms anders dan in het verleden. Toch zijn er verontrustende parallellen, zoals het demoniseren van groepen, ondermijnen van de rechten van mensen, aanvallen van de journalistiek en aanjagen van ongelijkheid. Onze geschiedenis leert ons wat de gevolgen hiervan kunnen zijn en hoe onverwachts snel het onvoorstelbare realiteit kan worden. Daarom laten we nooit toe dat deze ideologie, haar verschillende verschijningsvormen en organisaties opnieuw voet aan de grond krijgen.	16 17 18 19 20 21 22
Een sociale Unie, een rechtvaardig Europa	23
Wij geloven in een Europa dat mensen beschermt en versterkt. Samen kunnen we werken aan een Europese Unie die zorgt voor eerlijkere handel, sterke publieke voorzieningen en sociale zekerheid. Zo bouwen we aan een Europa dat werkt voor iedereen, niet alleen voor de grote bedrijven.	24 25 26 27
• Samenwerking en soevereiniteit. In de EU werken we samen om problemen aan te pakken die de landsgrenzen overstijgen. Klimaatverandering, migratie, veiligheid, belastingontwijking en consumentenbescherming kunnen in een geglobaliseerde wereld het best met samenwerking worden aangepakt. Wij willen ook onafhankelijk zijn van wereldmachten die er andere waarden op nahouden en agressieve machtspolitiek voeren, zoals de VS en Rusland. Wij geloven in Europese samenwerking waarbij soevereiniteit van de lidstaten behouden blijft. De nationale democratieën blijven bij ons centraal staan.	28 29 30 31 32 33
• Een nieuw democratisch verdrag. De EU is nu onvoldoende democratisch en werkt vooral in het belang van het kapitaal. Daarom wil de SP een wijziging van de Europese verdragen. De Europese Commissie wordt verkleind en moet bevoegdheden afstaan aan het Europees Parlement en de lidstaten. De rechten en vrijheden van mensen komen centraal te staan en de beklemmende verplichtingen om kapitaal vrij baan te geven worden opgeheven. Het nieuwe verdrag wordt in een referendum voorgelegd aan de bevolking.	34 35 36 37 38
• Een sociale unie. De EU is van een Europees vredesproject verworden tot een liberaal instrument van het bedrijfsleven. De SP wil af van een Europa dat werkt voor het kapitaal en naar een sociale unie. Europa mag lidstaten niet langer verplichten hun publieke voorzieningen in de uitverkoop te doen. Lidstaten moeten weer de mogelijkheid krijgen zaken als openbaar vervoer, gezondheidszorg en energie zelf en democratisch te organiseren.	39 40 41 42
• Licht op de lobby in Brussel. De macht van grote bedrijven en banken in Brussel is veel te groot. Wij willen een openbaar en verplicht lobbyregister voor de hele Europese Unie, waarin iedereen kan zien welke bedrijven, belangengroepen en lobbyisten invloed uitoefenen op Europees beleid. De Europese Commissie, het Europees Parlement en de Europese Raad moeten transparantie bieden over de contacten die Europese beleidsmakers met het bedrijfsleven hebben. Ook komt er een verbod op draaideurfuncties voor leden van de Europese Commissie en het Europees Parlement. Fraude en omkoping worden hard aangepakt. Zo zorgen we dat Europese besluiten worden genomen in het belang van mensen, niet van multinationals.	43 44 45 46 47 48 49
• Een eurozone die werkt voor mensen. De euro biedt consumenten en bedrijven veel gemak in het betalingsverkeer. Tegelijkertijd zorgt de monetaire unie voor veel problemen. De economische verschillen tussen lidstaten zijn nog steeds te groot. De SP verzet zich tegen meer monetaire bevoegdheden voor de EU. Dat betekent ook dat wij tegen gemeenschappelijke Europese schulden zijn. De onnodige NAVO-norm van 5 procent zal veel economieën onder druk zetten en tot begrotingsproblemen leiden. Wij gaan niet garant staan voor de gevolgen van deze economische en financiële doodlopende weg en gaan niet akkoord met nog verdere bezuinigingen op onze sociale zekerheid en zorg. De Europese Commissie mag democratisch vastgestelde begrotingen niet zomaar meer afkeuren op basis van het stabiliteits- en groeiact. Zo kunnen de begrotingen van landen aansluiten bij de behoeften en noden van de betreffende lidstaat. We verzetten ons tegen de invoering van een digitale euro in handen van commerciële banken.	50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60

- 1 • **Geen federaal Europa of Europees leger.** De SP is voor Europese samenwerking, maar tegen een federaal Europa.
2 Het vetorecht van landen blijft behouden, ook in de buitenlandraad. De SP is voor militaire samenwerking en betere
3 afstemming in Europa, maar niet voor een Europees leger. Wij gaan zelf over de uitzending van onze mannen en
4 vrouwen. De EU kan ook alleen nieuwe handelsverdragen afsluiten als alle lidstaten daarmee akkoord gaan.
- 5 • **Terughoudend met uitbreiding.** De snelle groei van het aantal lidstaten heeft gezorgd voor een instabiele en
6 moeilijk bestuurbare Europese Unie. Daarom is de SP zeer terughoudend met uitbreiding van de EU. De eisen voor
7 nieuwe lidstaten (Kopenhagencriteria) worden niet versoepeld. Daarnaast moet een uitbreiding met nieuwe lidstaten
8 in een referendum aan de bevolking worden voorgelegd.
- 9 • **Mensenrechten voorop.** De bescherming van mensenrechten moet altijd het uitgangspunt zijn in ons buitenland-
10 beleid en in handelsverdragen. We steunen activisten en organisaties die zich inzetten voor mensenrechten en
11 spreken ons uit tegen uitbuiting en onderdrukking wereldwijd. De EU moet daarom toetreden tot het Europees
12 Mensenrechtenverdrag en het Europees Sociaal Handvest, zodat sociale rechten en mensenrechten stevig worden
13 verankerd in het Europese beleid.
- 14 • **Geen samenwerking met foute regimes.** Geopolitiek eigenbelang mag nooit ten koste gaan van mensenrechten of
15 internationaal recht. Wij stoppen de samenwerking met regimes die mensenrechten schenden. Dat betekent ook
16 geen migratiedeals met landen waar de rechten van migranten niet zijn geborgd. Het associatieakkoord met Israël
17 moet worden opgeschort totdat de genocide in Gaza en de illegale bezetting van Palestijns land is beëindigd en de
18 verantwoordelijken aan het Internationaal Strafhof zijn overgedragen.

7 Eerlijke migratie, succesvolle integratie

Een realistisch migratiesaldo

Ieder mens heeft het recht het eigen geluk na te streven. Het is schrijnend dat de omstandigheden op veel plekken in de wereld zo zijn dat mensen zich genoodzaakt zien om hun woonplaats te verlaten voor een ander land, soms aan de andere kant van de wereld. De meeste mensen willen immers in vrijheid, voorspoed en harmonie leven op de plek waar zij vandaan komen. Nederland moet zich dus in de eerste plaats inzetten voor het voorkomen van de oorzaken van vertrek, zoals oorlog, ongelijkheid en dictatoriale regimes, waar ook ter wereld. Zo verminderen we het aantal mensen dat moet vluchten. Als mensen zich wel gedwongen voelen te vluchten, voorkomen we dat ze via levensgevaarlijke routes naar Nederland moeten komen door te zorgen voor goede opvang in de regio. Dit doen we zonder de deur dicht te gooien voor hen die wél hier aankloppen voor hulp. Zij moeten snel en rechtvaardig weten waar ze aan toe zijn. Voor Nederland willen wij een realistisch migratiebeleid dat recht doet aan het leven in wijken. Migratie behelst veel meer dan alleen asielaanvragen en de opvang van vluchtelingen. Veruit het grootste deel van de bevolkingsgroei wordt veroorzaakt door arbeidsmigratie, mensen die hierheen worden gehaald om te werken. Deze bevolkingsgroei legt druk op voorzieningen die na decennia bezuinigingsbeleid op barsten staan, zoals volkshuisvesting, zorg en onderwijs, en door gebrek aan (taal)begeleiding raakt het ook de leefbaarheid van sommige wijken. Daarom is het nodig om het totale netto 'migratiesaldo' te verlagen tot circa 40 duizend per jaar. Dat zorgt voor een beheersbare bevolkingsgroei waardoor voorzieningen op peil blijven en sociale samenhang behouden blijft. Alleen dan is er ook blijvend draagvlak om mensen die vluchten voor oorlog en geweld op een menswaardige manier op te vangen.

- **Minder arbeids-, kennis- en studiemigratie.** Om menswaardige opvang te bieden en tegelijkertijd grip te hebben op integratie binnen onze samenleving, streven we naar een migratiesaldo van 40 duizend per jaar. Nu ligt dat saldo op meer dan 100 duizend migranten per jaar. Daarom moet de grote toename van arbeids-, kennis- en studiemigratie flink omlaag. Op die manier kunnen we mensen die vluchten voor oorlog en geweld blijven opvangen en houden we migratie humaan en houdbaar.
- **Arbeidsmigratie is moderne slavernij.** De SP vindt arbeidsmigratie een vorm van moderne slavernij. Er zijn 800 duizend tot 1,2 miljoen arbeidsmigranten in Nederland. Het exacte aantal weet niemand. Ze worden hierheen gehaald door bedrijven en uitgebuit en afgedankt als ze niet meer nodig zijn. Een steeds groter deel van de dak- en thuislozen in Nederland is arbeidsmigrant. En de druk op onze buurten en sociale voorzieningen en de woningnood zijn al hoog door decennia aan neoliberale bezuinigingen. Daarom worden de voorstellen van de commissie Roemer per direct doorgevoerd en ook de aantallen arbeidsmigranten fors teruggedroefd.
- **Arbeidsmigratie is op termijn onhoudbaar.** Arbeidsmigratie is een goedkoop verdienmodel. Door flexibele contracten worden arbeidsmigranten snel vervangen en blijven zij in lage loonschalen. Ook belastingvoordelen houden het loon laag. Daarbovenop mogen werkgevers in Nederland 25 procent van het minimumloon inhouden voor huisvesting. De sectoren waarin deze arbeidsmigranten werken, zoals in de distributie en slachterijen, kunnen enkel groeien door lage lonen. Dit remt de noodzaak voor innovatie en automatisering, en vermindert daarmee de arbeidsproductiviteitsgroei. We moeten ons serieus afvragen of dit soort sectoren, van met name laagbetaald productiewerk tegen slechte arbeidsvoorwaarden, wel genoeg bijdragen aan onze maatschappij om de grote druk op voorzieningen te rechtvaardigen. Arbeidstekorten lossen we op door mensen te begeleiden naar de sectoren waar de samenleving als geheel het meest baat bij heeft.
- **Invoeren van werkvergunningen om uitbuiting te voorkomen.** Het maximaal aantal arbeidsmigranten wordt gebaseerd op basis van de capaciteit van de arbeidsinspectie. We moeten arbeidsmigranten weer registreren en zo snel als mogelijk werkvergunningen invoeren. Hiervoor moet het kabinet zich samen met andere landen in EU-verband hard maken. Dit in de wetenschap dat een vrije markteconomie met een ongereguleerde arbeidsmarkt niet samengaat met een houdbaar en humaan migratiebeleid. Werkgevers worden verplicht om aan te tonen dat zij beslist mensen uit andere landen nodig hebben en er voldoende en goede huisvesting beschikbaar is. Afhankelijk van de situatie kan het maximum aantal werkvergunningen per jaar worden aangepast.
- **Arbeidsmigratie is een verdienmodel van bedrijven met lage lonen en uitzendbureaus.** De vele misstanden rondom slechte beloning, slechte werkomstandigheden en geen of vreselijk slechte huisvesting zijn een teken van foute bedrijfsvoering. We gaan arbeidsmigranten beschermen tegen werkgevers door niet langer toe te staan dat die ook hun huisbaas zijn. De Arbeidsinspectie moet uitgebreid worden. Dit verhoogt de pakkans voor malafide bedrijven en uitzendbureaus. Bij misstanden sluiten we bedrijven of uitzendbureaus. Hierbij wordt meteen een boete ingesteld die uitgekeerd wordt aan de arbeidsmigranten voor eventuele terugkeer of als overbruggingsbudget. Er komen strikte taaleisen voor arbeidsmigranten die in potentieel gevaarlijke sectoren werken, zoals de bouw.

- **Stop het ophokken van arbeidsmigranten.** Er moet een verbod komen op de bouw van nog meer grootschalige huisvestingslocaties. Deze plekken zijn onmenselijk. Zowel voor arbeidsmigranten die op elkaar gestapeld moeten wonen, als voor de gemeenschappen waar de huisvesting wordt gebouwd. We zetten in op kleinere en verspreide huisvesting met de menselijke maat, integratie en verbinding met de omgeving voorop.
- **Arbeidsmigratie houdt een oneerlijk systeem in stand.** In de landen van herkomst leidt arbeidsmigratie tot ontworteling van gemeenschappen, een braindrain, dat kinderen opgroeien zonder hun ouders en dat het werk daar door nóg lager betaalde arbeidsmigranten gedaan moet worden. Via allerlei constructies worden ook steeds vaker arbeidsmigranten van buiten Europa gehaald. Deze constructies verlopen via Poolse en Litouwse uitzendbureaus die mensen uit Oezbekistan, Belarus en ook India werven. Het kabinet moet zich in EU-verband hard maken om deze constructie te verbieden en een dergelijk verbod voor Nederland mogelijk te maken. Aan deze wetteloosheid moet een einde komen.
- **Een deel van het studieaanbod moet verplicht in het Nederlands gegeven worden.** In Nederland is de hoeveelheid studiemigranten enorm toegenomen. We moeten investeren in universiteiten en hogescholen zodat zij niet afhankelijk zijn van hun inkomsten uit internationale studenten. Daarnaast moet een deel van het studieaanbod, vooral wat betreft bacheloropleidingen, verplicht in het Nederlands gegeven worden. Studiemigranten die hier blijven, moeten we zo veel mogelijk proberen te behouden, zodat zij een bijdrage kunnen leveren aan de samenleving en er niet onnodig veel expats ingevlogen hoeven te worden.
- **Belastingvoordelen voor expats schaffen we af.** Expats die in Nederland werken, krijgen bijna een derde van hun loon onbelast uitbetaald. Een belangrijk deel van deze belastingkorting gaat niet naar de expat zelf, maar naar bedrijven die expats via de regeling een lager loon kunnen bieden dan aan een Nederlandse werknemer. De regeling werkt zo verdringing in de hand en is een verdienmodel van bedrijven.

Vluchtelingen zijn geen verdienmodel

Mensen die vluchten voor oorlog en geweld, helpen we en vangen we altijd humaan op. Ons migratiesaldo biedt daar de ruimte voor. Gemiddeld vangt Nederland 18.917 mensen op die vluchten voor oorlog en geweld, ruim onder het migratiesaldo van de SP van 40 duizend. Mensen die geen opvang nodig hebben, moeten zo snel mogelijk terug. Daarmee kunnen we wél mensen helpen die écht bescherming nodig hebben, maar brengen we het aantal arbeids-, kennis- en studiemigranten dat jaarlijks naar Nederland komt flink omlaag. Door verdienmodellen aan te pakken stoppen we de commerciële beunhazen die zichzelf verrijken met belastinggeld. Dat bespaart kosten voor Nederland en verbetert de kwaliteit van leven voor vluchtelingen.

- **Vluchtelingen eerlijk verdelen in Europa.** Als vluchtelingen niet veilig in de eigen regio kunnen worden opgevangen, nemen we ze op in de EU tot ze veilig kunnen terugkeren. Alle lidstaten moeten hier een bijdrage aan leveren. Dit doen landen naar draagkracht, ook ons land. Dat betekent dat vluchtelingen beter verdeeld worden.
- **Asielprocedures moeten maximaal zes maanden duren.** De wettelijke beslistermijn voor een asielprocedure moet in maximaal zes maanden zijn afgerond. Dan weten mensen binnen zes maanden of ze mogen blijven of terug moeten. Dat is humaner en zorgt voor lagere kosten, minder lange opvang en minder onzekerheid. We zetten juristen in die om- en bijscholing krijgen en die we extra belonen om het werk te komen doen en achterstanden in te halen.
- **Afschalen van Ter Apel.** Het aanmeldcentrum in Ter Apel wordt zorgvuldig afgebouwd tot een schaal die beter past bij de omgeving. De problemen zijn te lang op de gemeenschap van Ter Apel afgeschoven. Nu is het aan andere plekken in het land om als aanmeldcentrum te functioneren. Te denken valt aan twee kleinere aanmeldcentra. Ter Apel blijft, in overleg met de gemeenschap, een (kleinere) opvanglocatie.
- **Een einde aan commerciële beunhazen.** De kosten voor noodopvang zijn veel te hoog. De noodopvang in hotels is drie keer zo duur. Door een gebrek aan kleinere opvanglocaties is deze te dure noodopvang nodig. Enkele bedrijven verdienen hier pervers veel geld aan. We stoppen dit verdienmodel van commerciële beunhazen die rijk worden van belastinggeld. Het sluiten van opvanglocaties moet beter doordacht gebeuren en we houden genoeg reservecapaciteit achter de hand. De ervaring leert dat er anders bij nieuwe internationale conflicten opnieuw naar locaties gezocht moet worden.
- **Kleinschalige opvang.** Nieuwe opvanglocaties worden niet groter dan vijftig tot honderd bewoners. Dit is beter voor de bewoners van de opvang en minder ingrijpend voor de gemeenschap. Bij behoefte aan nieuwe opvanglocaties starten we bij de rijkste gemeenten.
- **Opvang met oog voor kinderen.** Er zijn nog te veel opvanglocaties, met name noodopvanglocaties, die niet geschikt zijn voor kinderen. Kinderen moeten de mogelijkheid krijgen om normaal op te groeien, buiten te kunnen spelen en les te krijgen. Er moet toegang zijn tot kwalitatief onderwijs voor vluchtelingenkinderen en jongeren, zodat zij de kans krijgen om zich te ontwikkelen en vaardigheden op te doen.
- **Veiligelanders apart opvangen.** De aanpak van veiligelanders moet effectiever. Deze groep zorgt voor de meeste overlast en overtredingen op en rondom aanmeld- en opvangcentra en verstoort de asielprocedure. Dit is funest voor het draagvlak. Aparte en strenge opvang moet terugkeer als functie hebben en zorgen dat veiligelanders niet meer in of rondom aanmeld- en opvangcentra blijven. Meer capaciteit bij de Dienst Terugkeer en Vertrek is nodig. Over terugkeer worden, indien mogelijk in EU-verband, afspraken gemaakt met de landen van herkomst.

- **Mensen helpen is nooit strafbaar.** Mensen illegaal verklaren slaat nergens op. Het duwt hen het illegale circuit in, waar uitbuiting en mishandeling aan de orde van de dag zijn. Dit is onmenselijk en werkt bovendien niet toe naar een oplossing. Daarom verzetten we ons tegen het strafbaar stellen van mensen die ongedocumenteerde asielzoekers zijn of hen helpen.

Oorzaak van vluchten aanpakken bij de bron

De Nederlandse regering ontwricht al decennialang samenlevingen in het Midden-Oosten, zoals in Afghanistan, Irak en Syrië. Met Nederlandse steun werd daar gebombardeerd en werden hun samenlevingen gedestabiliseerd. Hierdoor moeten mensen vluchten. Aan vluchtelingenkampen wordt nauwelijks iets bijgedragen, waardoor mensen daar vaak niet menswaardig opgevangen kunnen worden. Wanneer mensen dat kunnen, is het begrijpelijk dat zij verder vluchten. Er moet daarom veel meer aandacht zijn voor de grondoorzaken voor vluchten. Door deze aan te pakken, verbeteren we levens en verminderen we de hoeveelheid mensen die moet vluchten.

- **Stop oorlogen en uitbuiting.** De grondoorzaken waardoor mensen vluchten of op zoek gaan naar een toekomst elders moeten wij aanpakken. In de Tweede Kamer spreken vrijwel alle partijen mooie woorden over de aanpak van 'grondoorzaken' van migratie, maar in de praktijk houden ze de ongelijkheid, oneerlijke handelsverdragen en permanente oorlogen vaak in stand. Dat geldt zeker voor de regering. Hierdoor zal onvrijwillige en noodgedwongen migratie blijven bestaan. Ons land en de EU moeten zich veel krachtiger inzetten voor wereldwijde vrede, veiligheid en economische ontwikkeling en dus strijden tegen oorlog, onderdrukking en achterstelling.
- **Opvang in de regio.** Als mensen moeten vluchten voor oorlog, geweld en vervolging, moet de wereldgemeenschap zorgen voor een veilig en menswaardig onderkomen. Dat kan het beste in de regio. Dit is goed voor mensen zelf, zodat ze dichtbij hun families en thuisland zijn en makkelijker kunnen terugkeren zodra het veilig is. Wij staan open voor migratieafspraken, op voorwaarde dat de opvang op een menswaardige manier plaatsvindt. Met een goede overeenkomst zouden opvangcentra buiten de EU mogelijk moeten zijn, maar alleen met een goed niveau van veiligheid, voorzieningen en financiering. Behalve de verantwoordelijkheid van de EU-lidstaten - en daarmee dus ook ons land - om binnen de eigen grenzen de opvang van vluchtelingen op een menswaardige manier te regelen, zullen we ook landen in de buurt van conflictgebieden helpen om een dergelijke opvang te onderhouden. Naast het bieden van veiligheid, voedsel en onderdak en medische zorg steunen we extra voorzieningen bij een voorspelbaar langer verblijf in de regio. Dat wil zeggen: toekomstgerichte voorzieningen, zoals onderwijs, beroepsopleidingen en gezondheidszorg, waardoor vluchtelingen bij terugkeer hun leven en land weer kunnen opbouwen.
- **Mensensmokkel pakken we veel harder aan.** Te vaak nog worden jonge vluchtelingen verhandeld, naar Nederland vervoerd en afgezet bij aanmeldcentra zoals Ter Apel en Budel. Vervolgens moeten daar de problemen opgelost worden terwijl de werkdruk er veel te hoog is. Er moet meer geïnvesteerd worden in politie en recherche om mensensmokkelaars aan te pakken en te stoppen.
- **Het gebruik van pushbacks en schendingen van mensenrechten direct staken.** Migranten die de oversteek naar Europa willen maken zijn nu afhankelijk van genadeloze mensensmokkelaars die hen met loze beloften hun geld af-troggelen. Daar moet een einde aan komen. Het gezamenlijk surveilleren op de Middellandse Zee moet gericht zijn op het terugdringen van het aantal doden bij de oversteek naar Europa. Frontex moet pushbacks en de schendingen van mensenrechten direct staken.

We zijn één samenleving: voor integratie, tegen tweedeling

Wanneer migranten in Nederland mogen (ver)blijven is het van het grootste belang dat zij integreren. Dat is zowel een recht als een plicht. Als je in Nederland mag blijven wonen, dan hoor je ook bij onze samenleving. Om verschillen te overbruggen, je burens te leren kennen of om elkaar aan te spreken, moet je dezelfde taal spreken. De overheid, bedrijven en onderwijsinstellingen moeten ervoor zorgen dat mensen die hier komen wonen vanaf dag één Nederlands leren.

- **Alle gemeenten dragen bij aan de opvang, dus ook de rijkste.** De opvang van vluchtelingen moet eerlijk verdeeld worden over gemeenten. Dat lijkt logisch, maar vluchtelingen worden nu vaak opgevangen en gehuisvest in arme buurten en gemeenten. Dan moet je niet gek opkijken wanneer er spanningen ontstaan, want daar zijn vaak al veel problemen en wonen vaak al veel meer migranten. Ondertussen vangen de rijkste gemeenten van Nederland bijna geen mensen op. We maken een eind aan deze oneerlijke praktijken door de rijkste gemeenten en wijken hun eerlijke deel te laten bijdragen.
- **Verruimen van de mogelijkheden voor asielzoekers om te werken.** Mensen die maanden of jarenlang gedwongen stilzitten, terwijl ze vaak heel graag willen werken, zullen daarna niet of slechter integreren. Verruim dus de mogelijkheden om actief te blijven via betaald werk of vrijwilligerswerk. Mensen met betaald werk kunnen zo ook financieel bijdragen aan de opvang. Het is te bizar voor woorden dat we arbeidsmigranten hierheen hebben gehaald die nu de schoonmaak en catering verzorgen in de noodopvang, waar asielzoekers verblijven die verboden wordt om te werken of op de eigen locatie schoon te maken of te koken.
- **Meedoen in de samenleving door de taal te leren.** Verschillen ga je nooit overbruggen en gemeenschappen ga je nooit bouwen als we niet dezelfde taal spreken met elkaar. Daarom is het belangrijk dat iedereen die naar Nederland

1 komt en hier komt wonen, ongeacht of je asielzoeker, arbeids-, kennis- of studiemigrant bent, vanaf dag één de
2 taal leert. De overheid is verantwoordelijk voor het bieden van goede taallessen aan vluchtelingen. Bedrijven en
3 kennisinstellingen dragen de zorg voor taallessen voor arbeids- en kennismigranten die zij hier zelf naartoe halen.
4 Iedereen moet toewerken naar taalniveau B1.

- 5 • **Taal als verdienmodel schaadt integratie.** Integratie van asielzoekers moet weer een kerntaak van de overheid worden.
6 Het overlaten van deze verantwoordelijkheid aan particuliere instellingen heeft geleid tot hoge kosten en slechte resul-
7 taten. Al een hele tijd ligt de nadruk op de 'zelfredzaamheid' van nieuwkomers. Zij moeten zelf leningen afsluiten, een
8 geschikte taalschool kiezen en alle inburgeringsexamens regelen. Het is onrealistisch om te verwachten dat mensen
9 die kampen met taalachterstanden, gebrek aan kennis van het systeem dit zelf kunnen regelen.
- 10 • **Gedeelde normen en waarden als basis voor begrip.** Naast taal moet er bij de inburgering aandacht zijn voor
11 de vrijheden en de grondwettelijke rechten en plichten die we in ons land kennen. Specifiek beleid komt er voor
12 mensen met een grote afstand tot onze samenleving, zodat problemen als taal en werkloosheid, maar ook eengerelateerd
13 geweld en genitale verminking, beter kunnen worden aangepakt.
- 14 • **Bevorderen van gemengde scholen en buurten.** We bestrijden de tweedeling en segregatie op school en in de
15 buurt, bijvoorbeeld door woningen te bouwen in verschillende prijsklassen. In rijkere gemeenten en buurten wordt
16 ook voldoende ruimte gemaakt voor de huisvesting van nieuwkomers. Zo voorkomen we dat vluchtelingen oneven-
17 redig vaak terechtkomen in buurten waar veel problemen zijn.

8 Het fundament van Onderwijs, cultuur en wetenschap

De beste leraren

Bevlogen en deskundige leraren maken dagelijks het verschil voor kinderen. Ieder kind verdient zo'n leraar. Daarom investeren we in het vak: we maken het leraarschap aantrekkelijker en geven leraren en schoolleiders de ruimte en het vertrouwen om te doen waar zij het beste in zijn: kinderen laten groeien.

- **Lumpsum afschaffen.** Het huidige lumpsumstelsel faalt. Sinds schoolbesturen één grote zak geld krijgen om vrij te besteden is het onderwijs er niet beter op geworden. Integendeel: terwijl de werkdruk stijgt en het lerarentekort groeit, verdwijnen miljarden in reserves, kantoorpanden en managementlagen. Leraren zien er nauwelijks iets van terug. Wij schaffen de lumpsumfinanciering af en zorgen ervoor dat onderwijsgeld weer daar terecht komt waar het hoort: in de klas. De overheid gaat opnieuw rechtstreeks investeren in personeel, materiaal en huisvesting, op basis van transparante en controleerbare afspraken. Zo brengen we de zeggenschap terug bij leraren en ouders en maken we een einde aan de onzichtbare geldstromen waar niemand verantwoording over hoeft af te leggen. Goed onderwijs vraagt om duidelijke keuzes en publieke regie.
- **We steunen leraren en schoolleiders.** Leraren weten het beste hoe hun vak eruit moet zien. Daarom staat hun autonomie en medezeggenschap voor ons centraal bij de inrichting van het onderwijs, de lerarenopleiding en een professionele werkomgeving. Beslissingen over geld en beleid moeten weer dicht bij de werkvloer genomen worden. Geef leraren de ruimte en de regie over hun onderwijs. Geen grote koepels en dure besturen op afstand, maar een overheid die verantwoordelijkheid neemt en een leraar die weet wat het beste is voor zijn of haar leerlingen.
- **Kleinere klassen, betere leraren.** Te grote klassen zorgen voor hoge werkdruk, uitval van leraren en dalende leerprestaties. Dat moet anders. Daarom voeren we de kleine klassenstrijd. We verlagen de maximale klassengrootte, te beginnen op scholen met de grootste achterstanden. Ons doel: binnen enkele jaren maximaal 21 leerlingen per klas in het basis- en voortgezet onderwijs. Kleinere klassen geven leraren meer tijd en aandacht voor hun vak en leerlingen meer ruimte om zich te ontwikkelen. Juist kinderen uit kwetsbare gezinnen profiteren hiervan het meest. Onderzoek laat zien dat dit niet alleen de kwaliteit verhoogt, maar op termijn ook economische winst oplevert. Er is geen excuus om langer te wachten. Het lerarentekort wordt juist gevoed door overvolle klassen en hoge werkdruk. Door klassen te verkleinen maken we het vak aantrekkelijker en keren we het tij. We investeren niet in bureaucratie of externe bureaus, maar in wat écht werkt: tijd, aandacht en vertrouwen in de klas.
- **Meer ondersteuning voor leerkrachten.** Leerkrachten verdienen meer ruimte en tijd voor goed onderwijs. Daarom zorgen we voor extra ondersteuning in de klas, bijvoorbeeld via conciërges en onderwijsassistenten.
- **Onderwijshervormingen met inspraak van docenten en studenten.** Grote onderwijshervormingen worden nooit meer top-down over de hoofden van docenten en scholieren doorgevoerd. We regelen formele inspraak en instemming via de medezeggenschap, zodat onderwijsvernieuwing altijd gedragen wordt door de mensen in de klas.

Een goede jeugd voor ieder kind

Een kind opvoeden doe je niet alleen. Toch schuiven overheid en samenleving steeds meer verantwoordelijkheden af op ouders. Als scholen personeel tekort komen, als zorg ontbreekt of als sportverenigingen verdwijnen, worden ouders geacht het zelf maar op te lossen. Dat vergroot de kansenongelijkheid én de druk op gezinnen. Ieder kind verdient een goede voorbereiding op het leven, met goed onderwijs en passende ondersteuning. Daarom werken we toe naar een samenleving waar gezinnen ondersteund worden en kinderen de beste opvoeding kunnen krijgen.

- **Goed gefinancierde scholen.** Elke school moet natuurlijk goed gefinancierd zijn zodat zij haar leerlingen het best mogelijke onderwijs kan bieden. De realiteit is ook dat sommige scholen in wijken staan die extra uitdagingen met zich meebrengen. We laten hen niet in de steek, maar zorgen juist voor extra financiering en ondersteuning om kinderen uit deze wijken goed en passend onderwijs te bieden.
- **Gezond eten voor elk kind.** Ieder kind verdient de kans om de dag goed te beginnen én goed door te komen. Daarom voeren we de strijd voor hogere lonen en uitkeringen. Tegelijkertijd zorgen we voor een gratis, gezond ontbijt én lunch op alle basisscholen. Zo krijgt elk kind de energie om te leren, spelen en groeien. Ongeacht wat er thuis op tafel staat. Goed eten op school is een investering in gezondheid, ontwikkeling en gelijke kansen.
- **Onderwijs en opvang zijn een gezamenlijke verantwoordelijkheid.** We investeren in kinderopvang, sport, cultuur en schoolactiviteiten als publieke voorzieningen. Zo kunnen kinderen zich breed ontwikkelen en staan ouders er niet alleen voor. Met gratis kinderopvang is er altijd mogelijkheid om werk en kinderen te combineren, maar door het invoeren van een vierdaagse werkweek willen we er ook voor zorgen dat ouders meer tijd over hebben om met hun kinderen door te brengen.

- **School is meer dan lesgeven.** Scholen zijn een plek waar kinderen leren, spelen, eten en bewegen. Daarom investeren we in brede scholen met ruimte voor sport, cultuur, begeleiding en zorg.
- **Minimaal één bibliotheek in elke gemeente.** Iedereen moet kunnen leren en lezen. Bibliotheken zijn geen luxe, maar een basisvoorziening. Een plek waar mensen elkaar tegen kunnen komen, waar cursussen en bijeenkomsten georganiseerd worden, voor kennis en vermaak, om te leren en om te lezen. Daarom komt er een wettelijk recht op minstens één bibliotheek per gemeente. In grotere gemeenten zorgen we voor voldoende vestigingen, zodat bibliotheken voor iedereen bereikbaar zijn. Zo vergroten we de sociale samenhang, gaan we laaggeletterdheid tegen en bestrijden we kansenongelijkheid.
- **Geen kind zonder zwemdiploma.** In een waterland als Nederland hoort leren zwemmen bij de basis. Zwemvaardigheid is van levensbelang en vergroot het zelfvertrouwen van kinderen. Daarom brengen we schoolzwemmen terug op elke basisschool. Dit organiseren we publiek, zodat scholen niet extra belast worden. Zo zorgen we dat ieder kind veilig en vol vertrouwen het water in kan, ongeacht de thuissituatie.
- **Ouderbijdrage afgeschaft.** Elk kind verdient gelijke kansen. Daarom schaffen we de vrijwillige ouderbijdrage volledig af. Scholen krijgen hiervoor een eerlijk bedrag van de overheid om activiteiten voor alle kinderen te organiseren, zonder uitsluiting.
- **Speciaal onderwijs dat past.** Het huidige passend onderwijs faalt: het beloofde maatwerk is voor veel kinderen knellend geworden. Grote klassen, hoge werkdruk en te weinig ondersteuning maken dat veel leerlingen niet de hulp krijgen die ze nodig hebben. Wij zetten het kind weer centraal. Het speciaal onderwijs blijft toegankelijk en wordt versterkt met kleinere klassen, voldoende begeleiding en ruimte voor nieuwe scholen. Ook wordt het eenvoudiger om speciale voorzieningen binnen reguliere scholen op te richten als dat in het belang is van het kind. We stoppen de marktwerking in het leerlingenvervoer en stellen een maximale reistijd van 45 minuten in. Elk kind krijgt een leerrecht, zodat het niet langer tussen wal en schip valt door ruzie tussen schoolbesturen. Ook zorgen we dat leerlingen in het speciaal onderwijs tegelijk hun examenuitslag ontvangen met andere scholieren. Geen kind mag buitengesloten worden. Goed onderwijs is er voor iedereen.
- **Een doorstroomtoets die kansen vergroot.** Elk kind verdient een eerlijke kans om zijn of haar talenten te ontwikkelen. Toetsen kunnen daarbij helpen, mits ze goed zijn ingericht. Daarom willen wij één landelijke doorstroomtoets die recht doet aan wat kinderen écht kunnen en die helpt bij een passend schooladvies. We zorgen dat deze toets betrouwbaar is, aansluit bij wat kinderen op school leren en dat gelijke prestaties ook tot gelijke adviezen leiden. Tegelijkertijd krijgen scholen meer ruimte om leerlingen breder te beoordelen, dus de doorstroomtoets wordt niet verplicht en er mag meer rekening gehouden worden met de groeipotentie van iedere leerling.

Stop de scheiding in het onderwijs

Onderwijs moet verbinden, niet verdelen. Maar nu ontstaan door bijzonder onderwijs, privéscholen en dure bijlessen nieuwe muren tussen kinderen. Geloof, afkomst of inkomen mogen nooit bepalen of je welkom bent op school.

- **Scholen mogen geen kinderen weigeren.** Elke school moet ieder kind accepteren, ongeacht geloof, afkomst, beperking of inkomen. We voeren daarom een algemene acceptatieplicht in.
- **Geen scholen die kinderen scheiden.** Scholen zijn dé plek waar kinderen samen opgroeien, van elkaar leren en een gezamenlijke toekomst opbouwen. De samenleving is niet meer verzuild. Leerlingen scheiden op basis van godsdienst of levensbeschouwing is daarom achterhaald en ongewenst. We willen geen gesloten bolwerken, maar scholen die midden in de samenleving staan. Wij kiezen dan ook voor openbare en inclusieve scholen, waar afkomst, geloof of levensovertuiging geen drempel vormen. Onderwijs brengt kinderen samen en legt de basis voor begrip, gelijkwaardigheid en solidariteit. Ieder kind is welkom – ongeacht achtergrond. Niet elke school hoeft precies hetzelfde te zijn, maar door in het onderwijs verbinding te zoeken versterken we het samenleven. We maken daarom een begin met de modernisering van artikel 23 van de grondwet. Overal in het land moet voldoende openbaar primair en voortgezet onderwijs zijn. Een openbare school die fuseert blijft openbaar.
- **Privé-onderwijs wordt verboden.** Onderwijs is een publieke taak. Privéscholen waar alleen wie het kan betalen goed onderwijs krijgt, worden afgeschaft. Begeleiding en extra ondersteuning vinden plaats op school, voor ieder kind, zonder kosten.

Waardering voor vakmanschap

Ons land draait op vakmensen. In het mbo worden de mensen opgeleid die Nederland draaiende houden: van zorgverleners en koks tot technici, beveiligers en ict'ers. Toch krijgt het beroepsonderwijs nog altijd minder waardering dan het hbo of de universiteit. Dat is niet alleen onterecht, het is ook schadelijk voor de samenleving.

- **Het mbo is volwaardig onderwijs.** Wij erkennen het mbo als volwaardige onderwijsroute, met trots en gelijke rechten. Dat betekent: betere financiering, goed lesmateriaal en voldoende praktijkplekken.
- **Mbo's weer kleinschalig en persoonlijk.** Goed beroepsonderwijs begint bij goed contact tussen student en docent. Daarom maken we mbo's kleinschaliger. We stoppen met grote leerfabrieken vol managers en bureaucratie en investeren het geld liever in meer docenten en beter onderwijs.

- **Vakmanschap verdient bescherming.** We stoppen de afbraak van ambachtelijke opleidingen en investeren in nieuwe vakopleidingen. Jongeren moeten weer kunnen kiezen voor een vak, zonder stigma en zonder hindernissen.
- **Leren stopt niet na je diploma.** We maken het makkelijker om je bij te scholen of om te scholen. Voor iedereen en op elke leeftijd. Een leven lang leren wordt de norm, met publieke instellingen als basis.

Studeren zonder schuld, onderzoeken zonder druk

Onderwijs en wetenschap zijn geen kostenposten of marktproducten, maar investeringen in de toekomst van ons land. Zij zorgen voor sociale vooruitgang, economische ontwikkeling en democratische vernieuwing. Daarom zetten wij de kennismaatschappij centraal. Niet om winst te maken, maar om onze samenleving sterker, slimmer en rechtvaardiger te maken. We zijn trots op onze studenten, docenten, onderzoekers en vakmensen. Zij vormen de motor van vooruitgang. Die motor moet vrij kunnen draaien. Vrij van schulden, commerciële druk en bureaucratisch wantrouwen. Daarom maken we studeren weer toegankelijk en betaalbaar voor iedereen, investeren we in onafhankelijk onderzoek en geven we de ruimte terug aan mensen met kennis van zaken. Van mbo tot universiteit, van techniek tot filosofie: leren is een recht en kennis is van ons allemaal.

- **Studeren moet toegankelijk zijn voor iedereen die dat kan en wil.** Iedere student krijgt een hogere basisbeurs, zodat studeren geen schuldenval meer is. Het leenstelsel schaffen we definitief af. De generatie die daaronder viel, krijgt een ruimhartige compensatie. De rente op studietoelagen wordt permanent op 0 procent gezet.
- **Onderwijs zonder prijskaartje.** Iedereen moet een goede opleiding kunnen volgen, of je nu naar het mbo, hbo of de universiteit gaat. We beginnen met het schrappen van het lesgeld voor mbo-studenten en maken daarna ook studeren op hogescholen en universiteiten gratis. Het is pure willekeur dat basis- en middelbaar onderwijs gratis zijn, maar mbo, hbo en universiteit niet. Als we een welvarend land willen blijven, moet iedereen kunnen leren. Daarom maken we al ons onderwijs gratis en trekken we ons onderwijssysteem de 21ste eeuw in.
- **Investeren in vooruitgang en innovatie.** De grootste doorbraken komen vaak uit onverwachte hoek. Technologieën zoals het internet, gps of nieuwe geneesmiddelen zijn niet ontstaan uit commerciële winstdoelen, maar uit langdurig publiek gefinancierd onderzoek. Vaak zonder dat op voorhand duidelijk was waar het toe zou leiden. Juist daarom is het zo belangrijk dat wetenschappers de ruimte krijgen om vrij en nieuwsgierig te werken. We investeren fors in fundamenteel en onafhankelijk onderzoek. Niet alles hoeft direct toepasbaar of rendabel te zijn. Wat telt is het vertrouwen in de maatschappelijke waarde van kennis. Want alleen als onderzoekers zich niet voortdurend hoeven te bewijzen tegenover de markt, kunnen ze echte vernieuwing tot stand brengen. We stoppen met kortetermijndenken en concurrentiedwang binnen de wetenschap. Jonge onderzoekers krijgen ruimte en zekerheid. De inhoud van onderzoek staat weer voorop, niet de naam of het netwerk van de aanvrager.
- **Onafhankelijk onderzoek vereist publieke zeggenschap.** Steeds vaker bepalen commerciële belangen wat er onderzocht wordt, hoe, en met welk doel. Bedrijven gebruiken hun geld en invloed om universiteiten in te zetten voor eigen winst, terwijl publieke kennis steeds verder onder druk komt te staan. Dat ondermijnt niet alleen de integriteit van de wetenschap, maar ook het vertrouwen van de samenleving. Onderzoek moet vrij zijn van marktsturing, druk van opdrachtgevers en belangenverstrengeling. Daarom richten we een onafhankelijk fonds op waarin bedrijven geen zeggenschap hebben over de uitvoering of uitkomst van het onderzoek. Publicaties blijven altijd in handen van de wetenschappers zelf.
- **Onderwijs geen verdienmodel, internationalisering geen verdienstrategie.** Samenwerken over grenzen heen is cruciaal voor nieuwe inzichten, innovatie en vooruitgang. Maar wat nu gebeurt, is iets anders: onderwijsinstellingen werven internationale studenten niet om de wetenschap te verrijken, maar omdat het geld oplevert. Overvolle collegezalen en Engelse opleidingen zijn voor veel universiteiten en hogescholen een verdienmodel geworden en dat gaat ten koste van de toegankelijkheid en kwaliteit van het onderwijs. Wij stoppen met deze doorgeschoten marktlogica. Onderwijs is geen exportproduct, maar een publieke taak. We zorgen dat instellingen niet langer afhankelijk zijn van internationale werving om financieel rond te komen. Tegelijk brengen we de instroom beter in balans en blijft elke opleiding volledig in het Nederlands te volgen.
- **Eerlijke stages waar je een vak leert.** Iedere jongere verdient een stageplek om écht een vak te leren, niet om uitgebuit te worden als goedkope arbeidskracht. We werken aan kleinschalige vakscholen en meer stageplaatsen samen met het bedrijfsleven. Stagiairs krijgen voortaan een minimale stagevergoeding, zodat zij geen schulden hoeven te maken. Kleine ondernemers die dit niet kunnen betalen, krijgen hierbij steun.
- **Zeggenschap op de universiteit.** We willen maximale inspraak van studenten en (onderwijs)medewerkers. Dat kan met een meer democratisch bestuursmodel: kleinschalige instellingen met een dienstbare schoolleiding. Falende bestuurders in het onderwijs kunnen bij wanbestuur worden weggestuurd door de medezeggenschapsraad. We maken werk van een democratische universiteit, waar studenten en (onderwijs)medewerkers meer te zeggen krijgen over het onderwijs.

Kunst en Cultuur als fundament van beschaving

Cultuur verbindt, verdiept en verbeeldt. Toch leven veel kunstenaars in onzekerheid en worden media steeds vaker overgeleverd aan commerciële belangen. Dat bedreigt onze democratie én onze beschaving. We stoppen de uitverkoop van onze beschaving door te investeren in kunst en cultuur.

- **Iedereen moet toegang hebben tot kunst en cultuur.** We investeren in de toegankelijkheid en betaalbaarheid van kunst en cultuur. Dat betekent het ondersteunen van kunstenaars en muzikanten en de plekken waar je van hun werk kunt genieten. Podia in grote gemeenten, maar ook kleine en lokale podia in andere regio's en wijken moeten geholpen worden in hun voortbestaan. Er komen geen btw-verhogingen voor de kunst- en cultuursector.
- **Kunstenaars verdienen bestaanszekerheid.** In een beschaafd land leven kunstenaars niet in armoede. We zorgen voor eerlijke betaling in de culturele sector, leggen minimumtarieven vast en investeren in een fonds voor kunstenaars en muzikanten van eigen bodem.
- **Eerlijke ticketprijzen.** We nemen wettelijke maatregelen tegen de woekerwinsten die worden gemaakt op de doorverkoop van tickets voor culturele evenementen en sportevenementen. We geven ruim baan aan festivals, omdat ze laagdrempelig zijn en een brede spreiding kennen in het land.
- **Media horen onafhankelijk en toegankelijk te zijn.** De journalistiek speelt een onmisbare rol in onze samenleving en democratie. Daarom zetten we in op sterke publieke en regionale journalistiek met goede en stabiele financiering. Verdiepende onderzoeksjournalistiek wordt aangemoedigd en ondersteund. Freelancers krijgen recht op een minimumtarief. We beschermen journalisten tegen bedreigingen, vanuit de samenleving en vanuit de politiek.
- **Publieke omroep om trots op te zijn.** We stoppen de bezuinigingen en investeren juist in de publieke omroep. We pleiten voor een brede en diverse publieke omroep, waar kijkcijfers niet meer leidend zijn en programmamakers meer mogelijkheden krijgen om te experimenteren met formats en programma's. Bij de publieke omroep komt meer ruimte voor kritische journalistiek, Nederlands drama en documentaires.
- **Een Nationaal Historisch Museum voor ons gezamenlijke verhaal.** We richten een Nationaal Historisch Museum op dat laat zien hoe Nederland is ontstaan en welke waarden en strijd van gewone mensen hieraan ten grondslag liggen, en waarom onze rechtsstaat en sociale verzorgingsstaat zo belangrijk zijn. Ook besteden we aandacht aan de zwarte bladzijden uit onze geschiedenis, zodat we leren van het verleden en samen werken aan een rechtvaardige toekomst.
- **Onze musea open voor iedereen.** Rembrandt en Van Gogh zijn van ons allemaal. Daarom maken we rijksmusea gratis, te beginnen minimaal één dag per week. Ook regionale musea worden minstens één dag per week gratis toegankelijk. Zo kan iedereen genieten van kunst en geschiedenis, waar je ook woont, en zorgen we voor een eerlijke verdeling van cultuursubsidies in heel Nederland.

9 Onze Jongeren, onze toekomst!

Investeren in onze toekomst

Onze jongeren verdienen een goede jeugd en een toekomst om naar uit te kijken. Door te investeren in wat er voor jongeren toe doet bouwen we aan vooruitgang, met een eigen huis, zonder schulden en een eerlijk loon. We maken het mogelijk dat jongeren vanaf hun zestiende mogen stemmen, zodat zij kunnen meebeslissen over hun toekomst, klimaat, onderwijs en zorg. We pakken armoede en discriminatie aan, maken sport toegankelijk en zorgen voor goede ontmoetingsplekken. Zo bestrijden we verdeeldheid en brengen we jongeren samen.

- **Je eigen thuis.** Jongeren krijgen recht op een betaalbare huurwoning. We gaan huurwoningen bouwen en leegstaande kantoren vullen met goede woningen. Voor studenten en werkende jongeren komen er meer kamers, mét huurtoeslag. Natuurlijk moeten hier goede ov-verbindingen zijn en een betaalbare huur wordt vanzelfsprekend.
- **Stemmen vanaf 16 jaar.** Jongeren moeten kunnen mee beslissen over hun toekomst. Bovendien: als je vanaf 16 jaar volwaardig mag werken, dan heb je ook recht om te stemmen.
- **De klimaatcrisis bestrijden.** Het kapitalistische systeem stelt winst boven mensen en klimaat. Het gevolg is: meer miljardairs dan ooit en een klimaatcrisis. Wij gaan de uitstoot aanpakken met grote plannen voor schone industrie, groene stroom, openbaar vervoer en hergebruik van materialen. Daarmee halen we de klimaatdoelen en zorgen we voor bestaanszekerheid voor mensen.
- **Volwassen loon voor volwassen werk.** De SP heeft samen met Young & United voor elkaar gekregen dat het jeugdloon nu al van 23 naar 21 jaar is teruggebracht. Nu gaan we het minimumjeugdloon vanaf 18 jaar afschaffen, zodat je vanaf die leeftijd een volwaardig loon krijgt. Vanaf 15 jaar moet je ten minste 75 procent van het minimumloon verdienen.
- **Onderwijs moet gratis zijn.** Dankzij een lange strijd is de basisbeurs terug. Wij hebben altijd gestreden tegen de afschaffing en zetten ons nu in voor het verhogen van de studiebeurs en voor onderwijs waarbij niemand wordt uitgesloten door de omvang van zijn portemonnee. Er moet een ruimhartige compensatie komen voor de schulden-generatie en de rente moet naar 0 procent. Ook langstudeerboetes hebben hun langste tijd wel gehad. Studenten krijgen samen met de medewerkers zeggenschap over hun onderwijs.
- **Een einde aan armoede.** Wij accepteren niet dat er mensen in armoede en dakloosheid moeten leven. We gaan ervoor zorgen dat niemand dit meer hoeft mee te maken. Met goede gratis publieke voorzieningen, goedkopere boodschappen en het eerlijk verdelen van de welvaart maken we een eind aan armoede. Door voor iedereen die dak- of thuisloos is als eerste een huis te regelen zorgen we voor een stabiele basis.
- **Wij passen voor de dienstplicht.** Er moet geen dienstplicht komen. Die is niet alleen onnodig, maar sleurt jongeren ook weg uit hun leven, opleiding en werk. De Amerikaanse President Trump wil graag dat wij meer dan dubbel zoveel van onze economie gaan inzetten voor militarisering. Daar passen wij voor.
- **Goede zorg voor iedereen.** We stoppen met het eigen risico zodat iedereen de zorg krijgt die ze nodig hebben. We helpen met het voorkomen van gezondheidsproblemen door goede preventie en zorgen voor goede psychische hulpverlening voor iedereen die dit nodig heeft. De wachtlijsten worden aangepakt, ook voor de transgenderzorg waar deze onacceptabel lang zijn.
- **Stagiairs zijn geen gratis werknemers.** Stagiairs moeten een eerlijke vergoeding krijgen zodat zij zich niet in de schulden hoeven te steken. Ook mogen ze niet misbruikt worden als goedkope arbeidskrachten. Zo krijgt iedereen kans op een goede stage.
- **Stagediscriminatie pakken wij aan.** Er komt een zwarte lijst met bedrijven die discrimineren. Deze bedrijven krijgen geen orders meer vanuit de overheid en worden beboet. Het mag niet van je achternaam afhangen of je wel of niet wordt aangenomen op je stage.
- **Verplichte schoolboeken gratis.** Voor voortgezet onderwijs, mbo en hbo worden schoolboeken verstrekt zonder kosten voor de leerling of student. Er is een hele industrie ontstaan voor het aankopen van verplichte schoolboeken. We zorgen ervoor dat onze studenten hier niet de dupe van worden. Ook ander verplicht studiemateriaal wordt vergoed, zoals de scharen bij een kappersopleiding.
- **Gratis openbaar vervoer.** Wij willen het openbaar vervoer gratis maken. Zo kan iedereen reizen naar werk, onderwijs, vrienden en familie. Dat is goed voor mens, economie en klimaat.
- **Discriminatie hard aanpakken.** Hoe je behandeld wordt mag niet bepaald worden door wie je bent. We steunen mensen in hun strijd voor gelijke behandeling. Onze samenleving moet een plek zijn voor iedereen, zonder dat migratieachtergrond, LHBTIQA+, queer, trans, vrouwen, mannen, religie, woonplek of wat dan ook daarin uitmaakt. We werken hieraan door mensen elkaar te laten ontmoeten, kennis te vergroten en in te grijpen wanneer discriminatie zich voordoet.
- **Goede jeugdzorg die helpt.** We hebben allemaal weleens hulp nodig in ons leven. Voor moeten klaarstaan voor jongeren met goede jeugdzorg waar je op kunt vertrouwen. Daarom investeren we in de jeugdzorg, en maken we hem vrij van wachtlijsten, marktwerking en bureaucratie. Jongeren krijgen zeggenschap over hun zorg.

- **Goede ontmoetingsplekken voor jongeren.** We zorgen ervoor dat er in elke buurt een plek komt speciaal voor jongeren. Daar kan je elkaar ontmoeten en samen praten, sporten, spellen spelen en rondhangen.
- **Investeren in sporten.** Sporten is leuk en gezond, maar vaak ook duur. Betaalbaar sporten moet voor iedereen mogelijk zijn. Daarom komt er een sportpas met een budget van 240 euro per jaar voor kinderen en jongeren tot 23 jaar. Op sportschoolabonnementen wordt geen btw geheven en we gaan investeren in sportverenigingen met goede faciliteiten.

10 Een sociale klimaatrevolutie

Betaalbare energie

Iedereen heeft recht op een warme woning en een lage energierekening. Door weer publieke grip te krijgen op de energievoorziening, kiezen we voor solidariteit boven winst. Zo maken we schone energie toegankelijk en betaalbaar voor iedereen.

- **Betaalbare energie, publieke grip.** Iedereen heeft recht op een warm huis en een lage energierekening. De SP nationaliseert de energievoorzieningen en maakt ze daarmee weer betaalbaar én duurzaam, met publieke zeggenschap en solidariteit als uitgangspunt. Want de energietransitie lukt alleen als die eerlijk is en als iedereen mee kan doen. Energiebedrijven komen weer in publieke of lokale handen, zodat we de kosten kunnen verlagen, de investeringen in schone energie sturen en verspilling tegengaan. Winst wordt niet langer uitgekeerd aan aandeelhouders, maar teruggegeven aan mensen. Zo werken we aan een beter klimaat en lagere rekeningen voor mensen.
- **Stoppen met fossiele subsidies.** We kunnen klimaatopwarming niet stoppen zolang politici de belangen van grote bedrijven boven die van de mensen stellen. Twintig multinationals zijn verantwoordelijk voor een derde van de wereldwijde uitstoot, terwijl zij miljarden aan fossiele subsidies ontvangen. Wij stoppen die subsidies zo snel mogelijk en geven steun voor vergroening als daar publieke zeggenschap tegenover staat. Het overige geld dat we besparen zetten we in om de energierekening omlaag te krijgen, straten te vergroenen en Nederland leefbaarder te maken.
- **Belastingen verlagen.** We verlagen de energiebelasting voor huishoudens en kleine bedrijven en verhogen deze voor grootverbruikers. Mensen met een laag inkomen houden tot wel honderd euro per jaar extra over. Ook middeninkomens profiteren. Alleen de top 10 procent hoogste inkomens betalen iets meer, omdat zij ook het meest uitstoten. Dat verlaagt niet alleen de uitstoot, maar ook structureel de maandlasten. Met deze aanpak werken we aan de klimaatdoelen én verbeteren we het dagelijks leven van miljoenen mensen.
- **Lagere rekeningen, betere woningen.** Wij pakken 1,5 miljoen slecht geïsoleerde huur- en koopwoningen aan voor 2030 met een Nationaal Isolatie Programma. In totaal levert dit voorstel een extra reductie van 1,6 megaton broeikasgassen op. Over de gehele periode van 30 jaar zorgt het voor 33 duizend tot 60 duizend extra banen (fte). Bovendien zorgt dit voorstel ervoor dat het comfort van de woningen beter wordt, doordat schimmel en vochtproblemen worden opgelost en het binnenklimaat in de woning aangenamer wordt.
- **Automatische huurverlaging.** Iedereen verdient een comfortabel, energiezuinig huis tegen een eerlijke prijs. Daarom zorgen wij ervoor dat huurders in woningen met een slecht energielabel (E, F of G) automatisch minder huur gaan betalen zolang de woning nog niet is verduurzaamd. Op dit moment is dit recht er wel op papier, via het woningwaarderingstelsel, maar moet de huurder zelf in actie komen om huurverlaging af te dwingen. Veel mensen weten dit niet of vinden de procedure te ingewikkeld. Dat moet anders. De SP wil dat het energielabel automatisch wordt meegenomen in de huurprijs, zonder dat de huurder naar de Huurcommissie hoeft. Daarmee zorgen we ervoor dat mensen met een slecht geïsoleerde woning niet langer worden opgezeald met zowel een hoge huur als hoge energiekosten. En we stimuleren verhuurders om eindelijk werk te maken van isolatie.
- **Geen dak onbenut, geen huishouden buitenspel.** Wij verlagen de energierekening van huishoudens door zonnepanelen op alle geschikte daken te leggen. Dit moet publiek gefinancierd en georganiseerd worden. Het voordeel moet bij mensen zelf en de burens terecht komen. Zo wekken we bijna alle stroom die huishoudens gebruiken op via eigen daken, en krijgt iedereen toegang tot goedkope stroom. Daarnaast moeten huishoudens die zelf zonnepanelen hebben laten leggen hiervoor beloofd worden en zeker niet gestraft met zaken als terugleverboetes en verlies van de salderingsregeling zonder goed alternatief.
- **Warmte democratisch geregeld.** Wij gaan de drie grote private warmtebedrijven (Eneco, Vattenfall en Ennatuurlijk) overnemen en omvormen tot vier publieke, regionale warmtebedrijven. Daarmee brengen we de warmtevoorziening weer onder democratische controle. Wij stoppen met marktwerking in de warmtesector: energie is een basisbehoefte, geen verdienmodel. Door publieke zeggenschap te herstellen, zorgen wij voor betaalbare warmte, betrouwbare levering en aandacht voor publieke waarden.

Van crisis naar kansen

De strijd tegen klimaatverandering is ook een kans op een eerlijke, duurzame toekomst voorbij het kapitalisme. De economie moet veranderen om de klimaatdoelen te halen en dat biedt juist de mogelijkheid om die verandering eerlijk te laten verlopen. Met publieke regie en meer democratische zeggenschap. Zo zorgen we voor schone energie, sterke publieke voorzieningen en bestaanszekerheid voor iedereen.

- **Problemen aanpakken bij de kern.** Natuurlijk staan we volledig achter de klimaatdoelen, maar we willen verder gaan. Nu de wereld al over de grens van 1,5 graad celsius opwarming is gegaan, moeten we alles op alles zetten om de doelen weer binnen bereik te brengen. Wie echt de veiligheid van komende generaties wil waarborgen, moet lef tonen en radicaal durven ingrijpen. Daarom kiezen wij voor een grootschalige reddingsoperatie om de klimaatcrisis

te bestrijden. Een crisis die in zijn kern veroorzaakt wordt door het kapitalisme. Want zolang winst boven alles gaat, blijft het kapitalisme de bron van deze crisis en moeten we het kapitalisme dus terugdringen om ons klimaat en onze toekomst te redden.

- **Klimaatrechtvaardigheid.** Verhoging van de belastingen, zoals een plastictaks of een vliegtaks, worden niet gevoeld door mensen met een hoog inkomen die relatief veel uitstoot veroorzaken. Hoge prijzen maken het leven wel onbetaalbaar voor de werkende klasse, de grote meerderheid van Nederland die afhankelijk is van hun inkomen uit arbeid, uitkering, of pensioen. Tweedeling door klimaatbeleid staan wij niet toe. Daarvoor komt er een klimaat-rechtvaardigheidstoets. Al het gevoerde beleid op klimaat moet zorgen dat we de uitstoot verminderen en de bestaanszekerheid vergroten. Zo halen wij de klimaatdoelen ruim op tijd en met veel draagvlak onder de mensen.
- **Groene industrie, baan zekerheid.** Wij zetten ons in voor een duurzame en toekomstbestendige industrie die bijdraagt aan klimaatdoelen en goede banen. Voor bedrijven die moeten sluiten, richten we een werknemersfonds op dat zorgt voor omscholing en financiële overbrugging, zodat niemand aan de kant komt te staan. Dit doen we volgens het model van het kolenfonds.
- **Groennorm voor gezonde woonplekken.** Meer dan de helft van de Nederlanders woont in een woning met risico op oververhitting. In totaal gaat het om bijna tien miljoen mensen, onder wie twee miljoen ouderen. In een tijd waarin hittegolven vaker voorkomen, is vergroening daarom geen bijzaak, maar een levensvoorwaarde. De stad is gemiddeld 2,3 graden tot soms wel negen graden warmer dan het omliggende platteland. In een warme zomer kunnen mensen in versteende buurten dagenlang last hebben van hittestress. Groen kan dat verschil maken: straten met bomen zijn tot twee graden koeler. In parken is het verschil nog groter: tot wel acht graden in vergelijking met versteende pleinen. Daarom planten we een boom voor iedere inwoner en voeren we een landelijke groennorm in, als onderdeel van een groots 25-jarenplan om elke wijk in Nederland groener en leefbaarder te maken. Voortaan rekenen we in vierkante meters groen per inwoner, niet in auto's per woning. Elke wijk krijgt minimaal 30 procent groenoppervlak, elke woning ligt op maximaal driehonderd meter van een groene plek, en drie bomen moeten zichtbaar zijn vanuit elk huis.
- **Voor elke Nederlander een boom.** Met een Nationaal Bomenplan planten we voor elke Nederlander een boom. Zo kunnen we meer dan 100 duizend hectare bos bijplanten. Door slim bossen te planten kunnen we verschillende problemen tegelijk aanpakken: de achteruitgang van biodiversiteit, klimaat en stikstof. Bovendien maken we onze steden en dorpen zo leefbaarder en koeler. Ook moet de bosregeling voor boeren terugkomen, zodat zij met subsidie bomen kunnen aanplanten op hun land.
- **Een sociale, groene Europese Unie.** Klimaatverandering stopt niet bij de grens, daarom werken we samen met onze Europese bondgenoten. We zetten ons in voor een échte sociale Green Deal waarin klimaatrechtvaardigheid centraal staat en mensen via democratische zeggenschap weer grip krijgen op de toekomst van hun land. Zo maken we niet alleen ons continent schoner, maar onze Europese Unie socialer.
- **Geen geld naar uitstel.** Het grootschalig opslaan van CO₂ onder de grond is geen structurele oplossing, maar een tijdelijke lapmiddel voor bedrijven die hun vervuiling willen uitstellen. Wij kiezen ervoor om gemeenschapsgeld niet langer te verspillen aan uitstelgedrag, maar te investeren in de echte, duurzame transitie.
- **Onafhankelijk van onvrije landen.** Onze energie- en grondstoffenvoorziening maken we onafhankelijk van autoritaire regimes. We bouwen een robuust energiesysteem op met Europese partners, gericht op democratische zeggenschap en duurzaamheid.
- **Veilige zoutwinning.** Zoutwinning mag niet leiden tot risico's voor bewoners of natuur. We scherpen toezicht en schadevergoedingen aan en voorkomen herhaling van fouten, zoals in Groningen. Verdere zoutwinning wordt niet toegestaan en bestaande zoutwinning wordt afgebouwd waar het een risico vormt voor de veiligheid van mens en natuur.
- **Behoud van de CO₂-heffing.** De CO₂-heffing zorgt ervoor dat bedrijven investeren in schonere technieken, wat goed is voor het klimaat én onze economie. Afschaffen zou juist de bedrijven straffen die al verduurzamen, terwijl we innovatie moeten belonen.
- **Klimaatadaptatie:** sterke dijken, veilige steden. We bereiden Nederland voor op extremer weer door te investeren in klimaatadaptatie. Dat betekent bescherming tegen hitte, droogte en overstromingen. Met sterke dijken, meer groen in steden en een gezond waterbeheer. Zo zorgen we dat iedereen veilig en gezond kan blijven wonen, werken en leven, ook in een veranderend klimaat.
- **Caribisch Nederland.** Ook in Caribisch Nederland zorgen we voor eerlijke energietarieven, bescherming tegen de gevolgen van klimaatverandering en duurzame investeringen, in overleg met de eilanden zelf.

Energie voor de toekomst

Voor een toekomst waarin energie schoon, betaalbaar en betrouwbaar is, kiezen wij voor echte oplossingen die nú werken. Door vol in te zetten op zon, wind, groene waterstof en een sterk elektriciteitsnet bouwen we aan een duurzame energievoorziening voor iedereen. Zo zorgen we dat Nederland klaar is voor morgen én sterker wordt vandaag.

- **Schone, goedkope energie.** Wij investeren in het uitbreiden van windparken op zee, zonnepanelen op alle geschikte daken, aardwarmte en een toekomstbestendige energie-infrastructuur voor elektriciteit en groene waterstof, met opslagcapaciteit voor de (tijdelijk) overvloedige elektriciteit.

- **Geen gaswinning onder de Noordzee en Waddenzee.** De SP staat gaswinning onder de Noordzee en de Waddenzee niet toe. Naast dat nieuwe gasboringen de klimaatdoelen tegenwerken, zou verdere gaswinning deze unieke natuurgebieden onnodig in gevaar brengen. 1
2
3
- **Rechtvaardigheid voor Groningen.** De gaswinning heeft Groningen en Noord-Drenthe jarenlang onveilig gemaakt. Niet per ongeluk, maar doelbewust. De Nederlandse staat heeft samen met Shell en Exxon jarenlang winst boven mensen gesteld. Groningers zijn bewust in gevaar gebracht, hun huizen gesloopt en hun levens ontwricht. En nog steeds zijn duizenden mensen niet geholpen. Dat is geen natuurramp, dat is een politieke keuze geweest. De schadeafhandeling en versterking zijn verworden tot een bureaucratisch doolhof. Regeling op regeling, instantie op instantie, maar geen oplossing. Daarom pleiten wij voor een radicaal andere aanpak: de overheid gaat van deur tot deur, spreekt mensen persoonlijk en maakt samen een plan. Niet stoppen voordat elk huis veilig, hersteld en verduurzaamd is. Gaswinning mag nooit meer. Niet in Groningen, niet in Noord-Drenthe en niet in kleine gasvelden. Zolang Groningen wacht op rechtvaardigheid, mogen Shell en Exxon geen cent winstuitkering doen vanuit de NAM. Integendeel: we voeren extra heffingen in om de bedrijven hun rechtvaardige deel te laten betalen aan de afhandeling, versterking en verduurzaming van de regio. En we stoppen met geheime arbitrageprocedures waarbij bedrijven in achterkamertjes rechtszaken tegen de staat voeren. Rechtszaken over publieke schade horen publiek gevoerd te worden. 4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
- **Stop met gaswinning uit kleine velden.** De gaswinning in Groningen is gestopt, maar in tientallen andere dorpen en regio's wordt nog altijd gas uit de bodem gehaald. In kleine gasvelden door het hele land, onder weilanden, natuurgebieden en woonwijken, gaat de winning gewoon door. Wij maken daar een einde aan. Tegelijk zorgen we voor eerlijke compensatie en herstel voor mensen die te maken hebben met schade. Bewoners hebben recht op veiligheid, zekerheid en een overheid die aan hun kant staat. Niet aan die van de gasindustrie. 17
18
19
20
21
- **Recht op herstel voor Limburg.** In Limburg wachten tienduizenden mensen al decennia op erkenning en herstel van mijnbouwschade. Terwijl huizen verzakken en muren scheuren, schuift de overheid een oplossing steeds verder vooruit. De beloofde regeling is opnieuw uitgesteld tot minstens 2026 en zelfs dan dreigt opnieuw een bureaucratisch moeras waarin bewoners moeten bewijzen wat de overheid allang weet: dat de mijnbouw verantwoordelijk is. Wij kiezen voor rechtvaardigheid. Net als in Groningen moet er een ruimhartige regeling komen met omgekeerde bewijslast, een vast aanspreekpunt en echte hulp van mens tot mens. Geen proefprojecten, geen tijdelijke lapmiddelen, maar een definitieve regeling die doet wat ze moet doen: zorgen voor veilige, herstellende en verduurzaamde woningen. 22
23
24
25
26
27
28
29
- **Een elektriciteitsnet klaar voor de toekomst.** We investeren fors in uitbreiding en verzwaring van het elektriciteitsnet, zodat nieuwe windparken, zonnepanelen en laadpalen kunnen worden aangesloten. Netbeheerders krijgen hiervoor publieke steun en duidelijke regie. 30
31
32
- **Schone energie, geen biomassa.** We stoppen met houtgestookte biomassacentrales. Die zorgen voor vieze lucht, gezondheidsschade bij omwonenden en extra CO₂-uitstoot. Dat is slecht voor mens en klimaat. Wij kiezen voor schone energie en niet voor het verbranden van bomen. Biobrandstoffen uit écht afval kunnen hooguit tijdelijk een alternatief zijn, maar alleen als ze geen luchtvervuiling veroorzaken. 33
34
35
36
- **Voor energie die betaalbaar, schoon en snel is.** Dus geen kernenergie. Nieuwe kerncentrales zijn extreem duur, bouwtijden lopen altijd uit en leveren pas over tientallen jaren stroom. Bovendien blijven we met kernafval zitten en blijven we afhankelijk van landen die ons de benodigde grondstoffen leveren. Wij kiezen voor betaalbare energie die wel werkt: zon en wind. Snel, schoon en stukken goedkoper. 37
38
39
40
- **Windkracht met draagvlak.** Wind op land blijft een belangrijke pijler van de energietransitie, maar alleen waar er lokaal draagvlak is. We betrekken omwonenden vanaf het begin, garanderen publieke regie en maken (mede-)eigenaarschap van windparken mogelijk. Zo zorgen we dat mensen in de omgeving profiteren van lagere energiekosten of opbrengsten, zonder schade aan gezondheid of natuur. 41
42
43
44
- **Wind op zee: natuur en klimaat in balans.** We investeren in windparken op zee als onmisbare bron voor een duurzame energievoorziening. Daarbij geldt: bescherming van natuur en biodiversiteit is net zo belangrijk als de klimaatopgave. Windparken worden natuurinclusief ontworpen en aangelegd, zodat ze niet alleen schade voorkomen, maar juist nieuwe habitats kunnen vormen voor zeeleven. Er komt altijd een toets op de ecologische effecten en er wordt niet gebouwd in kwetsbare natuurgebieden. 45
46
47
48
49
- **Bouwen aan groene waterstof.** De overheid pakt de regie in de aanleg van waterstofinfrastructuur, zoals ze dat vroeger deed met elektriciteit en gas. We zetten in op groene waterstof (waterstof geproduceerd met hernieuwbare energie) als oplossing voor sectoren die geen mogelijkheden hebben om volledig te elektrificeren, zoals delen van de zware industrie. Groene waterstof is altijd minder efficiënt dan direct gebruik van duurzame stroom en daarom moeten we er spaarzaam en doelgericht mee omgaan. Door verspilling te voorkomen en waterstof alleen in te zetten waar het écht nodig is, bouwen we aan een sterke, duurzame industrie die de fossiele lock-in doorbreekt en klaar is voor de toekomst. 50
51
52
53
54
55
56
- **Betrouwbare energie met batterijen.** We investeren in energieopslag met batterijen om momenten zonder zon en wind te overbruggen. Met buurtbatterijen bouwen we collectief aan een robuust energiesysteem dat altijd beschikbaar is wanneer je het nodig hebt. Zo zorgen we voor betaalbare, betrouwbare en schone energie voor iedereen. 57
58
59
60

11 Bereikbaar en schoon Nederland

Beter openbaar vervoer

Openbaar vervoer verbindt mensen en versterkt onze economie. Je reis naar familie, vrienden, werk en vrije tijd moet niet afhangen van de dikte van je portemonnee. Daarom bouwen we aan een toekomst waarin openbaar vervoer echt van en voor iedereen is. Goed, gratis en toegankelijk openbaar vervoer verbindt dorpen, steden en landen. Zo kan iedereen vrij en duurzaam reizen en maken we mobiliteit eerlijk, schoon en echt openbaar.

- **Gratis openbaar vervoer, toegankelijk voor iedereen.** We maken ons hard voor openbaar vervoer dat niemand uitsluit door de omvang van hun portemonnee. De reis naar werk, familie en zorg is belangrijk voor mens, maatschappij, klimaat en economie. Daarom moet het openbaar vervoer zo snel mogelijk vrije toegang bieden. In opmaat hiernaartoe maken we het openbaar vervoer direct goedkoper door de btw te schrappen en een goedkoop maandabonnement of goedkope dagkaart in te voeren. Ook maken we stads- en streekvervoer meteen gratis voor ouderen (65+), kinderen (12-), scholieren en mensen met een beperking.
- **Openbaar vervoer op tijd, veilig en schoon.** Ons openbaar vervoer moet het beste van de wereld zijn. Om met trots gebruik te kunnen maken van écht openbaar vervoer moeten treinen, trams en bussen ook op tijd komen, veilig zijn, en schoon. Daarvoor zijn investeringen en voldoende personeel nodig.
- **Het spoor weer goed geregeld.** We stoppen met concurrentie op het spoor en verschillende bedrijven met eigen tarieven en paaltjes. De NS en ProRail worden één publiek spoorbedrijf dat verantwoordelijk is voor het hele spoorvervoer, met meer zichtbaar personeel op stations en in treinen voor veiligheid en service. We zorgen voor voldoende personeel en een goede beloning voor hun werk.
- **Betere treinverbindingen in heel Nederland.** We investeren in sterke binnenlandse treinverbindingen, zoals de Lelylijn, Maaslijn en Nedersaksenlijn. Zo zorgen we dat alle regio's goed bereikbaar zijn en iedereen kan rekenen op betrouwbaar openbaar vervoer.
- **Iedere regio goed bereikbaar.** We stoppen de afbraak van het openbaar vervoer en zorgen ervoor dat iedereen met de bus, tram of trein bij een ziekenhuis, school en supermarkt kan komen. We investeren in provincies en vervoerregio's, heropenen stations en starten nieuwe buslijnen. Ook in kleine dorpen en 's avonds. We zorgen voor ov-hubs met publiek deelvervoer, zoals ov-fietsen, en trekken hoge tarieven van vraaggestuurd vervoer gelijk met regulier openbaar vervoer.
- **Openbaar vervoer dat iedereen bereikt.** Vervoer op afroep kan nooit een volwaardig alternatief zijn voor een vaste dienstregeling en mag zeker niet duurder zijn. Daarom investeren we in goed en frequent openbaar vervoer, ook in dorpen en buitengebieden. Zo is iedereen verzekerd van betaalbaar en betrouwbaar vervoer binnen vijfhonderd meter, zonder afhankelijk te zijn van dure of beperkte opties.
- **Meer en betere bus- en tramlijnen.** Bus- en tramlijnen worden behouden en waar nodig uitgebreid, zodat iedereen, in stad en dorp, zeker is van goed openbaar vervoer en voor werk, school en sociale contacten bereikbaar blijven.
- **Snelle en betaalbare treinen in Europa.** We werken samen met andere publieke vervoersbedrijven in Europa om snelle langeafstandstreinen te stimuleren die goedkoper en schoner zijn dan vliegen. Zo wordt reizen met de trein binnen Europa een duurzaam en aantrekkelijk alternatief voor het vliegtuig. Ook willen we inzetten op nachttreinen, zodat je comfortabel en zonder tijdverlies door Europa kunt reizen.
- **De trein wordt goedkoper dan korte vluchten.** Reizen met de trein moet makkelijker én goedkoper worden dan het vliegtuig op korte afstanden. Daarom investeren we in betaalbare internationale treintickets en betere verbindingen. Zo maken we de trein de logische keuze: comfortabel, duurzaam en betaalbaar. Geen oneerlijke voordelen meer voor vervuilende korte vluchten. Voortaan loont het om groen te reizen.

Iedereen mobiel

Iedereen moet zich vrij en veilig kunnen verplaatsen, waar je ook woont. We bouwen aan een toekomst met schone lucht, sterke fiets- en wandelroutes, betaalbaar openbaar vervoer en toegankelijke mobiliteit voor iedereen.

- **Bouwen aan groene steden en gezonde wijken.** Vergroenen van steden wordt nationaal beleid. We brengen het aantal auto's in binnensteden terug, maar zorgen eerst voor goede en betaalbare alternatieven: snelle verbindingen en goedkope P+R-terreinen. Zo maken we schone lucht bereikbaar voor iedereen.
- **Fietsen stimuleren voor iedereen.** Fietsen is gezond, snel en goed voor het milieu. We investeren in meer bewaakte fietsenstallingen bij stations, breiden het aantal ov-fietsen uit en pakken fietsdiefstal harder aan. Er komt een beter fietsnetwerk met snelfietspaden en veilige, afgeschermd fietspaden die woonplaatsen verbinden.
- **Veilig leren fietsen.** We maken extra budget vrij voor fietsbehoudingscursussen, zodat jong en oud veilig kunnen deelnemen aan het verkeer en het aantal fietsongelukken vermindert.
- **Meer verkeerspolitie voor veilige wegen.** We versterken de handhavingscapaciteit van de verkeerspolitie om gevaarlijk gedrag in het verkeer aan te pakken en de verkeersveiligheid te vergroten.

- **Betaalbaar en transparant opladen.** Wie elektrisch rijdt moet altijd en overal eerlijk en betaalbaar kunnen laden. Daarom werken we aan een landelijk dekkend netwerk van publieke laadpunten. In opmaat daarnaartoe maken we de prijzen van laadpalen transparant en direct zichtbaar, zodat niemand voor verrassingen komt te staan. De overheid grijpt actief in bij prijsafspraken en misbruik. Met boetes en het intrekken van vergunningen bij exploitanten die de regels overtreden. Op termijn willen we dat laadpalen net zo vanzelfsprekend en publiek worden als straatverlichting of riolering. Geen verdienmodel voor bedrijven, maar een betrouwbare voorziening voor iedereen. Zo versnellen we de overstap naar schoon vervoer en houden we het eerlijk, toegankelijk en betaalbaar.
- **Autorijden moet schoner, niet duurder.** We steunen de verplichting dat alle nieuwe auto's uiterlijk in 2035 emissievrij zijn en onderzoeken tot die tijd hoe dit het beste kan worden bereikt. Autorijden blijft betaalbaar waar alternatieven ontbreken. Het mkb wordt ondersteund in het verduurzamen van bedrijfswagens. Mensen krijgen betere alternatieven met goed en gratis toegankelijk openbaar vervoer en veilige fietsroutes. Wie wil overstappen op een schonere auto krijgt ondersteuning, zodat duurzaam rijden voor iedereen haalbaar wordt.
- **Waar alternatieven ontbreken blijft rijden betaalbaar.** We zijn tegen rekeningrijden. Mensen die afhankelijk zijn van hun auto mogen niet extra belast worden voor hun dagelijkse reizen.
- **Tolvrije wegen.** Alle wegen in Nederland worden tolvrij, zodat iedereen vrij kan reizen zonder extra kosten.
- **Investeren in fietsen en wandelen.** We investeren fors in veilige en comfortabele fiets- en wandelinfrastructuur, zodat mensen ook makkelijk en duurzaam kunnen kiezen voor lopen of fietsen.
- **Minder geluidsoverlast.** We pakken geluidsoverlast van motorvoertuigen aan, zodat iedereen in een stille en gezonde buurt kan wonen. Geluidsnormen voor voertuigen worden strenger gehandhaafd.
- **Goed geregeld doelgroepenvervoer.** We organiseren het doelgroepenvervoer nationaal, zodat iedereen, van ouderen tot mensen met een beperking, fijn, veilig en op tijd kan reizen, ongeacht waar je woont in Nederland.
- **Nederland bereikbaar houden, zonder extra files.** We kiezen voor oplossingen die echt werken. Het is aangetoond dat wegen verbreden leidt tot meer verkeer en extra files. Daarom investeren we liever in goed openbaar vervoer. Zo kunnen meer mensen kiezen voor de trein, tram of bus. Nederland blijft bereikbaar op een duurzame manier én gaan we verantwoord om met het belastinggeld van burgers.

Rechtvaardiger vliegen

Vliegen moet eerlijker en schoner worden. We beperken vervuiling en overlast en zorgen dat de luchtvaartsector haar eerlijke bijdrage levert. Asociale luxe zoals privéjets wordt verboden. Zo kiezen we voor mobiliteit die werkt voor mens, natuur en klimaat.

- **Verbod op asociale privéjets.** Privéjets zijn het toppunt van vervuilende luxe voor de ultrarijken, terwijl de klimaat- en geluidslast op ons allemaal neerkomt. We verbieden privéjets, want vliegen is geen privilege voor enkelen ten koste van iedereen.
- **Vliegen moet schoner en eerlijker.** We eisen dat vliegen minder vervuilend wordt. Synthetische kerosine wordt de norm en elektrisch taxiën wordt verplicht. Daarnaast voeren we een kerosinebelasting in, zodat de luchtvaartsector eindelijk eerlijk bijdraagt en wordt aangespoord om te verduurzamen.
- **Minder overlast door vliegverkeer.** Nachtvluchten worden per direct stopgezet. We kijken kritisch naar de noodzaak van regionale vliegvelden zoals Maastricht Aachen Airport en Eindhoven Airport en stellen zo nodig een plan van aanpak op om geluidsoverlast en andere hinder te verminderen, met aandacht voor behoud van werkgelegenheid. Het aantal vluchten wordt zoveel mogelijk teruggedrongen waar deze de gezondheid van omwonenden schaden, wat ook ten goede komt voor de werkdruk op vliegvelden.
- **De veelvlieger betaalt.** Acht procent van de reizigers koopt maar liefst veertig procent van alle vliegtickets. Voor mensen die één keer per jaar met het vliegtuig op vakantie gaan, verandert er niets: zij betalen geen extra vliegtaks. Veelvliegers dragen juist iets extra bij. Zo verdelen we de kosten eerlijker en maken we samen vliegen duurzamer.
- **Geen uitbreiding van vliegvelden.** Lelystad Airport blijft gesloten en er komen geen nieuwe aanvliegeroutes voor Schiphol. We bouwen de hubfunctie van Schiphol juist af, om overlast en vervuiling te verminderen en het vliegverkeer binnen de grenzen van mens en milieu te houden.
- **Betere werkomstandigheden.** We maken bindende afspraken met vliegvelden en luchtvaartmaatschappijen zodat alle werknemers een gezonde en veilige werkplek hebben.

Een schoner land

Iedereen heeft recht op schone lucht, schoon water en een gezonde bodem. We bouwen aan een land waarin vervuiling wordt aangepakt en natuur en gezondheid voorop staan. Zo zorgen we voor een leefomgeving waarin mensen en natuur kunnen floreren.

- **Een gezonde leefomgeving: schoon water, schone lucht, schone bodem.** Iedereen heeft recht op een gezonde leefomgeving. Daarom maken we een einde aan het gebruik van microplastics en komt er per direct een verbod op het uitstoten van PFAS. We dwingen vervuilende industrieën om het gebruik van plastic af te bouwen. De normen voor luchtkwaliteit en geluidsbelasting worden aangescherpt. We treden harder op tegen het lozen en storten van

1 giftige stoffen, inclusief asbest. Het gebruik van bouwstoffen zoals staalslakken wordt verboden, zolang niet is aan-
2 getoond dat het onschadelijk is voor mens en milieu. De overheid helpt bij sanering, waarbij de vervuiler betaalt.

- 3 • **Eerlijk toezicht, harde handhaving.** Bedrijven die de regels aan hun laars lappen, pakken we hard aan. Bedrijven
4 die eerlijk zaken doen, geven wij ruimte. We investeren in inspectiediensten zoals de ILT. Toezichthouder en handhaver
5 worden weer gerespecteerde beroepen waar bedrijven naar moeten luisteren.
- 6 • **Asbest moet aangepakt worden.** We zorgen voor de verwijdering van alle asbestdaken en andere gevaarlijke
7 toepassingen van asbest in Nederland. In navolging van de SP-asbestaanpak in Almere vervangen we alle gevaarlijke
8 asbestdaken door goed geïsoleerde nieuwe daken en voorkomen zo tegelijk energiearmoede. We vervangen asbest-
9 daken op schuurtjes en carports door op kosten van de overheid deze collectief, straat voor straat, te laten verwij-
10 deren door gecertificeerde saneerders. Voor alle overige toepassingen van asbest richten we een Landelijk Asbest
11 Afbouwprogramma op. We richten een Nationaal Asbestfonds op, want asbestslachtoffers verdienen goede hulp,
12 zonder juridische lijdensweg. De kosten moet de overheid gaan verhalen op de industrie die eraan verdiend heeft.
- 13 • **Geen uitstoot van vervuilende stoffen.** Te vaak zien we dat bedrijven vervuilende stoffen mogen uitstoten nadat
14 allang is bewezen dat de stoffen gevaarlijk zijn, met alle schade aan de volksgezondheid en milieu van dien. Bedrijven
15 mogen pas stoffen uitstoten of produceren zodra zij kunnen aantonen dat deze veilig zijn. Afvaldumping en het
16 lozen van vervuild afval worden keihard aangepakt. De vervuiler betaalt, niet de samenleving.
- 17 • **Water is van levensbelang, geen verdienenmodel.** We beschermen drinkwaterbronnen tegen vervuiling en commer-
18 ciële concurrentie. Geen lozingen van drugsafval, pesticiden of andere gifstoffen in bodem en water. Wie zijn drink-
19 waterrekening niet kan betalen, mag niet worden afgesloten. Drinkwater is een recht.
- 20 • **Schoon oppervlaktewater.** Slechts een procent van ons oppervlaktewater voldoet aan de normen voor schoon water.
21 We voorkomen een crisis door de grootste vervuilers aan te pakken en het lozen van afvalwater streng te reguleren.
- 22 • **Herstel van biodiversiteit, vergroening van stad en land.** We breiden natuurgebieden uit, ook op zee, en verbinden
23 ze tot een robuust netwerk. In en om de stad wordt het groen beschermd en uitgebreid. De natuur is geen restcategorie,
24 maar fundament van een leefbare samenleving.
- 25 • **We maken Nederland vrij van drugsdumpingen.** Drugsdumpingen zijn een groot probleem en veroorzaken gevaar
26 en milieuschade. Grondeigenaren die slachtoffer zijn, mogen niet opdraaien voor de opruimkosten. De overheid
27 moet drugsafval direct opruimen en de kosten dragen.
- 28 • **Natuur en gezondheid beschermen tegen lichtvervuiling.** We pakken lichtvervuiling aan om de natuur en onze
29 gezondheid te beschermen. Onnodige verlichting wordt beperkt en openbare verlichting wordt beter afgeschermd.
30 Zo herstellen we de natuurlijke duisternis en verbeteren we het leefgebied van mens en dier.
- 31 • **Schone lucht en minder lawaai.** We scherpen de normen voor luchtkwaliteit aan, zowel buiten als op het werk, zodat
32 iedereen gezond kan ademen. Ook verlagen we geluidsnormen om overlast te verminderen en de leefomgeving
33 stiller en gezonder te maken.
- 34 • **Samenwerken in Europa voor een schoon Nederland.** Veel vervuiling stopt niet bij de grens en daarom moet onze
35 handhaving dat ook niet doen. Als laaggelegen delta en eindpunt van veel Europese rivieren heeft Nederland belang
36 bij strenge afspraken met buurlanden. We werken samen in Europa om water, lucht en bodem schoon te houden,
37 vervuiling bij de bron aan te pakken en onze leefomgeving te beschermen.

38 **Slim omgaan met wat we hebben**

39 We bouwen aan een economie die zuinig en slim omgaat met grondstoffen, zodat we sterk en onafhankelijk zijn. Door
40 hergebruik, reparatie en recycling wordt verspilling verleden tijd. Zo creëren we een toekomst waarin iedereen profiteert
41 van een eerlijke, duurzame en circulaire economie.
42

- 43
- 44 • **Onafhankelijk en zuinig met grondstoffen.** We willen onafhankelijk zijn van onvrije landen en buitenlandse
45 bedrijven voor onze grondstoffen. Daarom verminderen we ons grondstoffengebruik en bouwen we een circulaire
46 economie op. Hergebruik, reparatie en recycling worden de norm. Producten gaan langer mee en er komen strenge
47 duurzaamheidseisen voor winning en gebruik. Zo zorgen we voor een eerlijke, duurzame en sterke economie.
- 48 • **Een economie voor mens en milieu.** We stoppen met de wegwerpeconomie. Producten worden herbruikbaar,
49 repareerbaar en duurzaam. We heffen op vervuiling en stimuleren hergebruik. Recyclen wordt de norm, net als
50 schonere technologieën en alternatieve energiedragers zoals waterstof.
- 51 • **Recht op reparatie.** Iedereen moet producten kunnen laten repareren in plaats van weggooien. We voeren het right
52 to repair in, zodat fabrikanten verplicht reserveonderdelen en reparatie-instructies beschikbaar stellen. Lokale
53 reparatiewerkplaatsen en initiatieven zoals repaircafés krijgen steun, zodat repareren betaalbaar en toegankelijk
54 wordt voor iedereen.
- 55 • **Minder afval, meer hergebruik.** Overbodige verpakkingen worden verboden en plastic verpakkingen drastisch
56 verminderd. We breiden statiegeld uit om hergebruik te stimuleren. Zo houden we ons land schoon en verspillen we
57 minder grondstoffen.
- 58 • **Kwaliteitskleding die langer meegaat.** We gaan fast fashion tegen door strengere kwaliteitseisen voor kleding in
59 te voeren. Onze kleding moet langer meegaan en minder snel weggegooid worden. Zo blijft kleding betaalbaar én
60 duurzaam, zonder dat mensen steeds opnieuw hoeven te kopen.

- **Een circulair Europa.** We werken in Europa samen om onze economie eerlijker en duurzamer te maken. We pleiten voor Europese regels die producten reparatievriendelijk en duurzaam maken, met strengere kwaliteitseisen en een recht op reparatie in alle lidstaten zodat we niet tegen elkaar uitgespeeld kunnen worden. Zo maken we de transitie van een wegwerpeconomie, waarin grote aandeelhouders de dienst uitmaken, naar een circulaire economie die werkt voor mensen.
- **Afvalinzameling en verwerking terug in publieke handen.** Afvalinzameling en verwerking is een maatschappelijke taak, die wat ons betreft niet overgelaten kan worden aan de markt. Door deze taak te privatiseren zijn er te veel negatieve financiële prikkels voor bedrijven om winst boven hun maatschappelijke taken te stellen met veel negatieve gevolgen van dien. Afvalverwerking en inzameling worden weer onderdeel van de publieke sector.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60

12 Onze toekomst in balans met natuur

Toekomst voor onze boeren

Een eerlijke landbouw werkt samen met de natuur en zorgt voor gezond voedsel, een leefbaar platteland en een goed inkomen voor boeren. Te lang hebben de grote agroindustrie, supermarkten en banken de boeren aan alle kanten uitgeknepen. We kiezen voor kleinere, duurzame bedrijven in plaats van grootschalige export en bio-industrie. We kiezen voor boeren die een eerlijke prijs voor hun voedsel krijgen en op een goede manier hun werk kunnen doen in plaats van de winstmarges van aandeelhouders. Zo bouwen we aan een landbouw die toekomst heeft – voor boer, dier en natuur.

- **Rechtvaardige transitie: voor boeren en natuur.** De overheid grijpt actief in op de grondmarkt, zodat gronden beschikbaar blijven voor boeren die duurzaam en in balans met hun omgeving willen werken. Niet de individuele boer, maar de agroconcerns, supermarkten en banken die decennialang hebben verdiend aan schaalvergroting en overproductie, gaan meebetalen aan deze omslag. Zij hebben het falende systeem mede opgebouwd en mogen nu bijdragen aan de oplossing. De omschakeling naar een boerenlandbouw staat centraal: gezinsbedrijven in plaats van megastallen, gesloten kringlopen op regionale schaal, meer biodiversiteit in plaats van monoculturen. Eerlijke voedselprijzen zorgen ervoor dat boeren kunnen leven van hun werk. Stikstofreductie is geen keuze meer, maar noodzaak voor onze natuur, onze gezondheid én voor het voortbestaan van de landbouw. De SP maakt die omslag rechtvaardig: niet minder boeren, maar minder dieren en meer grip op hoe we zorgen voor onze grond, ons voedsel en ons land.
- **Meer boeren.** Boeren die duurzaam en diervriendelijk werken verdienen onze steun. In plaats van minder, willen wij meer boeren. Meer boeren die in balans produceren met natuur, milieu en landschap. Schaalvergroting en export-gerichte bio-industrie maken plaats voor gezinsbedrijven die lokaal produceren. Daarbij is ook ruimte voor nieuwe vormen van landbouw, zoals voedselbossen, regeneratieve landbouw en agroecologische initiatieven. De overheid kiest weer voor actieve sturing, met het gezinsbedrijf als norm en eerlijke beloning als uitgangspunt.
- **Boerenmacht in de keten.** Coöperaties en producentenorganisaties krijgen steun om samen sterker te staan tegenover supermarkten en verwerkers. Zo houden boeren zeggenschap over hun producten en prijzen.
- **Boeren rechtvaardig beloond,** ketens eerlijk verdeeld. De ketens tussen boer en bord worden korter. Supermarkten gaan eerlijke prijzen betalen voor agrarische producten. We voorkomen dat consumenten de prijs betalen door de woekerwinsten in de keten aan te pakken. Lokale markten en coöperaties krijgen steun. Jongeren die een boerenbedrijf overnemen worden fiscaal ondersteund.
- **Landbouwsubsidies voor boeren, niet voor banken.** Geld dat bedoeld is voor verduurzaming, hoort bij de boer en niet bij de bank. Banken die boeren in de schulden hebben gestoken, dragen hun eerlijke deel bij. Landbouwsubsidies worden volledig ingezet voor omschakeling naar duurzame en biologische landbouw. Omschakelaars krijgen de eerste jaren financiële steun.
- **Van wereldmarkt naar voedselsoevereiniteit.** Onze voedselvoorziening richten we op Nederland en buurlanden, met sterke regionale ketens die mens, dier en natuur respecteren. In plaats van massale export en import bouwen we aan een landbouwsysteem dat in balans is met de omgeving en gebaseerd is op kringlopen. We roepen een halt toe aan oneerlijke handelsverdragen die boeren hier én elders onder druk zetten. Aan geïmporteerd voedsel stellen we voortaan dezelfde eisen als aan onze eigen producten, zodat eerlijk en duurzaam produceren loont. We stoppen met de grootschalige import van veevoer, kunstmest en biobrandstof. Zo voorkomen we tropische ontbossing en versterken we juist wereldwijd de lokale voedselproductie.
- **Eerlijke wetenschap, onafhankelijk van bedrijven.** De belangen van multinationals worden losgekoppeld van de Wageningen Universiteit. Veredeling van zaden op basis van cultuurhistorische waarden krijgt meer steun. Internationale samenwerking focust op versterking van lokale landbouwsystemen in het Mondiale Zuiden.
- **Minder stikstof, samen met boeren.** De SP wil de stikstofuitstoot stevig terugdringen, maar niet over de rug van boeren. Geen schijnoplossingen zoals luchtwassers of technologische trucs die niet werken, maar een aanpak die het echte probleem aanpakt: de doorgeschoten intensieve veehouderij. Tegelijk helpen we boeren om over te stappen naar een duurzame landbouw die past bij de draagkracht van de bodem, de lucht, het water en de natuur. We kiezen voor duidelijke en eerlijke grenzen aan het aantal dieren per hectare. De maximumgrens gaat omlaag, van twee naar 1,5 grootvee-eenheid per hectare. Kunstmest en landbouwgif worden afgebouwd, mestvergiftiging en andere mislukte technologische trucs worden gestopt. Boeren die al natuurinclusief werken of zeldzame rassen houden, worden niet gestraft maar juist ondersteund.

Landbouw in balans met natuur

Landbouw kan een krachtige bondgenoot van de natuur zijn. Met gezonde bodems, schoon water en meer biodiversiteit bouwen we aan een toekomstbestendige landbouw. Zo zorgen we samen voor veilig voedsel, sterke natuur en een mooi landschap om trots op te zijn.

- **Grondgebonden landbouw met oog voor klimaat en bodem.** We schakelen om naar landbouw die werkt mét de natuur. Minder kunstmest, minder gif, minder dieren per hectare. Het bodemleven wordt versterkt door wisselteelt, groenbemesting en het benutten van organische stof. We stimuleren de teelt van eiwitrijke gewassen voor menselijke consumptie. Het veevoer komt van eigen bodem, niet uit het regenwoud.
- **Stop schadelijke pesticiden.** Het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen wordt zo snel mogelijk afgebouwd. Glyphosaat wordt verboden. Er komt onderzoek naar het verband tussen pesticiden en Parkinson om boeren en omwonenden beter te beschermen. Boeren krijgen steun om over te stappen op milieuvriendelijke teeltmethoden. Zo zorgen we voor gezond voedsel en houden we onze bodem, het water en de natuur schoon.
- **Heldere grenzen aan intensieve veehouderij.** Er komt een minimale afstand van 1.200 meter tussen veehouderijen en dorpskernen. We werken toe naar een duidelijk maximum van 1,5 grootvee-eenheid per hectare. Grootschalige bedrijven met honderden of duizenden dieren passen niet in de landbouw van de toekomst. In plaats daarvan bevorderen we regionale kringlopen, met minder mest, minder kunstmest en minder import van veevoer. Nieuwe stallen worden alleen gebouwd als oude stallen worden gesloopt. Binnenklimaat in stallen verbetert, en de risico's op zoönosen worden verkleind. Illegale handel en ondermijnende criminaliteit worden bestreden.
- **Visserij in balans met natuur.** De visserij moet duurzaam zijn en in balans met de natuur. Er blijft voldoende vis in zee, bedreigde soorten worden beschermd en vismethoden richten zo min mogelijk schade aan het ecosysteem aan.
- **Slim waterbeheer en droogteaanpak.** Er komt een nationaal plan om water vast te houden in landbouwgebieden. Met maatregelen zoals bodemverbetering, slotenbeheer en landschapselementen tegen verdroging.
- **Vergoeding voor ecosysteemdiensten.** Boeren worden beloond voor het leveren van ecosysteemdiensten, zoals waterberging, biodiversiteit en koolstofvastlegging, naast hun voedselproductie.
- **Voedselonderwijs en korte ketens.** Er komt structurele steun voor voedselonderwijs op scholen en regionale voedselstrategieën, zodat kinderen leren waar voedsel vandaan komt en lokale ketens worden versterkt.

Rechtvaardige transitie en sterke plattelandseconomie

Een leefbaar platteland vraagt om een sterke lokale economie en zekerheid voor boeren. We zorgen ervoor dat grond in handen blijft van boeren en gemeenschappen en bieden steun in moeilijke tijden. Zo bouwen we aan een platteland waar iedereen kan blijven wonen, werken en leven.

- **Een sterk en levendig platteland.** Het platteland verdient een diverse en levendige economie. Winkels, scholen, buslijnen en pinautomaten blijven behouden, zodat iedereen zeker is van goede voorzieningen, waar je ook woont. Zo blijft het platteland leefbaar en sterk.
- **Toegang tot grond voor jonge boeren.** Er komt een Publiek Landfonds dat landbouwgrond opkoopt en beschikbaar stelt aan jonge en startende boeren die willen werken aan een circulaire en duurzame landbouw. Zo voorkomen we dat zij worden weggedrukt door grote investeerders en grondspeculanten en versterken we een landbouw die goed is voor bodem, klimaat, biodiversiteit en toekomstige generaties.
- **Sociale zekerheid voor boeren.** Boeren krijgen toegang tot inkomensondersteuning in tijden van crisis, bijvoorbeeld bij misoogsten door droogte of overstromingen, zodat zij bestaanszekerheid houden.
- **Grond voor mensen, niet voor winstbejag.** Speculatie op landbouwgrond door banken, pensioenfondsen en buitenlandse investeerders wordt verboden. Dit zogenoemde land grabbing maken we een einde aan, zodat grond in handen blijft van boeren en gemeenschappen.

Wij kiezen voor dierenwelzijn

Dieren zijn geen handelswaar, maar levende wezens met recht op een goed leven. Ze verdienen bescherming en respect, in plaats van uitbuiting voor winst. We bouwen aan een samenleving waarin dierenwelzijn voorop staat.

- **Betaalbare zorg voor je huisdier.** Zorg voor een huisdier mag geen luxe zijn. Toch zien we dat dierenartskosten de pan uitrijzen. Vooral spoedzorg is bij grote ketens tot wel 40 procent duurder dan bij zelfstandige praktijken. Voor steeds meer mensen betekent dit een onmogelijke keuze tussen hun dier of hun portemonnee. De SP maakt daar een einde aan. Dieren maken deel uit van ons bestaan. Iedereen die goed wil zorgen voor zijn huisdier, moet daar de middelen voor hebben. Wij voeren vaste, lage maximumtarieven in voor dierenartsbehandelingen. Net zoals dat nu al geldt voor tandartsen en taxi's. Spoedzorg mag geen verdienmodel zijn. Ook pleiten we voor het verlagen van het btw-tarief op dierenartszorg van 21 procent naar 9 procent, net als bij de huisarts.
- **Zorg voor dieren, niet voor winst.** We verbieden de overname van dierenartsenpraktijken door private equity en commerciële ketens. Deze ketens drijven de prijzen op, verkleinen de keuzevrijheid en zetten winst boven diergezondheid. Zorg voor dieren moet weer in handen komen van dierenartsen zelf. Niet van anonieme aandeelhouders.

- **Investeren in dierenartsen.** We investeren in het vak van dierenarts. De werkdruk is hoog en het tekort aan dierenartsen neemt toe. Terwijl hun inzet op veel plekken hard nodig is. We leven en werken immers samen met dieren. We willen dat meer mensen het vak kunnen kiezen én blijven uitoefenen, met eerlijke beloning, scholing en ondersteuning.
- **Dierenmishandeling keihard aanpakken.** Dieren verdienen bescherming en respect. Er komt een sterkere zorgplicht voor dieren. Overtreding van welzijnsregels en dierenmishandeling wordt harder bestraft. In ernstige gevallen kan een houdverbod worden opgelegd. Inspectiediensten en dierenpolitie krijgen de middelen en bevoegdheden om dierenleed daadkrachtig aan te pakken.
- **Dierenwelzijn voorop.** De SP scherpt de dierenwelzijnsnormen aan. Niet alleen in de veehouderij, maar ook voor winkels, markten en tentoonstellingen. Dieren moeten hun soorteigen gedrag kunnen vertonen. Koeien horen in de wei, kippen moeten kunnen scharrelen en varkens moeten kunnen wroeten. We bevorderen vrije uitloop en stoppen met systemen die dieren opsluiten of africhten voor winst of vermaak.
- **Verplichte weidegang voor grazers.** Weidegang wordt wettelijk verplicht voor koeien en andere grazende dieren, zodat zij buiten kunnen lopen en natuurlijk gedrag kunnen vertonen.
- **Verbod op slachten zonder verdoving.** Slachten zonder verdoving wordt verboden om onnodig lijden van dieren tegen te gaan, met respect voor dierenwelzijn als hoogste norm.
- **De bio-industrie wordt afgeschaft.** Dieren krijgen ruimte voor natuurlijk gedrag, verminkingen worden verboden en boeren krijgen een eerlijk inkomen voor dierwaardige veehouderij. Geen productie meer ten koste van dieren, mensen en natuur.
- **Stoppen met doorfokken.** We stoppen met het doorfokken van gezelschaps- en landbouwhuisdieren die geen volwaardig leven kunnen leiden. Dieren zijn geen handelswaar, maar levende wezens met recht op een dierwaardig bestaan.
- **Geen bont.** Het fokken en doden van dieren puur voor bont of veren wordt verboden.
- **Strenger toezicht op dierenwelzijn.** De capaciteit en bevoegdheden van de NVWA worden uitgebreid om dierenwelzijnsregels effectief te handhaven, inclusief hogere boetes bij overtredingen.
- **Geen dierproeven.** Dierproeven worden tot een absoluut minimum beperkt. Waar alternatieven bestaan, worden deze verplicht. We investeren in proefdiervrije innovaties. Bedrijven betalen mee en maken testresultaten openbaar. Proefdieren mogen nooit als 'overtollig' worden vernietigd.
- **Verbod op lange veetransporten.** We verbieden veetransporten langer dan acht uur of verder dan vijfhonderd km, en maken een einde aan de massale export van levende dieren buiten de EU.
- **Jacht alleen voor natuurbeheer.** De plezierjacht wordt afgeschaft. Jagen gebeurt alleen nog als het echt moet, onder strikte overheidscontrole en enkel bij bewezen grote schade of gevaar. Natuurbeheer gebeurt door natuurlijk evenwicht, niet door een geweer.
- **Duidelijke doelen voor antibioticagebruik.** Het gebruik van antibiotica in de veehouderij wordt verder beperkt om resistentie tegen te gaan, met heldere reductiedoelen per sector.

Samen leven met natuur

Elke dag kunnen we genieten van de mooie natuur in Nederland. We zijn hiervan afhankelijk voor onze leefomgeving, onze voedselvoorziening en kunnen er fijn onze vrije tijd doorbrengen. Daarom investeren we hierin, zorgen we voor goed onderhoud en maken de natuur toegankelijk voor iedereen. Recreatie in en bij natuur is van ons allemaal en moeten we dus niet uit handen geven aan commerciële cowboys die het duur en ontoegankelijk willen maken. Daarom redden we onze campings met een Kampeerwet.

- **Samen leven met natuur.** We hebben allemaal belang bij een goede natuur. Voor een gezonde omgeving, voor recreatie en het voortbestaan van plant- en diersoorten. Daarom investeren we in natuurgebieden, beschermen we ze en breiden we deze uit. Ook zorgen we dat natuur toegankelijk blijft voor mensen, door slagbomen en toegangskaartjes voor natuur en (zwem)water te voorkomen.
- **Meer ruimte voor natuur.** Op tien procent van de landbouwgrond komt ruimte voor natuur: houtwallen, schone sloten, bloemrijke bermen en akkerranden versterken het netwerk van natuurgebieden. Boeren beheren deze landschapselementen en krijgen daarvoor een eerlijke financiële vergoeding.
- **Sterker natuurbeheer.** Natuurbeheer wordt versterkt om biodiversiteit te herstellen en natuurgebieden beter te beschermen. Er komt meer geld en personeel voor onderhoud, toezicht en herstel van natuur, zodat planten en dieren de ruimte krijgen en onze leefomgeving groener en gezonder wordt.
- **Goed bereikbare natuur.** De natuur moet voor iedereen bereikbaar zijn, daarom zorgen we voor goede bereikbaarheid van natuur en recreatiegebieden met sterke ov-verbindingen. Moet goede en goed onderhouden fiets en wandelpaden blijft de natuur bereikbaar voor iedereen.
- **Red de camping.** Campings zijn plekken van rust, vrijheid en betaalbare recreatie. Voor veel mensen is hun vaste plek op de camping hun tweede thuis. Maar die plekken verdwijnen razendsnel door opkoop en herstructurering door grote investeerders. De SP gaat campings beschermen tegen deze uitverkoop en weer in handen geven van recreanten zelf. Er komt een nieuwe Kampeerwet. We leggen daarin vast dat recreanten met een vaste standplaats

recht hebben op huurbescherming en een contract voor onbepaalde tijd met een opzegtermijn van minimaal twee jaar. Bij verkoop van een vakantiepark moeten recreanten het eerste recht van koop krijgen. Als er sprake is van herstructurering en objecten niet verplaatsbaar blijken en gesloopt moeten worden, dan moet de ondernemer verplicht een vergoeding uitkeren op basis van de marktwaarde. Omwonenden en vaste gasten hebben recht op zeggenschap bij grote veranderingen. Daarom willen we dat er bij herstructurering altijd een uitgebreid en onafhankelijk onderzoek komt naar de langetermijneffecten op natuur, verkeer en milieu. Ook moet elke verkoop of herontwikkeling worden getoetst met een Bibobonderzoek, zodat malafide of dubieuze partijen geen voet aan de grond krijgen. We verzetten ons tegen het verhogen van de btw op kampeerplekken, B&B's en stacaravans.

13 Vertrouwen herstellen in overheid en democratie

De overheid van ons

De overheid is geen bedrijf, maar is er voor de bevolking. Zo voelt het voor mensen vaak niet. Decennia aan neo-liberaal beleid heeft de overheid groter, inefficiënter en duurder gemaakt. We zetten in op een overheid die werkelijk successen boekt voor mensen, en minder in de papieren werkelijkheid leeft. Regels zijn een middel, geen doel. De uitwerking van beleid moet altijd worden getoetst op het effect voor de burger, met ruimte voor redelijkheid, maatwerk en rechtvaardigheid. Wij willen een overheid die je kunt spreken, met een menselijk gezicht. Zo herstellen we het vertrouwen in onze overheid.

- **Een dienstbare overheid is een kleinere overheid.** De overheid moet mensen dienen en geen protocollen. Overbodige managementlagen maken de overheid ingewikkelder en duurder, tegelijkertijd loopt de uitvoering vast. Daarom stoppen we met het New Public Management-denken en geven vertrouwen aan vakmensen. Met minder managers en minder controledrang geven we ambtenaren de ruimte om hun werk te doen. Organisaties worden platter gemaakt, waardoor uitvoerende ambtenaren makkelijker in direct contact komen met bestuurders of directeuren.
- **Van wantrouwende overheid naar overheid van ons allen.** De overheid moet een bondgenoot van mensen worden in plaats van wantrouwende controleur. Onze overheid wordt eerlijk en transparant. De menselijke maat staat voorop. Mensen krijgen het recht te kiezen met welke ambtenaar zij contact kunnen leggen. Ervaringsdeskundigen zijn betrokken bij het maken van beleid en dienstverlening en werken mee in de uitvoering.
- **De overheid is altijd een mens.** In het contact met je overheid krijg je het recht om een mens te spreken over jouw zaak en word je nooit overgeleverd aan een digitaal systeem of algoritmische besluitvorming. Deze ambtenaar kan diens besluit altijd uitleggen. Als er iets mis gaat, dan volgt een gesprek en begeleidt deze persoon je naar een oplossing. Bij digitale hulpmiddelen als AI wordt altijd weergegeven welke gegevens de basis waren voor het besluit.
- **De overheid is altijd in de buurt.** Uitvoeringsdiensten zoals de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO), de Belastingdienst of het UWV gaan hun diensten in de buurt aanbieden. Er komt een dekkend en fijnmazig netwerk van laagdrempelige overheidsloketten. Zo kan iedereen makkelijk met de overheid in contact komen en weet je makkelijker waar je moet zijn als je vragen of problemen hebt.
- **De overheid is altijd transparant.** Besluitvorming en beleid moeten transparant zijn. Alle overheden maken hun documenten actief openbaar tenzij er een uitzonderlijke reden is om het geheim te houden. De Wet Open Overheid wordt binnen de vastgestelde normen uitgevoerd, zodat onze inwoners en journalisten de overheid goed kunnen controleren. Laagdrempelig contact tussen ambtenaren en Kamerleden moet weer mogelijk zijn en mag niet beperkt worden door de minister.
- **Een ervaren overheid.** Ambtenaren moeten vakmensen zijn die tussen de mensen staan. Door meer training, contact met mensen en praktijkervaring bouwen ambtenaren die nieuw zijn in het vak dit vakmanschap op. We vertrouwen daarna op hun kennis en kunde, daarom geven we ze het vertrouwen om het goede te doen.
- **Kappen met consultants.** Overheden investeren in de eigen kennis en kunde van medewerkers waardoor het beleid beter wordt. Ook specialistische kennis moet de overheid gewoon in huis hebben. De afhankelijkheid van allerlei dure consultants en adviseurs stopt en we gaan de Roemernorm handhaven en aanscherpen. We organiseren een flexibel inzetbare groep ambtenaren die piek en ziek kunnen opvangen.
- **Uitvoerbaar wetgeving.** We maken wetten en regels die uitgevoerd kunnen worden, zodat overheidsbeleid simpel en soepel wordt. De inhoud en de oplossing komen centraal te staan. Uitvoeringsorganisaties krijgen de mogelijkheid om een 'rode kaart' uit te delen bij onuitvoerbaarheid van nieuw beleid.
- **Ambtenaren gaan problemen oplossen.** Een advies krijgt binnen een maand navolging, met het 'pas toe of leg uit' principe. Voor de overheid komt er een oplosverplichting: een dossier doorschuiven of laten liggen kan niet meer. Ook als een probleem niet het domein van de ambtenaar is, helpt die toch tot er een oplossing is. De inhoud en de oplossing komen centraal te staan. Als blijkt dat een oplossing geblokkeerd wordt door wetten en regels, dan wordt de wetgevende macht daarover geïnformeerd.
- **We pakken fraude aan waar het echt zit.** We stoppen met het wantrouwen tegenover gewone mensen. We stoppen met geldverspilling door rigide controles van uitkeringsgerechtigden. Dit haalt mensen hun levens overhoop en uit elk onderzoek blijkt dat hier weinig fraude plaatsvindt. Echte fraude moet worden aangepakt, daarom komt er meer controle op de financiële wereld en hoogste vermogens waar aangetoond is dat de meeste fraude en belastingontduiking plaatsvindt. De kliklijn, die het wantrouwen tussen burgers aanwakkert, verbieden we.
- **De overheid behandelt mensen gelijk.** Discriminatie op grond van op basis van klasse, kleur, gender, religie, seksuele voorkeur, leeftijd, handicap of wat dan ook pakken wij hard aan. Sociaaleconomische klasse wordt toegevoegd als discriminatiegrond in de Algemene wet gelijke behandeling en het Wetboek van Strafrecht. Ook binnen de overheid

is er geen ruimte voor discriminatie en racisme, daarom moet de overheid toetsen of beleid niet discriminerend is. Overheidshandelen valt voortaan onder de wetgeving die gelijke behandeling garandeert (Algemene wet gelijke behandeling). Dat betekent dat mensen voortaan terecht kunnen bij het College voor de Rechten van de Mens als zij gediscrimineerd worden door de overheid.

- **Als overheden schade veroorzaken, wordt die ruimhartig vergoed.** Onder meer de jarenlange gaswinning in Groningen, de PFAS-problematiek, de mijnbouwschade in Limburg, de gevolgen van asbest en het toeslagenschandaal, maar ook de problemen bij het UWV hebben laten zien hoe mensen ernstig getroffen kunnen worden door een falende staat. De staat stopt met tot het uiterste procederen tegen slachtoffers. Om het vertrouwen van mensen te herstellen, bouwen wij aan een eerlijke overheid die niet tegenover maar naast de mensen staat.
- **Direct ruime compensatie voor gedupeerden van het toeslagenschandaal.** De overheid heeft schuld aan de schandalige behandeling van mensen uit het toeslagenschandaal. Het leed dat is aangericht kan met geen enkel bedrag meer hersteld worden. Maar financiële compensatie kan in ieder geval de gevolgen, waar de ouders en inderen nog steeds elke dag mee te maken hebben, deels verlichten. Dit moet ruimhartig. Geen eindeloze procedures en controles, maar een eendaagsoplossing met ruimhartige compensatie. De DUO-schulden van de kinderen moeten worden kwijtgescholden. De misstanden rondom uithuisplaatsingen moeten tot op de bodem worden uitgezocht en hier moet een oplossing voor komen.
- **Groningers krijgen compensatie.** Groningen is jarenlang gebruikt als een wingewest. De overheid heeft ruim 400 miljard euro verdiend aan de gaswinning, maar de gevolgen voor de levens en huizen van Groningers zijn enorm. De overheid moet het vertrouwen terugwinnen en luisteren. Daarom stopt het wantrouwen en worden gedupeerden direct geholpen en de schade hersteld.

De democratie van ons

Echte democraten geloven dat de mensen het voor het zeggen moeten hebben in Nederland. Daarom gaan we Nederland grondig democratiseren, om meer zeggenschap te geven aan gewone mensen. Bestuurders en volksvertegenwoordigers zijn er om de belangen van het volk te dienen, zonder zakken te vullen of beïnvloed te worden door het grote geld. Alleen zo kan de politiek het vertrouwen terugwinnen van mensen en kunnen we onze democratie versterken.

- **Er komt een bindend correctief referendum.** Met een bindend correctief referendum krijgen we zeggenschap over wat ons allemaal aangaat. De bevolking krijgt het recht om de politiek terug te fluiten op het moment dat zij besluiten nemen tegen de wil van de mensen. Op deze manier zorgen we ervoor dat de representatieve democratie representatief blijft. Er komt een bindend correctief referendum op nationaal, provinciaal en lokaal niveau.
- **Onze grondwet moet gerespecteerd worden.** Bestaand en nieuw beleid moet voldoen aan onze grondwet, daarom moeten rechters hierop kunnen toetsen. Het verbod voor rechters om wetten te toetsen aan de grondwet schaffen we af. De grondwet waarborgt onze grondrechten zoals het recht om te wonen, het recht op zorg en het recht op bestaanszekerheid. We geven de overheid de plicht hierin te voorzien en mensen het recht om de overheid aan deze grondwettelijke plicht te houden.
- **Actief op zoek naar inspraak.** Participatie en zeggenschap moeten plaatsvinden vóórdat het besluit genomen is door de politiek. Met nieuwe vormen van zeggenschap en directe democratische participatie gaan we ervoor zorgen dat mensen gehoord worden en invloed hebben op de keuzes die we maken in Nederland, in je provincie, in je gemeente of je buurt.
- **Investeren in gemeenten.** De gemeente is de eerste plek waar je aanklopt als je hulp nodig hebt en het is de overheidslaag waarmee we het meest te maken hebben in het dagelijkse leven. Des te belangrijker is het dat gemeenten goed georganiseerd zijn en genoeg geld krijgen om hun eigen inwoners te helpen. Maar in de praktijk krijgen gemeenten jaar op jaar minder middelen terwijl het takenpakket waar ze mee belast zijn, groeit. Na de jarenlange kaalslag krijgen gemeenten weer voldoende geld om te investeren in toegankelijke voorzieningen voor alle inwoners. Er komt een einde aan de tekorten in bijvoorbeeld de jeugdzorg, maatschappelijke ondersteuning, onderhoud van de buurt of hulp aan mensen met schulden. Ook behouden we lokale voorzieningen als bibliotheken, buurthuizen en zwembaden, of brengen ze terug als ze zijn wegbezuinigd.
- **Kabinet en Kamer moeten te vertrouwen zijn.** Belangenverstrengeling of de schijn daarvan moet worden tegengegaan. Door transparantie verplicht te stellen voorkomen we dat het grote geld politieke invloed koopt in ons land. Dat bereiken we onder andere door een verplicht lobbyregister en een verbod op draaideurfuncties. Bij aantreden moeten ministers en staatssecretarissen inzicht geven over hun zakelijke belangen. Voor Tweede Kamerleden komt er een verbod op commerciële nevenfuncties. Zij dienen enkel het belang van de mensen.
- **We schaffen de wachtgeldregeling af.** Jezelf riant vergoedingen toeschuiven terwijl grote delen van de bevolking in armoede en onzekerheid leven is niet normaal. SP-Kamerleden geven hierin al het goede voorbeeld met onze solidariteitsregeling: een groot deel van hun vergoeding voor het Kamerlidmaatschap zetten SP-Kamerleden in om onze partij onafhankelijk te maken van grote bedrijven. Zo heb je de garantie dat de SP in het belang van de werkende klasse handelt, in plaats van de elite. Zo vinden we bijvoorbeeld dat voor politici dezelfde regels moeten gelden als voor iedereen. Dus riante vergoedingen brengen we terug naar een redelijk niveau en we maken een einde aan de

1 wachtgeldregeling waarmee politici tonnen kunnen opstrijken in de jaren nádat ze al uit de Kamer zijn. In plaats van
2 belastinggeld binnenharken moeten zij aan het einde van hun werk in de Kamer gewoon recht op WW hebben, net
3 als iedereen. Dan stoppen ze ook snel genoeg met het verkorten van de WW-duur. Ook andere bijzondere regelin-
4 gen voor politici schaffen we af, zoals de te ruime vergoedingen voor reizen, verblijf- en onkostenvergoedingen.

- 5 • **Politieke partijen moeten te vertrouwen zijn.** Grote donaties vanuit het bedrijfsleven stoppen we. Voortaan
6 kunnen alleen natuurlijke personen doneren aan politieke partijen. De huidige wetgeving bevat te veel mazen en
7 geitenpaadjes die het mogelijk maken om aanzienlijke geldbedragen te doneren aan politieke partijen, ook vanuit
8 het buitenland. Deze sluiproutes moeten gedicht worden. Politieke invloed dien je niet te kopen.
- 9 • **Geen graaien van belastinggeld.** Als je voor het salaris van de premier het hele land kunt leiden, dan is het ook
10 genoeg voor bestuurders in de publieke sector. Daarom maken we het salarisniveau van de minister-president het
11 maximum dat je kunt verdienen in de publieke sector en bij staatsbedrijven. Het overschrijden van deze WNT (Wet
12 Normering Topinkomens) wordt strafbaar gesteld.
- 13 • **Klokkenluiders beschermen.** Klokkenluiders zorgen ervoor dat misstanden boven tafel komen en beschermen
14 het publieke belang. Bij het Huis voor Klokkenluiders moet je veilig terecht kunnen en vertrouwelijk een misstand
15 kunnen melden. Zonder het risico te lopen dat je afgeluisterd wordt. Het Huis voor klokkenluiders moet voldoende
16 mensen en middelen hebben om maatschappelijke misstanden te onderzoeken. Mensen die een misstand melden
17 kunnen een beroep doen op een fonds voor klokkenluiders voor financiële ondersteuning.
- 18 • **Vier de vrijheid.** Bevrijdingsdag, Ketikoti en Dag van de Arbeid worden nationale feestdagen, iedereen krijgt op die
19 dagen vrij.
- 20 • **De Caribische Nederlanden zijn gelijkwaardig aan Nederland.** Het huidige Koninkrijk der Nederlanden, met de
21 autonome landen Aruba, Curaçao en Sint Maarten, gaat samenwerken op basis van gelijkwaardigheid. De bewoners
22 van Saba, Sint Eustatius en Bonaire horen bij ons land en verdienen een gelijkwaardig niveau van hun voorzieningen.
23 De Caribische Nederlanders beslissen zelf over hun eiland en hun toekomst.
- 24 • **Een gekozen staatshoofd.** In een modern en gelijkwaardig land is er geen ruimte voor erfopvolging. Waar je wieg
25 staat mag niet bepalen wat je kan (of moet) worden, daarom wordt Nederland zo snel als mogelijk een republiek.
26 Zolang Nederland nog een koningshuis heeft, mag deze in een moderne democratie slechts een ceremoniele functie
27 vervullen. Leden van het koninklijk huis betalen voortaan zelf hun privékosten, krijgen een salaris dat niet hoger is
28 dan dat van de premier en gaan netjes belasting betalen over hun inkomen, erfenis en vermogen.

14 Een rechtvaardig en veilig land

Investeren in veiligheid

Niemand wordt als crimineel geboren. De grote veroorzakers van criminaliteit zijn een falende overheid, armoede en de geïndividualiseerde samenleving. Criminaliteit bestrijden we door de problemen van mensen op te lossen en te voorkomen, niet alleen door mensen te vervolgen. Daarom investeren we in preventie, jongerenwerkers, opbouwwerkers, geestelijke gezondheidszorg en wijkagenten. Voor noodgevallen moet er altijd een goed opgeleid en uitgerust politiekorps klaarstaan dat snel aanwezig kan zijn. Voor opsporing en vervolging van criminaliteit zorgen we voor een goed gefinancierde en uitgeruste rechedienst, Openbaar Ministerie, rechtspraak en sociaal advocatuur. Zo maken we Nederland veilig en rechtvaardig voor alle Nederlanders.

- **Een verbonden samenleving is het fundament voor veiligheid.** Wij bouwen aan een samenleving zonder armoede en met vertrouwen in elkaar. Goede publieke voorzieningen, actief werk maken van samenhang in de wijk, plekken waar we onze burens tegenkomen, goede banen en perspectief voor jongeren: dát is het fundament voor veiligheid.
- **Investeren in meer politiebureaus en wijkagenten.** We investeren fors in een politie die dichtbij en betrokken is in de wijk. Als je de politie belt, moeten ze snel komen helpen, dat betekent meer agenten en minder bureaucratie. We voorkomen dat meer politiebureaus sluiten, juist in die gebieden waar de capaciteit al beperkt is. Door te investeren in zaken als geestelijke gezondheidszorg en jongerenwerkers zorgen we ervoor dat de politie zich meer kan richten op haar kerntaken.
- **We investeren in het OM, de recherche en de rechtspraak.** Er komt meer capaciteit bij de politie en het Openbaar Ministerie (OM) om aangiften in behandeling te nemen en onderzoeken af te ronden. Voor ingewikkelde zaken, zoals kinderporno, cybercrime, fraude, milieudelicten, mensenhandel en zedendelicten, krijgen politie, OM en rechters meer mensen. Daarmee zorgen we ervoor dat er geen aangiften meer op de plank blijven liggen. Dat vergroot de aangiftebereidheid en geeft mensen meer vertrouwen in het recht. Ook de rechtspraak is overbelast en verdient eveneens meer capaciteit. Om de werkdruk bij de zittende mensen te verlagen worden extra rechters aangesteld.
- **Boa's zijn geen vervanging van de politie.** Boa's worden in de praktijk steeds vaker ingezet als politieagenten. Hierdoor kunnen zij in gevaarlijke situaties terechtkomen en gedwongen worden zich te verdedigen of geweld te gebruiken. Dit leidt tot een roep om meer bewapening, terwijl we juist moeten voorkomen dat boa's in zulke situaties belanden. Het geweldsmonopolie hoort bij de politie. Tekorten bij de politie mogen geen reden zijn om boa's in te zetten voor taken waarvoor ze niet zijn opgeleid. De SP wil dat boa's zich richten op het uitvoeren van specifieke taken, onderdeel worden van de politieorganisatie en dat meer boa's worden opgeleid tot volwaardig agent.
- **Brandveiligheid is geen bezuinigingspost.** De slagkracht van de brandweer in Nederland staat al langere tijd onder druk. Daarom gaan geplande bezuinigingen op de brandweer definitief van tafel en investeren we waar nodig juist in extra personeel en materieel, zodat de brandweer altijd en overal op tijd kan komen.
- **Hulpdiensten moeten veilig hun werk kunnen doen.** Agressie en geweld van omstanders tegen hulpverleners wordt direct en streng bestraft. Hulpverleners krijgen direct steun bij hun traumaverwerking.
- **De politie is er voor iedereen.** Het politiekorps moet daarom een goede afspiegeling zijn van de samenleving. We investeren in bewustwording over vooroordelen en (onbewust) etnisch profileren. De netwerkagent, die investeert in contacten en relaties met gemeenschappen en groeperingen, zorgt voor wederzijds vertrouwen en voorkomt escalatie.
- **Misdaad mag niet lonen.** Misdadigers verdienen straf. Maar er is een groep die daar steeds onderuit weet te komen: de witteboordencriminelen. Witteboordencriminelen gaan we voortaan financieel plukken, er wordt niet meer geschikt. Winsten van frauderende bedrijven worden afgepakt, vergunningen worden zo nodig ingetrokken. De politie, het OM en de FIOD krijgen meer capaciteit om crimineel geld op te sporen.
- **Inkomensafhankelijke boetes.** Als je de wet overtreedt is het gevolg een straf. Maar boetes betekenen voor veel gewone mensen dat ze maanden hun rekening niet meer rond krijgen, terwijl het voor rijkere mensen een schijntje is en dus geen effect heeft. Daarom maken we boetes afhankelijk van het inkomen en vermogen dat iemand heeft. Zo voorkomen we dat rijken de wet overtreden zonder daarvan de gevolgen te voelen en voorkomen we dat een parkeerboete mensen met een smalle beurs in de armoede stort.
- **Investeren in betere gevangenissen.** Het kabinet met de PVV en staatssecretaris Coenradie had grote woorden over de aanpak van misdaad, maar heeft er niets van gebakken. Gevangenissen zijn nog steeds overvol en problemen zijn niet opgelost. Een gevangenis moet een plaats zijn waar gewerkt wordt aan een succesvolle reïntegratie in de maatschappij. We bestrijden recidive om slachtoffers te voorkomen en te zorgen dat mensen na hun straf weer bij kunnen dragen aan de maatschappij. Dit kan alleen als er genoeg capaciteit is. We investeren in het gevangeniswezen, personeel, de gebouwen en reclassering. De jeugdgevangenis moet jongeren helpen de criminele wereld achter zich te laten. Door perspectief op de toekomst te creëren helpen we hen daarbij. Zo moeten alle jongeren een opleiding kunnen volgen die past bij hun niveau en interesses.

- **Niet gokken met levens.** Dankzij de SP is er een verbod op reclames voor online gokken gekomen. Dit gaan we uitbreiden naar een totaalverbod op gokreclames. Holland Casino en de nationale loterijen blijven in overheidshanden en stoppen met het aantrekken van nieuwe klanten. Gokverslaafden komen sneller in het landelijke hulpregister en mogen daar langer in blijven. Het absolute boetemaximum voor gokbedrijven die zich niet houden aan de regels wordt verhoogd van een miljoen naar vijf miljoen euro. Gokbedrijven kunnen voortaan geschorst worden zonder dat dit direct betekent dat de vergunning ook wordt ingetrokken. Hierdoor wordt het makkelijker gokbedrijven te schorsen.
- **Illegale sites direct offline.** We moeten voorkomen dat illegale sites en sites met schadelijke beelden en informatie van mensen online blijven staan. Daarom moeten zulke sites direct offline worden gehaald. De mogelijkheid hiertoe bestaat al. Door aan te sluiten bij het systeem van de Autoriteit Online Terroristisch en Kinderpornografisch Materiaal, creëren we de mogelijkheid tot vrijwel onmiddellijke DNS-blokkades.
- **Een menselijk drugsbeleid.** Voor velen zijn verdovende middelen een manier om tijdelijk te ontkomen aan de dagelijkse zorgen van het kapitalisme. Tegelijkertijd zijn eventuele verslaving en afhankelijkheid schadelijk voor mens en samenleving. Daarom moedigen we drugsgebruik niet aan, maar criminaliseren we gebruikers ook niet. Softdrugs gaan we reguleren en legaliseren. Hierdoor kunnen we de veiligheid en kwaliteit van softdrugs beter controleren. De lijst met harddrugs wordt geregeld vernieuwd op basis van de laatste wetenschappelijke inzichten. Drugs kunnen gratis en veilig getest worden. Iedereen die wil stoppen, krijgt recht op ondersteuning.
- **Sekswerkers beschermen, uitbuiting en mensenhandel bestrijden.** Sekswerkers moeten hun werk veilig en zonder dwang kunnen doen. We bestrijden misstanden als mensenhandel en seksuele uitbuiting, zonder de mensen om wie het gaat de illegaliteit in te drukken.
- **We beschermen de rechten van vrouwen.** Seksueel geweld en intimidatie worden niet getolereerd. Iedereen moet zich in Nederland veilig kunnen voelen op straat, op de werkvloer en in de privésfeer. Seksuele intimidatie, machtsmisbruik en uitbuiting zijn onacceptabel. We steunen het strafbaar stellen van seksuele handelingen zonder wederzijdse instemming en sextortion (afpersing met expliciete beelden). Eerwraak, huwelijksdwang, genitale verminking en hiertoe oproepen worden hard aangepakt. Femicide moet voorkomen worden, daarom moedende grondoorzaken worden aangepakt en meldingen op tijd worden opgepakt.

Staan voor onze grondrechten

De grondrechten in Nederland staan steeds meer onder druk. Bij het toeslagenschandaal zagen we ongekend onrecht, waar mensen alleen stonden tegen de staat. In de gehele rechtsstaat zien we dat de toegang tot het recht beperkt wordt door de omvang van je portemonnee. Dat is klassenjustitie en dat vinden wij onacceptabel. Ook zien we een stapsgewijze inperking van het recht op demonstreren. Vreedzaam demonstreren moet altijd mogelijk zijn. Wij zorgen ervoor dat onze grondrechten er zijn voor iedereen.

- **Huizen van het Recht door het hele land.** Met de Huizen van het Recht, een SP-initiatief, willen we laagdrempelig en in de buurt sociale en juridische hulp bieden. Het is een samenwerkingsverband van verschillende organisaties, zoals het Juridisch Loket, de rechtbank en de gemeente, om mensen met juridische en maatschappelijke problemen sneller en beter te helpen, zonder dat zij van het kastje naar de muur worden gestuurd. Het Huis van het Recht is in diverse gemeenten al een groot succes en moet verder uitgebreid worden, zodat er een landelijk dekkend netwerk komt.
- **Een eind aan Klassenjustitie.** De rechtsstaat moet iedereen gelijk behandelen in gelijke gevallen. Toch kent Nederland vele vormen van Klassenjustitie. Terwijl bankiers op de Zuidas vrijuit gaan, komen opsporingsambtenaren bij de werkende klasse, mensen die hun inkomen verdienen uit arbeid, uitkering, of pensioen, thuis de tandenborstels tellen. Iedere crimineel moet aangepakt worden. Maar mensen en groepen zonder academische opleiding, een lager inkomen en een migratieachtergrond krijgen te maken met meer inzet van opsporing en zwaardere straffen. Daarom komt er een groot onderzoek naar klassenjustitie in onze rechtsstaat en opsporing, om zulke verschillen in behandeling tegen te gaan.
- **Het recht moet toegankelijk zijn.** We verbeteren de toegang tot het recht, dit is een fundament van onze rechtsstaat. Sociaal advocaten zijn onmisbaar voor mensen die geen dure advocaat kunnen betalen. Maar veel sociaal advocaten zijn gestopt met hun belangrijke werk, omdat de overheid te weinig betaalt en te weinig uren vergoed. Daarom investeren we in de sociaal advocatuur. We verhogen de vergoedingen, verlagen de eigen bijdragen en verruimen de inkomensgrenzen. Daarmee houden we het recht toegankelijk en voorkomen we klassenjustitie. Ook wordt er een sociaal notariaat opgericht, zodat iedereen zijn zaken goed vast kan leggen en problemen in toekomst voorkomen worden.
- **Zonder tolken geen rechtstaat.** Tolken en vertalers werken vaak op de achtergrond in ons land maar hebben een cruciale rol. Wanneer je de Nederlandse taal niet voldoende spreekt is het belangrijk dat je woorden goed worden uitgelegd wanneer je bijvoorbeeld op het politiebureau of de rechtbank moet verschijnen. Tolken en vertalers zijn ook zeer belangrijk bij het af luisteren van verdachten die niet Nederlands spreken. De SP steunt de tolken en vertalers in hun strijd voor betere vergoedingen. We verzetten ons tegen de aanbestedingen van de tolk- en vertaaldiensten

- **Het recht moet onafhankelijk blijven.** De rechtsprekende taak wordt weggehaald bij de Raad van State en de bestuursrechtspraak wordt in het geheel ondergebracht bij de gewone rechterlijke macht. De rechtspraak is een onafhankelijke staatsmacht die een eigen aparte begroting verdient die niet langer onderdeel uitmaakt van de begroting van het ministerie van Justitie en Veiligheid.
- **We beschermen het demonstratierecht.** Het demonstratierecht is een deel van het fundament van onze democratie. Veel van onze rechten en verworvenheden en zelfs de democratie zelf, zijn er alleen gekomen dankzij mensen die in actie kwamen en demonstreerden. Overheden en politie moeten zich daarom richten op het faciliteren en beschermen van vreedzame demonstraties, met zo min mogelijk beperkingen aan de voorkant. Geweld bij demonstraties keuren we af, zowel onder demonstranten als door de politie. Voor alle partijen die graag willen dat er minder demonstraties zijn hebben wij slechts één boodschap: luister écht en los de problemen van mensen op, dan zal het vanzelf minder worden.

15 Democratie ook digitaal

Stop de macht van Big Tech

De digitale wereld moet niet onder beklemmende staatscontrole staan, maar ook niet gedomineerd worden door winstbeluste Big Tech bedrijven. De vrije plek waar mensen online samenkomen is verworden tot visvijver voor het met grootschalig binnenslepen van persoonsgegevens door techbedrijven. Door vermarkting zijn de ooit open deuren van het internet gesloten voor kleinere spelers en individuen. Om de macht en invloed van deze bedrijven op de samenleving en politiek te breken, moet het verdienmodel aangepakt worden.

- **Leg het verdienmodel van sociale media en Big Tech aan banden.** In de afgelopen jaren is onze digitale wereld steeds meer veranderd in een verdienmodel dat draait om surveillancekapitalisme: het grootschalig verzamelen en verhandelen van persoonlijke data voor gedragsgestuurde advertenties. Grote techbedrijven zoals Meta, Google, TikTok en X volgen gebruikers nauwlettend, zowel op hun eigen platforms als daarbuiten. Alles wat je online doet, van klikken tot scrollen en je locatie delen, wordt opgeslagen om je gedrag te voorspellen en te beïnvloeden. Wij willen af van een digitaal systeem waarin gebruikers worden behandeld als handelswaar. Het is tijd voor een internet waarin de mens centraal staat, niet het algoritme en de winst. Daar moet een grote aanpak voorkomen, met als eerste kleine stappen een wettelijk verbod op gepersonaliseerde advertenties, advertentieveilingen en de grootschalige dataverzameling en handel.
- **Voor een eerlijke digitale economie.** Wij verzetten ons tegen de groeiende macht van grote (tech)platformbedrijven zoals Amazon, Google, Facebook, Booking.com en Uber. Deze bedrijven maken andere bedrijven, gebruikers en werkenden afhankelijk van hun systemen, stellen eenzijdige voorwaarden en verzamelen enorme hoeveelheden data waarmee zij hun monopolie versterken. Dit systeem ondermijnt privacy, innovatie, arbeidsrechten en zelfs onze democratie. Wij zetten ons in voor strengere regulering, open standaarden, transparantie over algoritmes en een sterkere positie voor consumenten, werknemers en kleinere ondernemers in de digitale economie.
- **Stop de aangestuurde verspreiding van haatberichten en nepnieuws.** Sociale media zijn een belangrijk onderdeel van ons leven geworden, maar mogen geen vrijplaatsen zijn voor bedreigingen en intimidatie. Sommige platforms zijn verantwoordelijk voor de verspreiding van haatberichten en nepnieuws. Algoritmes kunnen de verspreiding van deze berichten stimuleren. De regie over wat mensen zien mag niet in handen zijn van ondoorzichtige bedrijven.
- **Verbied verslavende elementen op telefoons en sociale media.** Veel van de producten die wij kopen en consumeren moeten voldoen aan goede regels en gezondheidsstandaarden om ons te beschermen. Voor digitale producten en sociale media schieten deze beschermingsmiddelen tekort, terwijl er negatieve langetermijneffecten op de geestelijke gezondheid kunnen zijn. Sociale media maken gebruik van verslavende mechanismen om gebruikers zo lang mogelijk op hun platform te houden of terug te laten keren, zoals de eindeloze scroll, automatic play en pushberichten. Deze verslavende onderdelen moeten aangepakt worden.
- **Publieke waarden moeten ook online gelden.** We stimuleren de ontwikkeling van publieke alternatieven voor sociale media, waar democratische controle en transparantie wél centraal staan. Digitalisering mag niet leiden tot ontmenselijking en moet de samenwerking tussen mensen bevorderen. Daarvoor is onder meer belangrijk dat zoveel mogelijk kennis en kunde openbaar is en niet in de handen komt van privébedrijven. Het bevorderen van open source-technologie en open standaarden is noodzakelijk. Internet is een moderne nutsvoorziening en moet voor iedereen beschikbaar en betaalbaar zijn.
- **Offline opgroeien.** De overheid moet het gebruik van sociale media door kinderen waar mogelijk beperken. We verbieden sociale media voor kinderen onder de vijftien jaar. Leeftijdsverificatie moet plaatsvinden zonder opslag van persoonsgegevens, zodat de privacy gewaarborgd blijft. Op scholen moet voor mobiele telefoons het principe gehanteerd worden van 'thuis of in de kluis', ook tijdens de pauzes. Het gebruik van kunstmatige intelligentie door scholieren en studenten moet in goede banen worden geleid.
- **Baas over eigen data.** Dataminimalisatie wordt de norm. Overheden en bedrijven mogen geen overbodige persoonsgegevens verzamelen, zoals locatiegegevens zonder duidelijke noodzaak. Er komen duidelijke regels over wat banken, verzekeraars en andere bedrijven over mensen mogen verzamelen en mogen besluiten op basis van statistische analyses van persoonsgegevens. De verkoop van data aan derden moet zo veel mogelijk beperkt worden. Iedereen moet het recht hebben om zijn gegevens te laten verwijderen. Inclusief data die is doorgegeven aan andere partijen of in systemen is verwerkt. De gegevens die overblijven moeten zo worden verwerkt dat iemands identiteit beschermd blijft.
- **Kunstmatige Intelligentie reguleren.** Kunstmatige Intelligentie maakt het steeds moeilijker om te achterhalen wat echt en wat nep is; wat door mensen is gemaakt of door AI-software. Dit kan leiden tot misbruik, zoals bij deepfake-porno of het gebruik van kunst en kennis van anderen zonder betaling. Daarom is strenge regulering nodig. Het moet altijd duidelijk zijn wanneer iets door AI is gemaakt. Daarnaast mag AI alleen worden getraind met publieke informatie en mag het geen inbreuk maken op auteursrechten. Mensen krijgen auteursrechten over hun eigen stem, gezichtskenmerken en lichaam.

- **Voorkomen van milieuschade door datacentra.** We voorkomen dat grote techbedrijven te veel marktmacht krijgen via datacentra. Grote, energieverblindende datacentra worden geweerd. Alle datacentra moeten voldoen aan strenge regels, zodat ze zuinig omgaan met stroom, water en grondstoffen en zo min mogelijk schade aan het milieu veroorzaken.

Recht op een offline leven

Iedereen heeft recht om ook offline te kunnen leven, en de overheid moet dat mogelijk maken. We zorgen ervoor dat iedereen die dat wil digitaal kan meedoen, maar bieden ook alternatieven voor wie dat niet wil. De overheid moet de digitalisering van de samenleving in goede banen leiden en mensen beschermen tegen de nadelen ervan, door een digitaal voorzorgsprincipe te hanteren. Beslissingen die mensen raken, mogen nooit alleen door een algoritme worden genomen.

- **Digitalisering mag niet leiden tot tweedeling.** Mensen moeten vrij zijn offline te leven. Zo mag niet van mensen verwacht worden dat ze buiten werktijden telefonisch bereikbaar zijn. Wanneer de overheid digitaliseert, blijft er een niet-digitaal alternatief over voor wie niet kan of wil meegaan in digitalisering. De blauwe envelop voor belastingaangifte blijft bestaan en het recht op het gebruik van contant geld. Nutsbedrijven zoals PostNL en overheidsinstellingen worden weer telefonisch bereikbaar.
- **Algoritmes nemen geen beslissingen over ons.** Bij beslissingen die impact hebben op iemands leven, bijvoorbeeld bij de aanvraag voor een uitkering, blijven altijd mensen betrokken. We staan niet toe dat dergelijke beslissingen volledig geautomatiseerd worden via algoritmes. Ook moet het altijd duidelijk zijn welke gegevens de basis waren voor het besluit.
- **Stop digitale discriminatie vanuit de overheid.** Risicoprofilering en AI mogen niet leiden tot discriminatie. Verschillende overheidsorganisaties, zoals de politie en belastingdienst, maken gebruik van profileringsalgoritmes om fraude of verdacht gedrag te voorspellen. Maar profileringsalgoritmen bevatten te vaak vooroordelen van hun makers of zijn getraind met beperkte datasets. De inzet van algoritmen, Kunstmatige Intelligentie en geautomatiseerde besluitvorming om fraude op te sporen en besluiten te nemen is niet langer toegestaan wanneer mensenrechten niet gewaarborgd kunnen worden.
- **Geen chatcontrole.** We zijn tegen het plan van de EU om apps zoals WhatsApp of Signal verplicht berichten te laten controleren op ongewenste inhoud voordat ze worden verstuurd. Om dat te kunnen doen, moeten de apps eerst je berichten ontsleutelen, waardoor je privégesprekken niet meer écht privé zijn. We zijn tegen het EU-voornemen om chatcontrole verplicht te stellen. Dit zal de vertrouwelijkheid van communicatie ondermijnen. Versleutelen van informatie door burgers wordt niet verboden, maar moeten we juist stimuleren.
- **Zonder verdenking, geen data.** Mensen moeten niet bang hoeven zijn dat er ongevraagd gegevens over hen worden verzameld. Als er geen concrete verdenking tegen iemand bestaat, mogen er geen gegevens binnengeharkt worden. Ook de AIVD heeft geen vrijbrief om massaal gegevens van burgers te verzamelen. Het doorzoeken van massa's gegevens van onschuldige burgers is niet effectief voor de bestrijding van terreur en zulke sleepnetten laten we dus niet meer toe.
- **Digitale autonomie.** In grote mate is de Nederlandse overheid afhankelijk van Amerikaanse digitale producten, clouddiensten en datacentra. We moeten investeren in alternatieven in Nederland en Europa, zodat we de afhankelijkheid van de VS kunnen verminderen. Overheden maken zo veel mogelijk gebruik van open source en zorgen ervoor dat hun systemen leverancier onafhankelijk zijn, onder meer door het gebruik van open standaarden. Software voor de overheid wordt zo veel mogelijk eerst intern ontwikkeld, om de afhankelijkheid van externen te beperken. Publieke data wordt veilig opgeslagen in publieke datacentra in Nederland.
- **Ministerie van Digitale Zaken.** In een tijd waarin technologie een steeds grotere rol speelt in ons dagelijks leven, is het essentieel dat we een specifieke instantie hebben die zich richt op digitale zaken. Een ministerie van Digitale Zaken zorgt voor een gerichte aanpak om zowel de digitalisering binnen de overheid als daarbuiten in goede banen te leiden.
- **Hanteer een digitaal voorzorgsprincipe.** Wij versterken de volksvertegenwoordiging met een permanent onderzoeksinstituut dat adviseert over de maatschappelijke gevolgen van technologische ontwikkelingen en voorstellen doet voor aanvullende burgerrechten in het digitale tijdperk. Nieuwe technologieën worden eerst onderworpen aan een ethische toets, voordat zij kunnen toetreden tot de markt.
- **Versterk de digitale waakhond.** Wij versterken de Autoriteit Persoonsgegevens om misstanden aan te pakken, zodat beter kan worden opgetreden wanneer de privacy van mensen in het geding is. Consumenten krijgen bij het gebruik van 'gratis' diensten (waarbij ze betalen met data, zoals op sociale media) dezelfde bescherming als wanneer ze zouden betalen met geld.

16 Gezonde samenleving, gezonde financiën

De winst van eerlijk delen

Wij willen zinnige investeringen doen die de problemen in Nederland oplossen, visie scheppen voor de toekomst en de ontspoorde ongelijkheid aanpakken. Tegelijkertijd willen we zuinig omgaan met het geld dat we in Nederland hebben en verdienen. Met onze plannen laten we zien dat deze twee doelen elkaar juist versterken. Het aanpakken en voorkomen van problemen nú, voorkomt grotere kosten in de toekomst. Investeren in mensen en middelen nú, zorgt voor een sterkere economie. Gezamenlijk organiseren bespaart geld en de grootste winst is te maken met eerlijk delen.

- **Problemen aanpakken in plaats van uitstellen.** Door opeenvolgende kabinetten worden problemen doorgeschoven waardoor ze groter en duurder zijn geworden. De SP heeft de plannen uitgewerkt en klaarliggen. Wij lossen de problemen op, zodat mensen bij gemeenten, zorginstellingen, onderwijs, ministeries, etc. weer aan de slag kunnen voor verbetering in plaats van klem te zitten in geruzie. Dat kost nu geld, maar zorgt op de lange termijn voor enorme winst voor de mensen, natuur en begroting.
- **Investeren verdienen zichzelf terug.** Door te investeren in mensen, middelen en innovatie zorgen we voor de groei en ontwikkeling van de Nederlandse economie. We scheppen gezamenlijk de voorwaarden voor een bloeiende en innovatieve economie en zorgen ervoor dat alle gebieden in Nederland gestimuleerd en ondersteund worden. Zo zorgen we dat elke regio sterker wordt en kunnen we onze welvaartsstaat welvarend houden. Investeren in onderwijs, vakopleidingen en onderzoek zorgen ervoor dat we mensen en onze economie vooruitbrengen. Ook uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking verdienen zichzelf ruimschoots terug en leiden tot meer handel en samenwerking. Tegelijkertijd doen wij geen onnodige extra uitgaven aan de NAVO-norm die onze economie juist afremmen.
- **Gezamenlijk profiteren van schaalvoordelen.** De rekening moet altijd betaald worden, maar als iedereen voor zichzelf zaken moet regelen is dat natuurlijk duurder en meer gedoe dan als we het samen doen. Door de markt terug te dringen en publieke voorzieningen collectief te organiseren vergroten we de zeggenschap en verlagen we de kosten. Omdat winst voor aandeelhouders niet meer nodig is, kunnen we zaken als woningbouw, zorg, openbaar vervoer, onderwijs, energievoorziening, internet en klimaatinvesteringen goedkoper organiseren. Het geld dat overblijft kunnen we bijvoorbeeld inzetten voor het verhogen van de kwaliteit en het verlagen van de werkdruk.
- **Voorkomen is beter dan genezen, ook voor de begroting.** Met ambitieuze inzet op preventie voorkomen we dat gezondheidsproblemen ontstaan. Door goede zorg zonder eigen risico hoeft niemand meer zorg te mijden. Door deze investeringen in de gezondheid van mensen zorgen we dat mensen zich kunnen richten op het moois in het leven en voorkomen we hogere kosten op de langere termijn. Daarnaast zorgt het voor minder uitval op werk, hogere arbeidsproductiviteit en dus een sterkere economie en meer belastinginkomsten.
- **Armoede verhelpen levert geld op.** Dat mensen in armoede worden geduwd door ons systeem is niet alleen onacceptabel voor deze mensen en de moraliteit, maar ook voor de samenleving. Systemische armoede leidt tot verloren talent en productiviteit, tot vergrote kans op ziekte en criminaliteit, en een perverse schuldenindustrie en bureaucratie die de samenleving klauwen met geld kost. Bovendien is ongelijkheid slecht voor je economie en democratie. Door te zorgen dat niemand meer in armoede leeft, kunnen we de kosten hiervan fors terugdringen voor mens en samenleving.
- **Eigen kennis in plaats van dure consultants.** Wij willen dat mensen die voor de publieke dienst werken dit in dienst doen van het publiek. Door werknemers in vaste dienst te nemen bij publieke organisaties bouwen deze meer kennis en ervaring op om effectief de problemen van Nederland op te lossen. Dure consultants die met kortetermijn oplossingen komen en na een paar maanden weer weg zijn houden we mee op. Dit bespaart geld doordat we betere en meer duurzame oplossingen krijgen, zo hoeven we niet steeds hetzelfde probleem op te lossen.
- **Klimaatkosten voorkomen.** Klimaatopwarming brengt veel kosten met zich mee, van watertekorten en voedselschaarste tot overstromingen en oververhitte huizen. Door nationaal en internationaal ons maximaal in te spannen voor klimaatrechtvaardigheid kunnen we veel van deze schade en verminderde inkomsten voorkomen. Realisten zien in dat dit goed is voor mens, dier en natuur, maar op lange termijn ook voor de begroting en onze afhankelijkheid van dictatoriale fossiele regimes.
- **Financialisatie aanpakken.** Door de dominantie financiële logica en het financiële overgewicht in Nederland aan te pakken komt er meer investering en inzet vrij voor de echte economie. Bovendien vergroten we de stabiliteit van de economie door de doorgeschoten financiële sector te reguleren en tot een passend formaat terug te brengen.
- **Versimpelen belasting- en toeslagenstelsel.** Hele sectoren van onze economie en afdelingen binnen onze overheid houden zich bezig met de papieren werkelijkheid van het Nederlandse belasting- en toeslagenstelsel. Door dit te versimpelen voorkomen we veel kosten, tijdverspilling, misstanden en misbruik. Door de lonen en uitkeringen te

- verhogen kunnen we het toeslagenstelsel ontgroeien zodat dit overbodig wordt. Door het belastingstelsel grondig te herzien kunnen we de lasten eerlijk verdelen en snijden in bureaucratie in de overheid en de private sector.
- **Kritische kijk voor een gezonde begroting.** De economie, de wetenschap en de samenleving zijn gebaat bij een divers scala aan invalshoeken. Daarom zetten wij in op alternatieven voor de neoliberale modellen van het CPB en alternatieve rekenbureaus die met een kritische blik kijken naar economische, financiële en maatschappelijke gevolgen van beleid.
 - **Alles kan, maar niet alles tegelijk.** De plannen in dit programma kunnen allemaal en zijn hard nodig voor een beter Nederland. Veel van deze plannen hebben we uitgewerkt en voor elk plan voor vooruitgang hebben wij een financiële dekking. Toch moet de kanttekening gezet worden dat Nederland een beperkt aantal mensen heeft om deze plannen uit te werken in wetten en uit te voeren in de praktijk. Bovendien krijg je in een regeringscoalitie nooit 100 procent van de punten van je verkiezingsprogramma ingewilligd. Daarom zullen niet al deze plannen in de volgende kabinetsperiode doorgevoerd kunnen worden, maar wij zullen wél elke dag strijden om zo veel als mogelijk van onze punten te realiseren.
- ### Sterkste schouders, zwaarste lasten
- Wij doen wat nodig is en zijn zuinig op het geld van Nederland. We moeten investeren in onze mensen en economie, maar de rekening hiervan moet niet langer alleen op de schouders van de werkende klasse terechtkomen. Op dit moment komt tachtig procent van de belastinginkomsten uit arbeid en consumptie en maar twintig procent uit kapitaal. Er worden miljarden cadeau gegeven aan de rijkste individuen en grootste bedrijven, terwijl gewone mensen en het kleinbedrijf steeds hogere belastingen betalen. Deze herverdeling van arm naar rijk is onacceptabel. Daarom gaan we de sterkste schouders de zwaarste lasten laten dragen en pakken we geldverspilling bij de overheid aan. Zonder ons over te geven aan de neoliberale staatsschuld- en bezuinigingsobsessie van andere partijen. Een eerlijke verdeling van de lasten is goed voor ons allemaal.
- **De sterkste schouders de zwaarste lasten.** Op dit moment betalen de lage- en middeninkomens meer belasting dan de hoogste inkomens. Deze omgekeerde Robin Hood-praktijken gaan we keren, zodat de allerrijkste miljardairs en allergrootste bedrijven hun eerlijke deel bijdragen. Daardoor kunnen de lasten voor gewone mensen omlaag.
 - **Stop de verspilling van belastinggeld.** Er worden tientallen miljarden belastinggeld uitgegeven aan subsidies en belastingvoordelen die gaan naar grote en vervuilende bedrijven en miljonairs en miljardairs. Dat vergroot de ongelijkheid en doet uitgaven aan klimaatverbetering weer teniet. Door overheidsbeleid te stroomlijnen zorgen we dat elke uitgegeven euro zorgt voor verbetering in plaats van afbraak. We geven geld uit daar waar het nodig is en bijdraagt aan een sterkere economie, daarom gaan we niet akkoord met tientallen miljarden onproductieve uitgaven per jaar aan de Trump-norm van vijf procent voor defensie-uitgaven.
 - **Grote bedrijven moeten eerlijk bijdragen.** Elk jaar weer worden er historisch hoge winsten boven de 400 miljard euro gemaakt bij bedrijven en de financiële sector. Ook grote bedrijven moeten bijdragen aan onze samenleving en eerlijk belasting betalen. Daarom verhogen we de winstbelasting naar ten minste het niveau van de inkomstenbelasting die gewone mensen betalen. De bestuurders van bedrijven die belasting ontduiken worden strafrechtelijk vervolgd. Geheime afspraken tussen multinationals en belastingdienst schaffen we af, evenals hun belastingkortingen. De rekening van kwantitatieve verruiming wordt bij de bedrijven en miljonairs gelegd die hiervan hebben geprofiteerd.
 - **Eerlijke belasting voor de rijkste 0,3 procent miljonairs en miljardairs.** Op dit moment is de relatieve belastingdruk voor de allerrijksten lager dan voor de lage- en middeninkomens. Dat is de wereld op zijn kop. Door doelgericht de vermogens van de rijkste 0,3 procent miljonairs en miljardairs te belasten tegen een fair tarief van vijf procent komt er meer dan twaalf miljard euro per jaar vrij voor publieke taken waar honderd procent van Nederland beter van wordt. Voor deze redelijke belasting is de eerste vijf miljoen euro vermogen vrijgesteld, dus 99,7 procent van Nederland zal hier niet mee te maken hebben. Met een vertrekbelasting wordt voorkomen dat miljonairs vermogens naar belastingparadijzen wegsluizen.
 - **Vanaf 50 miljoen euro bijdragen aan onze toekomst.** Geen enkele miljardair of multimiljonair had zijn fortuin kunnen opbouwen zonder onze goede infrastructuur, ons sterke onderwijs, onze gezonde samenleving en het harde werk van miljoenen anderen. Daarom vragen we hen eraan bij te dragen dat dit voor toekomstige generaties ook mogelijk blijft. Hiervoor voeren we een vermogensplafond in, waarmee we het vermogen bóven 50 miljoen euro kunnen inzetten voor beter onderwijs, onderzoek, infrastructuur, zorg, politie en al die andere zaken waarmee we Nederland tot de top van de wereld laten behoren.
 - **De vertrekbelasting.** Sommige miljonairs en miljardairs dreigen dat zij met hun vermogen willen vertrekken wanneer hier belasting over wordt geheven. Dit is het ontduiken van belasting, terwijl we dat hard nodig hebben om te investeren in onze economie en welvaartsstaat. Voor bijna negentig procent van dit vermogen geldt dat het niet kan vertrekken, omdat het in stenen zit of aandelen op de Nederlandse beurs. Voor het overige voeren we deze vertrekbelasting in, ook wel bekend als de exit-taks. Zo zorgen we dat iedereen die zijn vermogen heeft opgebouwd dankzij de harde werkers en voorzieningen in Nederland hier netjes aan bijdraagt voor toekomstige generaties.

- **Minder erfbelasting voor minder ongelijkheid.** Tachtig procent van de erfenissen voor kinderen zijn kleiner dan honderdduizend euro, wij willen dat je dit bedrag belastingvrij kunt doorgeven aan je kinderen. Voor erfenissen tussen de honderd en vijfhonderduizend stellen we het tarief gelijk met de inkomstenbelasting, zodat we de loonbelasting kunnen verlagen. Boven de half miljoen is er een kleine groep die vele miljoenen erft, dat gaan we zwaarder belasten zodat enorme ongelijkheid niet meer van generatie op generatie wordt overgedragen. Juist deze grote vermogens worden via belastingtrucs praktisch onbelast overgedragen, dat beëindigen we zodat de erfbelasting voor gewone mensen lager wordt en de miljonairs en miljardairs hun eerlijke deel gaan bijdragen. Met deze aanpassing zorgen we voor minder erfbelasting voor het grootste deel van Nederland en meer financiering voor onze belangrijke voorzieningen als zorg en onderwijs.
- **Belastingontwijking aanpakken.** Gewone mensen betalen netjes belasting, maar miljonairs en miljardairs gebruiken fiscale trucs en constructies om belasting te ontwijken. Daardoor wordt de rekening voor werkende mensen elk jaar hoger. We gaan die gaten in de belastingwetgeving dichten en de verstopte miljarden opsporen.
- **Criminele vermogens afpakken.** Criminaliteit mag niet lonen. Er wordt met misdaad in de onderwereld en door witteboordencriminelen tientallen miljarden verdiend, terwijl hun activiteiten schade berokkenen aan mensen en de samenleving. Dit moet gestopt worden en het geld dat hiermee verdiend is, moet worden afgepakt. Daarmee kunnen we de grondoorzaken van criminaliteit, zoals armoede, aanpakken. werkende klasse - de grote meerderheid van Nederland die afhankelijk zijn van hun inkomen uit arbeid, uitkering, of pensioen.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60

SP.